ASAF SAVAŞ AKAT

AKINTIYA KARŞI

(Sanal Kitap)

Siyaset Söyleşileri – 1985-1994

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Haziran 2004

http://akat.bilgi.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Sanal Baskıya Önsöz **3**

Devletin Gözünde Komünist, Komünistin Gözünde Burjuvayız (*Tercüman Gazetesi*, 24 Şubat 1985) **5**

Türkiye'ye Gerekli Ütopya: Anti-Sovyet Bir Sosyalizm (*Saçak Dergisi*, Nisan 1986) **15**

Tanzimat 150 Yıllık bir Sancılı Geçiş Dönemidir (*Zaman Gazetesi*, 16 Kasım 1987 **31**

1923-50 Arası Sağ Bir Diktatörlüktür (*Sol Kemalizme Bakıyor* -R.Çakır ve L.Cinemre, Metis Yay. 1991) **35**

Altı Ok Söyleşisi (*Sosyal Demokrat Dergi*, Ağustos 1991) **46**

Kemalizm Türk Solunu Muhalefete Mahkum Ediyor (*Resmi Tarih Sivil Arayış* - R.Çakır, Metis Yay. 1991) **50**

Cumhuriyet Yeniden Kurulmalı (*Milliyet*, 25 Temmuz 1992) **57**

İkinci Cumhuriyet Üstüne (*Tempo Dergisi*, 3 Ağustos 1992) **64**

Bir Portre: Asaf Savaş Akat (*İktisat Dergisi*, Ekim 1992) **65**

Kürt Sorunu Mülakatı (*Aydınlarımız Ne Düşünüyor* -M.Sever, Cem Yay. 1992) **77**

Türkiye Laik Değildir (*Yeni Zemin Dergisi*, Haziran 1993) **83**

Çoğulculuğun Engellenmesi Bilginin Üretilmesini de Engeller (*Kitap Dergisi*, Ağustos 1993) **98**

Türkiye'de Devlet ve Sivil Toplum (*İzlenim Dergisi*, Ağustos 1993) **110**

Statüko ile Değişim Arasında (*Yeni Demokrasi Hareketi,* YDH yay. 1994) **114**

Türkiye'nin bir Liberal Devrime İhtiyacı Var (*Polemik Dergisi*, Mart-Nisan 1994) **122**

SANAL BASKIYA ÖNSÖZ

Bu yazıyı okumaya başladığınıza göre, internetten web sayfama girdiniz, kitaplar bölümüne baktınız ve "Sanal Kitap: Akıntıya Karşı" adlı çalışmamı seçtiniz. Internetin sonsuz zenginliğinde daldan dala dolaşmak yerine bu önsözü okuma zahmetine giriştiğiniz için size teşekkür ediyorum.

Bilgisayarınıza yüklediğiniz (yada bu satırları okuduktan sonra yüklemeye karar vereceğiniz) çalışma, benim ikinci kitabımdır; ilki aynı web sayfasında "Sanal Kitap: İdris Küçükömer'in Mirası" adında yer alıyor. Bu kitap neden "sanal?" Çünkü kitabı oluşturan söyleşiler daha önce çeşitli yerlerde beyaz kağıt üstünde kara lekeler halinde yayınlandı ama onları bir araya getiren, kağıt ve mürekkepten oluşan bir fizik varlık, yani kitap yok, kitapçılarda satılmıyor, çünkü basılmadı. Bu kitabın varlığı sadece elektronik ortamla, bilgisayarlarla kısıtlı: ona da ne kadar "varlık" demeye hakkımız olduğuna da çok emin değilim.

Tümü siyaset üstüne bu söyleşileri kitap haline getirirken, sıralama önce sorun oldu. Alternatif tematik dağılımları denedim, içile sinmedi. Sonunda en basitini yani kronolojik sırayı tercih ettim. Böylece, okuyucu nezdinde düşüncelerimde zaman içinde meydana gelen değişimin daha görünür hale geleceğini düşündüm.

"Ben bir döneğim; fikir ve görüşlerimi sık değiştiririm" demek genellikle bana zevk verir. Zaman bireysel düzeyde çok acımasızdır; insanı bir yandan yaşlandırır, öbür yandan bilgi haznesini büyütür ve olgunlaştırır. Esas hasarını ise toplumla ilgili hipotez ve inançlara yapar; doğruluğu hakkında bir an için bile tereddüt duymadığınız fikirlerler bir gün gerçeğin duvarına toslayıp balon gibi patlarlar. Size bir an önce onların yanlışlığını kabul edip hatadan dönmek kalır.

Mülakatların geri planını kısaca özetleyerek yola çıkalım. 12 Eylül fırtınasına ben üniversitede yakalandım. YÖK kanunu çıktığında ders yılı devam ediyordu; sınavlarımı verdikten sonra Temmuz 1982'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyeliğinden istifa ettim; 1402'den atılanlarlar listesinde yer aldığımı tahmin etmiştim onlara o zevki vermek istemedim. Tekrar kalıcı şekilde üniversiteye döndüğüm 1996 yılına kadar geçen onküsür yıl boyunca, daha önce ve daha sonraki dönemlerden farklı şekilde siyasetle yakın ilişkiler kurdum. Siyaset yazdım; siyaset konuştum; hepsinde önemlisi önce SHP'de, sonra YDH'da fiilen aktif siyaset yaptım.

Mülakatların önemli bölümü ikisi de sanal ortamda mevcut olan **Alternatif Büyüme Stratejisi** ve **Sosyal Demokrasi Gündemi** adlı kitaplarımdaki konular ve görüşler üstünedir. İlki ekonomik gibi dursa da aslında siyasi boyutu zengin ve mesajı yoğun bir çalışmadır. İkincisi zaten doğrudan SHP içinde yeşeren sosyal demokrasi tartışmalarını beklemek için yazılmıştır. İki kitap da, içerdikleri cesur siyasi temalarla kamuoyunun ilgisini çekti. Oralardaki temaları, günün mana ve önemine göre başka yerlerde de tekrarlamak olanağını buldum.

Türkiye'nin 1980'lerin sonundan 1990'lar ortasında kadar siyasi ve düşünsel açıdan çok ilginç bir dönemden geçtiği şu sıralarda unutuldu. Dönem, SHP'nin önce yerel yönetimlerde iktidara gelip sonra "şeffaf karakollar" vaadeden Demirel'le koalisyon hükümeti kurduğu, rahmetli Özal'ın cumhurbaşkanı iken Ankara'da ikinci cumhuriyetin savunulduğu bir paneli yönettiği, Kürt sorunu, Kemalizm, İslamcılık gibi tabu konuların tartışmaya açıldığı, beyaz Türkler içinden radikal ve reformcu YDH hareketinin yeşerdiği bir dönemdir. Kitaptaki mülakatlar bütün bu konular hakkında benim tavrımı sanırım epey net şekilde ortaya koymaktadır.

Kitaba neden "**Akıntıya Karşı**" başlığını verdim? Çünkü aynen öyle oldu. Çevremde kabul görmeyen fikirleri savunmaktan hiç bir zaman çekinmedim. Savundun da ne oldu?" diyebilirsiniz. Haklısınız, muhalif fikirlerin o gün görünen etkileri sınırlı kaldı. Buna karşılık, son dönemde hızlanan demokratik dönüşümün düşünsel altyapısına mütevazi de olsa katkı yaptıklarına ben samimiyetle inanıyorum. Ama kararı verecek olan sizlersiniz.

11 Haziran 2004
Kuştepe, İstanbul

"DEVLETİN GÖZÜNDE KOMÜNİST KOMÜNİSTİN GÖZÜNDE BURJUVAYIZ"

(Tercüman Gazetesi 24 Şubat 1985)

Ahlaki boşluk(*)

Taha Akyol: Kitabınızda Türkiye'deki Batılılaşma hareketlerini anlatırken bir ahlaki boşluğun meydana gelmesinden bahsediyorsunuz. Biraz açar mısınız?

Asaf Savaş Akat: Kitabın benim önemsediğim alt-paragraflarından biridir, tartışmalı olduğunu düşünüyorum. Toplumlarda ahlaki yargıların çok önemli olduğuna inanıyorum. Geleneksel toplumlara baktığımızda bu ahlaki yargıların esas taşıyıcısı dindir. Yani biz, nelerin yapılmaması gerektiğine, çıkarlarımızla çelişse bile dini dediğimiz ahlaki yargılar aracılığıyla ulaşırız. Şimdi laiklik uygulamasında, hiç olmazsa elitin içinde dinin adeta devre dışında kalması, Türkiye'de bir ahlaki boşluk ortaya çıkarmıştır. "Her şey yapılabilir, yeter ki sonunda bizim işimize yarasın." Yani salt menfaatlerle giden bir dünya olmuştur. "Her araç mübahtır, yeter ki bizi amaca ulaştırsın." Böyle bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı, sağlıklı bir toplumun oluşmasına götürmez bizi. Şimdi burada bir iki sorum var.

Birincisi, farklı bir laiklik uygulamasının başka meseleleri olmaz mıydı? Olabilirdi. Onu kabul etmek lazım. İkincisi, bu ahlaki boşluğun, ahlaki çöküşün, Türkiye'de oluşmasında tek neden sadece laiklik midir? Yoksa, içinden çürümüş ve iktidar hırsının her şeyi mübah kıldığı bir Osmanlı son dönemi, devletin içinden çürümüşlüğü, yani devletin içindeki o dejenerasyon bu ahlaki boşluğa ne kadar katkı yapmıştır? Bu da herhalde önemli ama bana sorarsanız, her şeye rağmen toplumda genellikle gördüğümüz ahlak çöküntüsünün içinde, insanları frenleyen o dini ahlakın aniden bir kalemde boşaltılıp atılmasının çok büyük katkı yaptığını düşünüyorum. Onun yerine de bir şey konmamıştır. Yani yeni bir ahlak anlayışı getirilmemiştir. Getirilse o zaman bir mesele yoktur.

İlerici kim gerici kim?

T.Akyol: Siz ilerici-gerici gibi ayırımların nitelemelerin fonksiyonel olmadığı görÜşündesiniz. Biraz açar mısınız?

(*)**Alternatif Büyüme Stratejisi** (İletişim yay. Istanbul 1983) kitabı üstüne *T.Akyol*'la yapılan mülakat (başlık ve arabaşlıklar gazete metnindedir)

A.S.Akat: Evet. Şöyle diyeyim: kitaptaki sunuş yazısının ana temalarından biri Türkiye`deki ilerici-gerici ayırımının eleştirisidir. İlerici-gerici ayırımını iktisadi bir temele dayandırmak son derece yanlış olur. Bu ciddi bir medeniyet tercihi düzeyinde anlaşılmalıdır. Bunu iktisada indirgediğimiz zaman fakirleştiririz. Şimdi Osmanlı toplumunun hakikaten tarihi bir çelişkisi var. Avrupa'nın göbeğinde oturmuş, Batı dediğimiz Hıristiyan bir dünayada sürekli genişlemiş fakat onlardan olmamış, Ortadoğulu Müslüman bir toplum olarak kalmış. Böyle bir tarihi olgu var. Bir an geliyor, 19`uncu yüzyılın sonlarına doğru, Batı ile kendi arasındaki mesafe hızla açılıyor. Batı başka bir yere doğru gidiyor. Bu kopuş anında gayrı ihtiyarı Batı'nın çok büyük kültürel etkisini hissediyor. Bu etki Batı`ya uzak toplumların, bugünün diğer azgelişmiş ülkelerinin hissettiklerinden çok daha güçlü. Ve bu etkiyi hissederken de bocalıyor. Şaşırıyor. "Acaba ben onlar gibi mi olsam?" sorusu ciddi biçimde çok sayıda insanın, hiç olmazsa elit içinde, yönetici kadro içinde insanın aklına geliyor. Böyle bir tercih oluşmaya başlıyor. İlle, iktisatla falan alakalı bir şey değil. Çok genel, bir medeniyet tercihi.

T.Akyol: İşte solda iddialar var, Batılılaşma burjuvazinin tercihiydi, şu komplonun tercihiydi falan diye, yani öyle değil...

A.S.Akat: Bu bir medeniyet meselesi. Yapılan tercih ille bilinçli bir tercih de değil. Kimsenin bilinçle yaptığı bir tercih de değil. Bir tarihi süreç Türkiye'yi buraya getiriyor. Burjuvazi açısından baktığınızda Türkiye'de burjuvazi genellikle çok daha İslamcıdır. Yani Batıcı cephenin içinde olmamıştır, köken olarak, Batıcılar, büyük ölçüde şehirli bürokratlardır.

T.Akyol: Burada şöyle bir tablo ortaya çıkıyor. Bu benim çok dikkatimi çeker. Sizin yaptığınız analizdeki kavramları kullanayım. Bürokrasi Batıcı, Halk Doğucu veya o terminolojide "gerici", burjuvazi de "gerici". Burada halk ve "burjuvazi" genellikle sivil toplumu çağrıştıran kavramlar. Bürokrasi de resmi toplum veya siyasi toplum. Burada Doğu-Batı çekişmesi, resmi toplumla sivil toplum çekişmesi haline geliyor. Çok dikkat çekici bir şey, resmi toplum jakoben nitelikli, öbür taraf da her zaman oy hakkını savunuyor. Bir de siz *A.S.Akat* olarak, demokrasiye öncelik veriyorsunuz ya, o vakit siz de ister istemez "gerici" kanattasınız.

A.S.Akat: E, ama öyle... Yani şeye baktığımızda, şimdi kriteri...

T.Akyol: Ben de bunu zaten "ilerici-gerici" nitelemelerinin yanlışlığını belirtmek için ifade ettim.

A.S.Akat: Şimdi kriteri nasıl koyduğunuza bağlı. Yani bir numaralı hedefiniz nedir? Demokrasiyi aldığımız anda, "Yahu esas mesele demokrasi değildir, esas mesele Türkiye'nin iktisadi kalkınmasıdır, iktisadi kalkınma ise demokrasiyle gerçekleşmez, demek ki, öyle bir ilerici diktatörlükle biz bu sanayileşmeyi gerçekleştirelim" diyen adam açısından ben, tanım icabı ters bir yerde oluyorum. Ters olduğuma göre, demek ki gericiyim. Ben diyorum ki evvela demokrasi, ondan sonra her şey... Evvela kayıtsız şartsız bir kriterim var, evvela demokrasi diyorum.

T.Akyol: Demokrasi konusunda bir şey soracağım. Demokrasi çok farklı anlamlarda kullanılıyor. Siz bunu açıkça belirtmişsiniz, soru işareti de koyarak "Burjuva demokrasisi?" diye belirtmişsiniz, "formel demokrasi"...

A.S.Akat: O hafif bir alay ifadesiydi...

T.Akyol: Yani "burjuva demokrasisi" diye demokrasiye saldıranlara karşı bir istihza tavrı...

A.S.Akat: Bir istihza tavrı.. Benim devamlı metinlerimde kullandığım sözcük "formel demokrasi"dir.

T.Akyol: Şimdi bir sorum var. Sizin dünya görüşünüzle ilgili bir olay. Sınıfsız toplumda.. Bu "sınıfsız"ı kitabi anlamda kullanıyorum, böyle eşitliğin, sosyal adaletin falan sağlandığı değil, üretim ilişkileri bakımından, yani işbölümünün falan ortadan kalktığı böyle hayali sınıfsız toplumda demokrasi olur mu? Hangi farklılıkların demokratik temsili sözkonusu olacak? Demokrasiyi kabul ediyorsak, Ortodoks Marksistlerin "burjuva toplumu" dediği çoğulcu toplumu da kabul etmeliyiz.

"*Bana, (Burjuvaziye akıl veriyor) diyorlar. Bakıyorsunuz, öbür taraftan da devlet bizi, komünist diye bellemiş, Bu bence sağlıklı bir şey... Bana güv***en veriyor.** *Demek, doğru bir şey söylüyorum ki, iki taraf da beni sevmiyor"*

A.S.Akat: Şimdi orada tabii köklü bir proje farklılığımız var. Ben demokrasiye sonuna kadar inanıyorum, demokrasiden hiçbir sapmayı hiçbir şekide kabul etmiyorum. 1976'da yazdığım "Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihi Maddecilik" diye bir yazı vardır. Daha o tarihte demokrasiye inancımı ortaya koymuştur.

Sizinle proje farklılığımız şöyle: Ben çok net ve açık olarak büyük sınai mülkiyete, özel sermayedar mülkiyetine ve devlet mülkiyetine karşıyım. Kimsede en ufak bir tereddüt olmasın. Çünkü ücretli emek kavramına karşıyım. Benim teklifim, özyönetimdir. Özyönetim bir devlet mülkiyeti biçimi değil. Toplumsal mülkiyet de değildir, çünkü toplumsal dediğimizde devlete gider. Bir özel mülkiyet biçimidir. Yalnız ücretli emeğe izin vermeyen bir özel mülkiyet biçimidir.

Bu toplum dediğimiz olay son derece karmaşıktır, bunun için de ekonomik düzey önemlidir, ama epeyce ikincil de kalabilir. Farklı partiler nasıl olacak dediğiniz zaman, işin içine o kadar çok şey girer ki: kültür farkları girer, dünya görüşü farkları girer, yaş farkları girer, muhafazakarlık vardır, yenilikçilik vardır, yani insanoğlunun meselesi çoktur. İnsanın meseleleri içinde ekonomik olanlar önemlidir ama tek değildir.

Ben size bir şey söyleyeyim: İktisadi çıkarı uğruna ölecek insan yok gibi bir şeydir. Vatan dediğimiz bu soyut değer uğruna Türkiye'de herkes ölmeye hazırdır. Din

uğruna da ölünür. Para için ölmez, iktisat uğruna ölmez. Bir yerde, sanayi toplumuyla beraber oluşmuş bir ideoloji var; insanı homo economicus diye sadece ekonomik çıkarları temelinde bütün dünyayı ve her şeyi algılar şeklinde gören bir ideoloji... Bence bayağı insanı fakirleştirerek, çünkü insan çok daha zengin bir mahluk..

T.Akyol: Sizin resmi yani jakoben yani bolşevik sosyalizmle bağdaşmayan bir yaklaşımınız var.

Piyasa ekonomisi olmadan demokrasi olmaz

A.S.Akat: Kesinlikle. Onlarla çok ters düştüğümüz çok açık seçik ortada.

T.Akyol: Ters düştüğünüz konu tabii, sadece demokrasi değil, devletçilğe de çok kararlı olarak karşı çıkıyorsunuz. Bu durumda...

A.S.Akat: Şimdi ikisi aynı yerden kaynaklanıyor. Türkiye'de devletçilik tartışıldığında, kitabımda da vardı, benim bildiğim en tutarlı devletçi Recep Peker'dir. Çünkü şunu görmüştür: İktisadi devletçilik mutlaka siyasi devletçilikle beraber olur demiştir. Doğrudur bu. İktisadi devletçilik yapacaksanız tek parti devrini kurarsınız. Adamın kafası olayları net görmüş. jakoben-bolşevik sosyalizme baktığımızda, orada demokrasiye izin yok. Demokrasi olmayınca, yani ferdin zaten siyasi hakları olmayınca, iktisadi hakları da olamaz. Ben ondan dolayı piyasa mekanizmasından yanayım. Demokrasiye inanan insan mutlaka piyasa mekanizmasından yana olur. Madem ki bireyin, ferdin devlete karşı siyasi düzeyde özgürlüğünü savunuyorum, demek ki bireyin devlete karşı iktisadi düzeyde özgürlüğünü de savunacağım. Tek tahdit getiriyorum, o da ücretli emek. Siyasi hürriyetlere sınır getiremem.

"Bizim Cenah" Baskısı

T.Akyol: Sizin kitabınızda çok dikkatimi çeken bir durum var: "Kendi cenahımdan" diye ifade ettiğiniz bir rahatsızlık, oradaki isimleri okumayacağım. Bu rahatsızlığı bir anlatır mısınız? Ben burada bir aydının çilesini gördüm. Sanırım Türk aydınının en ciddi problemi.

A.S.Akat: Türkiye'de aydınların meseleleri çok. Aydın olmak nedir? Artık bunları tartışmaya açmanın zamanı geldi. Kitapta örtük olan bir tema vardır. O da şu: Osmanlı-Türk toplumu özellikle Cumhuriyet'ten sonra Batı'nın zengin toplumsal düşüncesine kapatılmıştır. Türk aydınının kafası az gelişmiştir, çünkü sansür vardır Türkiye'de. Sansürün olduğu yerde öğrenilmez.

T.Akyol: Batılılaşmanın radikal olarak uygulandığı bir dönemde evet, yani tek parti devrinde...

A.S.Akat: Evet. 1950'li yıllar güya demokrat kültürümüzdür. Ama,"yahu biraz sosyal adaletsizlik var" diyenlerin komünist diye içeri atıldığı dönemdir. Böyle olunca, aydınımız aslında gerçek anlamda aydın değildir. Bu bir. Sansürden kaynaklanan fiilı bir durum var: aydınımız cahildir, cahil... İkincisi, sansürün paralelinde bir başka olay daha olmuş; aydın kendisini devletle özdeşleştirmiş. Hiçbir zaman topluma güvenememiş, Doğucu-Batıcı ayırımı içinde toplumdan korkuyor, nerdeyse toplumun kendisini kesmesinden korkuyor. Bence bu ikinci olay,aydın kavramının tanımında mündemiç olan bağımsızlığı ortadan kaldırıyor.

Bu ikisi, yani bir taraftan aydının cehaleti, öbür taraftan aydının bağımsız olmaması... Bu durumda aydın resmi ideoloji ile bütünleşmiş genellikle. Buna komplo görüşlerini de eklerseniz, Türkiye'de siyasetin tabanda değil, özellikle soldaki siyasetin tabanda değil, tavanda yapılmasının getirdiği isteri diyelim buna, bunu da eklerseniz, şöyle bir şey çıkıyor: Genellikle kabul edilen görüşten en ufak bir sapma anında Türkiye'de derhal en büyük gazetelerden birinin köşesinde emperyalizm ajanlığıyla suçlanabilirsiniz. Yani "Bizim Cenah'taki mesele budur. Biz bunları yaşadık. Susmak gerekmiştir, doğruları söylemekten korkmak gerekmiştir. İnandıklarınızı her zaman söyleyememişsinizdir, çünkü tepki alır. Çünkü o bağnazlığı vesaireyi kıramazsınız.

T.Akyol: Sizin cenah için o çok ileri sürülen 141-142'den çok daha katı bir durum galiba...

A.S.Akat: 141-142 burada son derece önemsizdir. 141-142'ye sıra gelmeden evvel, sizin cenahınızdan, zaten sizi suçlarlar. Sizi mahkum ederler, mahkemesiz bir mahkumiyettir o. Şimdi ben bunlara karşı durulması, bunlara karşı cesaretle aydının bağımsızlığını ilan etmesi ve bu bağımsızlığını da sonuna kadar savunması gerektiğine inanıyorum. Ucuz popülerliklerden kaçalım, neyse inandıklarımız bunları artık söyleyelim. Bunun karşılığında bir kısmı diyecektir ki, emperyalizmin ajanı...

T.Akyol: Mesela size "Burjuvaziye akıl veriyor" diyorlar.

A.S.Akat: Bana "Burjuvaziye akıl veriyor" diyorlar. Bakıyorsunuz, öbür taraftan da devlet bizi komünist diye bellemiş. Devletin gözünde biz komünistiz, komünistlerin gözünde burjuvazinin ajanıyız. Böyle bir yerde... Bu bence sağlıklı bir şey. Bu bana güven veriyor, demek ki doğru bir şey söylüyorum. Doğru bir şey söylüyorum ki iki taraf da beni sevmiyor. Bu cesareti gösterme zamanı geldi. Türk aydını kendi yanındakilerden en çok korkan adamdır. Aman onun çevresi onu eleştirmesin, çevresine ters düşmesin. Böyle aydın olunmaz. Aydın, neyse inancı onu sonuna kadar savunacak. Korkmadan savunacak.

Leninizm, Maoizm...

T.Akyol: Solda demokrat bir aydın olarak Leninizm, Maoizm gibi bu şeyleri, totaliter ideolojileri kısaca bir niteler misiniz? Tarif değil, niteleme...

A.S.Akat: Benim tek söyleyeceğim şu yani... Maoizm kalmadı zaten. Birkaç tane Maocu kaldı, eski Maocu hehalde onlar da... Çin terkettiğine göre... Leninizm daha kalıcı gibi görünüyor. Yani daha fazla Leninist var Maocuya göre.. Ama o da eski gücünü pek koruyamadı. Batı Avrupa'da falan ciddi biçimde sorgulanan bir şey. Bence şu: İnsanoğlunun toplumu anlamaya başlaması, tefsirden anlamaya geçiş süreci diyelim buna, bu süreçte bence zorunlu olarak yaşanması gereken deneylerdir bunlar. Çocuk sobanın elini yaktığını mutlaka sobaya bir kere elini değdirip yakarak öğrenir.

T.Akyol: Yani solda bir demokrat olmak için o sobaya elinin değmesi mi gerekiyor?

A.S.Akat: Bana sorarsanız, Marks'ın insanoğluna bir bilgi kıtası olarak toplumu açmasından sonra, toplumun daha önceki bilim-dışı tefsirlerinin aşılmasından sonra, bu yeni bulgunun heyecanıyla beraber, bir dizi deneyler yaşanacaktı. Bu deneyler görülecek. Bunların sonuçları tabii fiilen yaşayanlar açısından büyük maliyetler getirdi, bunu inkar edemeyiz, son derece olumsuz şeyler yaşamışlardır. Ama yaparak öğreniriz biz. Nelerin yanlış olduğunu göreceğiz ki ondan sonra, o yanlışları yapmayalım.

Dikkat ederseniz, en fazla yanlışı ne zaman yaparız biliyor musunuz? Bir şeyler öğrenmeye başladığımız ama bilgimizin çok yetersiz olduğu dönemlerde. Hiçbir şey bilmediğimiz zaman hata yapmayız, korkarız bir şey yapmaktan. Çok iyi bildiğimiz zaman da doğru dürüst yaparız. Ama hiçbir şey bilmediğimiz noktadan çok iyi bildiğimiz noktaya gidebilmemiz için hipotezlerimizi test etmemiz lazımdır.

T.Akyol: Test edilemiyorsa, zaten felsefedir, ilim değildir.

A.S.Akat: İnsanoğlu böyle bir deney yaşamıştır. Bunlar yanlış şeylerdir ve bize nelerin yapılmaması gerektiğini öğretmişlerdir.

Marks peygamber değil

T.Akyol: Şimdi siz soldasınız, ben sağdayım. Kendi görüşüm olarak belirteyim. Zaten siz de sadece bir bilim adamı olarak değil, bir görüşü, bir alternatifi savunarak konuşuyorsunuz tabii. Şu dikkatimi çekiyor: Marks'tan itibaren toplumun bilime açılması falan diyorsunuz. Halbuki Marks'tan önce de çabalar var, Marks'tan sonra da Marks'ı aşan, anti-Marksist veya Marksist olmayan çabalar da var. İlle de bunu Marks'a irca etmenin manası yok gibi geliyor bana.

A.S.Akat: Hayır, ben zaten öyle bir şey söylemiyorum. Açıkça koymak lazım. Benim Marks'la olan ilişkilerimde ben geleneksel anlamda Marksist değilim, çünkü geleneksel anlamda Marksist demek bir "dindarlık" türüdür, yani nasıl Müslümanlar'ın peygamberi vardır Hazreti Muhammed, nasıl Hıristanlar'ın peygamberi vardır Hazreti İsa, onlar nasıl ona inanırlarsa Marks'a da öyle

inanmak demektir... Halbuki ben Marks'a bu şekilde bakmıyorum. Çünkü adam bilim adamıysa, ürettiği bilimse mutlaka yanlıştır, bilimin tanımında bu vardır. Herhangi birisi bir hipotez getirdiğinde biz biliriz ki bunun yanlış olmak ihtimali çok yüksektir. Aksi takdirde bilgimiz donar. Eğer birisi doğruyu söylemişse, artık gelişme durmuş demektir. Ben bu şekilde doğrulara inanmıyorum. Bilimin tanımı icabı böyle.. Nasıl ki Newton'ın dediği bugün eksik, nasıl biliyorum ki Einstein bugün iyidir ama yarın aşılacaktır ve hatta yanlış olduğu belki isbat edilecektir. Aynı şey onun için de doğru. Dolayısıyla benim gözümde Marks, bir dizi bilim adamının içinden bir tanesidir, benim önemsediğim bir tanesidir. En önemsediğim midir, onu da pek söyyleyemem ama önemsediğim biri... Mesela Adam Smith'i ben sokağa atamam. Ricardo'yu sokağa atamam. Bir Tocqueville'i nasıl sokağa atabiliriz?

T.Akyol: Mesela von Hayek... Hayek'i nasıl görüyorsunuz? Kısaca..

A.S.Akat: Ben Hayek'in dikkatli bir okuyucusuyum. Çünkü benim gördüğüm kadar 20. yüzyılın getirdiği en zengin düşünürlerden biridir. Ve hep şunu söylemişimdir; eşime dostuma da söylemişimdir: Arkadaş sen solda mısın? Soldasın. eğer sen Hayek'in eleştirilerine cevap veremiyorsan sen o zaman hikayesin. Çünku bu adam senin bütün söylediklerini öngörüp sana cevap yazmış. Sen bu adamın cevabına karşı cevap yazmadan soldayım diyemezsin.

SODEP ve HP ekonomiyi çökertir

T.Akyol: Şimdi aktüel konulara geçelim. Siz bir açıklamanızda, SODEP ve HP'nin iktidara gelmesi halinde, ekonominin iki yılda çökeceğini..

A.S.Akat: Hayır, altı ayda...

T.Akyol: Pardon, altı ayda çökeceğini belirttiniz. Bir gazetede çıkan makalenizde de ANAP'ın iktisat politikasına temelde karşı olmakla ve başka bir modeli savunmakla birlikte, şu, şu, konularda başarılı oldu diyorsunuz. Siz solda bir insan olarak, bugün partileşmiş alternatifler arasında ANAP'ı SODEP ve HP'ye adeta pragmatik olarak tercih eden bir durumda gibisiniz. ANAP ekonomiyi altı ayda yıkmayacak ama SODEP yıkacak.

A.S.Akat: Bakın şöyle bir olay var; Türkiye'de düşünürden şu bekleniyor: sen bizim takımda mısın, bizim takımdasın. Bizim karşımızda takım var mı? Var. Hele profesör falan unvanın da var, ağırlığın var yani, bizim takımdan mısın, senin görevin, karşı tarafın yaptığı her şeyin yanlış olduğunu iddia etmektir. Bizim tarafın yaptığı her şeyi de destekleyeceksin. Ben buna karşı çıkıyorum. Bizim taraf saçmalar yapıyorsa, saçmalar yapıyordur. Bunu söylemek lazımdır. Karşı taraf da akıllı şeyler yaptığı zaman kabul etmek lazım. Siyah-beyazı terk edip de grilerin tonları üzerinde oynamayı öğrenmediğimiz sürece düşüncemizin de gelişmesi mümkün değil.

Şimdi gelelim bu partilere... SODEP ve HP 1980 öncesi bir ekonomik modelin hala geçerli olacağı kanaatindeler. Eskiye dönelim yani. Belediye seçimlerinden sonra yazdım. Solda olduklarını, ilerici olduklarını önerenler düzene sahip çıktılar, sağda olduğu söylenen takım düzeni değiştireceğim diye geldi. Bu şartlarda kimin ümit olacağı belli. düzene sahip çıkan umut olmaz.

T.Akyol: Time'da da böyle bir yazı çıkmıştı.

A.S.Akat: O benden tercümeymiş, Bir arkadaş karşılaştırmış, benim o yazıyı görmüşler, böyle böyle diye kaynak vermeden yazmışlar.. Neyse.. SODEP ve HP'deki iktisat kadrolarının ekonomiyi yönetebilecekleri konusunda çok ciddi şüphelerim var. Son derece tecrübesiz kadrolar. Bu tarafta ise pragmatik olarak fevkalade tecrübeli, artı, iyi kötü, severiz sevmeyiz ama, kapitalizmle tutarlı, Tükiye'nin bugünkü ihtiyaçlarıyla iyi kötü tutarlı bir program. Öyle bir bize benzercilik iddiası falan olmayan bir kadro var. Baktığınızda ANAP bir standart formayı getiriyor size. Bütün dünyada böyle yapılmış, IMF'nin şeyini almış, biraz Dünya Bankası, biraz kendi bildikleri, biraz mühendis mantığı... Ama fiilen uygulanan şu ya da bu, başarısı da tescil edilmiş. Şimdi, kapitalizm işlemiyor diyemeyiz. İşliyor. "Daha iyi işletebiliriz" denebilir ama işlemiyor diyemeyiz. ANAP bunu getiriyor. Karşı taraf (SODEP ve HP) 1930'larla, 1950'lerle, 1960'larla çıkıyor. Olmaz bu. Bu adamların ben neyine karşıyım? Şuna ve şuna karşıyım diyebilirim ama her şeyine karşıyım diye bir şey yok. Mesela ithalat yasaklarının kaldırılmasına karşı değilim. Kur politikasına karşı değilim. Faiz politikasına kısmen karşıyım, endekslemeden yanayım. Ücret politikasına çok karşıyım. Ücretleri sürekli düşürmelerine...

DYP ANAP'tan tutarlı

T.Akyol: Siyasi yelpaze az çok şekilleniyor. Mevcut partilerin kalıcılık şansının ne olduğu görüşündesiniz?

A.S.Akat: İktisadi konularda böyle iki-üç yıllık, hatta beş yıllık tahminler yapmak daima siyasettekinden daha kolaydır. Siyasette tahmin o kadar kolay değil, çok bilinmeyen var çünkü. ANAP'ın önemli bir kalıcılık, büyük parti olarak kalıcılık ihtimali taşıdığını düşünüyorum. Fakat çok ciddi tahditleri de olduğu kanaatindeyim. Benim gözümde ANAP-DYP ayrımında DYP'yi tercih ederdim. DYP'yi daha tutarlı buluyorum. Siyasi sebeplerle, mesela demokrasi konusundaki tutumlarıyla. Ben bu iki partinin iktisadi platformlarında çok büyük farklılık olmadığı görüşündeyim. Çünkü netice itibarıyla aynı kadrodur. DYP'nin demokrasi konusundaki tavrından şimdilik çok hoşnudum diyeyim...

DYP mi? SODEP mi?

T.Akyol: Demokrasi konusuda SODEP mi, DYP mi?

A.S.Akat: Şimdi bizim kanattakilere iktisadi konular dışında fazla eleştiri yapmak istemem. Orada tabii önemli bir rekabet olacak ANAP'la DYP arasında. İkisi de kalabilir. Bu sadece Turgut Bey'in kişiliğiyle değil, oluşan bir parti olarak ANAP'ın içindeki eğilimlerle de ilgili, onların nereye doğru gideceğini bilmiyoruz. Şu büyük soru daima kafamda: ANAP'ın siyasi liberalizme yönelmesi mümkün olacak mı, olmayacak mı? Şüphelerim var.

Sol, bence çok daha kaypak bir zemin, sağ nisbeten belirlenmiş gibi görünüyor. İşte ANAP ve DYP.. Sol bu kadar kristalize olmadı. Sol daha kendini tanımlamış değil. Solda hala eski tarihi geleneklerin kalıntıları, daha bir sürü kavram kargaşası var. Bir kerre solun ANAP gibi bir yeni partisi yok. Sağda DYP gibi bölünmemiş bir parti de yeni partiye rağmen varlığını sürdürüyor. Solda ne o var, ne bu var. SODEP ve HP ne yenidirler, ne eskidirler. Solda benim savunduğum hep şu: Solda erken bir birleşmenin sol açısından uzun dönemde mahzurlu olacağını düşünüyorum. Solda bir süre farklı sollar ya da farklı bakış açıları, farklı siyaset anlayışları bağımsız olarak yaşasınlar, bu rekabetin içerisinde bir sürekli kendini daha iyi yapma çabası oluşsun. Rekabette herkes kendi yakınının nefesini ensesinde hisseder. ANAP'ın ensesindeki nefes SODEP veya HP değil, DYP'dir. Aynı şekilde solda da HP, DSP, SODEP şeklinde bir rekabet bu partilerin bir monopol (tekel) rehaveti içine düşmesini engeller, dolayısıyla daha sağlıklı gelişmelerine imkan verir.

T.Akyol: Sizin ekonomik görüşünüzle de bağdaşıyor bu rekabet...

A.S.Akat: E tabii, ben rekabete gerçekten inanırım. Monopolcülük (tekelcilik) çok kötü bir şey.

T.Akyol: Seçimlerde kime oyunuzu verdiniz?

A.S.Akat: 6 Kasım'da boş verdim. Mahalli seçimlerde SODEP'e verdim.

T.Akyol: "Bizim Cenah"tan diye mi?

A.S.Akat: Her şeye rağmen "Bizim Cenah"tır. Sadece ANAP'ın modeline karşı çıkmam değil. Demin de söyledim, iktisat, miktisat falan bunlar bir tarafa, bu çok belirgindir. Memurların durumu bana sorarsanız geçmiş sağ iktidar döneminde bayağı iyi olmuştur, işçiler de öyle. 78-79 döneminde çok kötü, ama gene de memur, yani aydın bürokrat, istediği kadar onun dönemindeki enflasyon ona zararlı olsun, oyunu onlara vermek zorundadır. Çünkü bu bir sistem tercihidir. Tarihtir. Ben tarihimi reddedemem. Senelerce hep sola gitmiş, sola oy vermiş bir adamım ANAP'ı beğensem de oy veremem.

27 Mayıs pişmanlığı

T.Akyol: Fikri hayatınızda tepeden inmeci veya fanatik olduğunuz dönemler oldu mu?

A.S.Akat: Pek olmadı. Hep muhaliftim. Solcu olduğumuz için genelde muhaliftik. Ayrıca sol içinde solun genel yaklaşımlarına muhalif kaldık. Galatasaray kökenli olmamız, işte Amerika'ya gitmemiz falan etkisiyle biraz erken sosyal gelişmemiz oldu. Demokrasiye çok uzun süreden beri inanıyorum. Tabii, 27 Mayıs'ı destekledim, pişmanlık ifadesiyle bunu söylüyorum. 27 Mayıs'a sonradan baktığımda topluma çok büyük hasar yaptığını düşünüyorum. Getirdikleri kalıcı olmadı üstelik, götürdükleri ise kalıcı odu. 27 Mayıs'tan hemen sonraki öğrencilik yıllarında Talat Aydemir'i filan iktidara getirmek üzere örgütlenmiş öğrenci hareketlerine birer piyon olarak katıldık. Biz de koşuşturduk. Fakat hemen ardından, TİP'in kurulması ile başlayan dönemden itibaren her çeşit cuntacılığa ve darbeciliğe karşı çıktım.

T.Akyol: Avcıoğlu'nun Yön hareketine sempatiniz oldu mu?

A.S.Akat: Bir dönem var. Yani 61 ile sanıyorum 63 veya 64 arasında. Derken Yön'ün TİP'e karşı tutumu belirginleşip de darbe istediği, Nasırizm'i savunduğu ortaya çıkınca şahsi olarak Yön'e olan sempatim aniden kayboldu.

T.Akyol: Sağ aydınları hiç incelediniz mi?

A.S.Akat: Bundan kasıt ne bilmiyorum. Erol Güngör'ü okudum. Cemil Meriç'in yazdıklarının çok büyük bir bölümünü okudum. Milli Gazete'de eşimiz dostumuz var, onların yazdıklarını okuma imkanımız oluyor. Şimdi sizin yazılarınızı okuma imkanımız oluyor. Nazlı Ilıcak hanımı eskiden beri, epey uzun bir süredir okurum. Sabri Ülgener hoca tabii... Aynı zamanda hocamızdı.

T.Akyol: Teşekkür ederim.

TÜRKİYE'YE GEREKLİ ÜTOPYA: ANTİ-SOVYET BİR SOSYALİZM

(Saçak Dergisi, Nisan 1986)

"Sosyalistlerin Birliği" Tartışmaları-4
A.S.Akat ile Söyleşi

Ekim 1985 tarihli 21. sayımızın başyazısında ortaya attığımız sosyalistler-arası diyalog çerçevesinde, Mehmet Ali Aybar (sayı 24), Uğur Mumcu (sayı 25) ve Arslan Başer Kafaoğlu'dan (sayı 26) sonra, bu sefer İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi eski öğretim üyelerinden Prof.Dr.Asaf Savaş Akat ile, dergimiz adına arkadarşımız Halil Berktay konuştu. Ara başlıklar Saçak tarafından konmuş; tırnak içindeki ifadeler sayın Akat'ın temel fikirlerinden özetlenmiştir.

Halil Berktay: Sayın *A.S.Akat*; sosyalist solun örgütlenmesi meselesini ele almaya, bugün Türkiye'de mevcut sol siyasi güçlerin bir topoğrafyasını çıkartarak başlayabilir misiniz? Bu arenada fiili olarak ve potansiyel olarak hangi güçler ve kümelenmeler görüyorsunuz?

"Birinci eğilim: Sosyal Demokrasi"

Asaf Savaş Akat: Sol cenahın - ya da benim sık sık dediğim gibi, bizim cenahın - köklü geleneklerinden bir tanesi, herkesin kendi dışındaki insanları sola dahil etmeyerek yola çıkmasıdır. Ben, izin verirseniz, bundan biraz ayrılacağım. Yani bir insan kendisine sol diyorsa o soldadır varsayımından giderek sola bakacağım.

Böyle olunca, birincisi bugün ve önümüzdeki dönemde Türkiye'nin solunda, merkezde sosyal demokrat diyebileceğimiz bir hareket gözüküyor. Bu hareketin şu anda iki tane partisi var. Şüphesiz sosyal demokrat hareketin içinde - belki ilerde tartışırız - bence solculuğu şaibeli ya da şüpheli bir takım unsurlar var, yani Kemalist geleneği daha çok taşıyan ve Kemalizmin bir tür solculuk olduğuna karar vermiş eğilimler var. Ama ne olursa olsun, özellikle şu önümüzdeki dönemde sosyal demokrat hareketin içinde Batı anlamıyla solcu, yani geçiş toplumlarına özgü bir solculuktan ziyade olgun sanayi toplumlarında rastlanan bir tipte bir solculuğa tekabül eden güçlü eğilimler olduğunu düşünmek zorundayız. Türkiye açısından bu eğilimler önemli. Birincisi, kamuoyu yoklamalarından da izlediğimiz gibi, nüfusun azımsanmayacak bir bölümünün bu tip partilere oy vermesini bekleyebiliriz. Artı; Türkiye'de kapitalizmin olgunlaşmasıyla beraber Batı'da rastlanan klasik solculuk, klasik liberalizm, klasik muhafazakarlık şeklinde bir siyasi kutuplaşmaya gidilmesi de şaşırtıcı olmayacaktır.

Benim genel beklentim, sosyal demokrasinin önümüzdeki dönemde geniş anlamda sola damgasını vuran hareket olacağı Türkiye'de. Ama bunun dışına

bakmakta gene de yarar var. Çünkü siz zaten solla birlikte sosyalist sözcüğünü de kullandınız. Sosyal demokratlar genellikle sosyalist hareketin dışında kabul edilen bir sol. Yani, solun içinde ama sosyalist değiller şeklinde bir niteleme, kendilerinden de geliyor, sosyalistlerden de.

"İkinci eğilim: TKP (Sovyet sosyalizmi)"

Onun dışına çıktığımızda, şu sıralarda belki gözden kaçan bir olgu, Türkiye'de TKP diyebileceğimiz bir geleneğin varolduğudur. Yani sosyalist solun içinde, benim görebildiğim kadarıyla önemli bir kanat, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği sosyalist deneyi ciddiye alan, bunun başarılı olduğunu düşünen ve Türkiye'de tekrarlanmasından yana olan harekettir. Şu yada bu biçimde TKP'nin Türkiye'de kurulmamış olması, bizi bu hareketi küçümsemeye itmemelidir. Ben, karşımızda ciddi bir güç olduğuna inanıyorum. Birincisi - bunun da üstünde durabiliriz, isterseniz şimdi, isterseniz daha sonra - arkada somut bir güç var, Sovyetler Birliği diye. Hem iki süper güçten biri, hem de Türkiye`ye hududu var. Donanması var, ordusu var, tümen tümen askeri var, yabancı yardımı var, delegasyonları var, seyahatleri var, paravan örgütleri var, vb. vb. İkincisi, ilk sosyalist devrim olarak görüldüğü sürece önemli bir prestiji de var.

Sadece Türkiye'ye özgü birşey değil bu; dünyada genellikle sol olayına baktığımızda, bir büyük hareket sosyal demokrasi ise, ikincisi de genellikle Sovyetler Birliği deneyimini başarılı bir sosyalist deney olarak alan sosyalist hareketler. Türkiye'de bunlar var, ama varoluş koşulları tabii biraz zor. Çünkü şu andaki Anayasa bunların partileşmesine, sizin de bildiğiniz gibi izin vermiyor. İzin vermediğine göre, bunlar varolacaklar ama varolmayacaklar diyebiliriz. Yani ortada son derece de zor bir durum olacak. Güçlenme imkanlarının - parti kurulmadığına göre - tesbiti daima zor. Gölgelerle boks yapma boyutu hep olacak, ta ki partileri kurulup seçimlere girene kadar. Onların kendi içinde bölünmeleri olabilir, "iç-parti"-"dış parti" hikayeleri. Ben çok ciddiye almıyorum; zaten dünya deneyimine de baktığımızda, genellike "iç" partiler marjinal kalıyor, esas işi götüren "dış parti" diyebileceğimiz parti oluyor.

"Üçüncü eğilim: Militer örgütler"

Sosyal demokrasi Batı Avrupa'da var, somut bir yere tekabül ediyor, enternasyonali var, şuyu var, buyu var; Sovyetler Birliği yanlısı bir komünist partisinin, gene işte ülkesi var, ülkeleri var, kendine göre forumları, mekanizmaları var. Bu iki büyük hareketin dışında solda iki hareket daha görmek mümkün. Bunlardan bir tanesi, siyaseti militer örgütlenmelerle özdeşleştirmiş, siyaseti silahlı mücadeleyle özdeşleştirmiş, Türkiye'de kullanılan terminolojisiyle "terör örgütleri". Brigada Rossa'lar, Rote Armee Fraktion'lar muadili, başka ülkelerde de var olan, yani yalnızca Türkiye'ye özgü olmayan örgütler. Bu tip örgütlerin, bir anlamda siyaset dışında, ama siyaseti etkileyerek (terör olayının siyaseti etkileyeceğini, üstünde siyaset yapılan zemini çok etkileyeceğini, genellikle de olumlu yönde etkilemeyeceğini, Türkiye daha önce de yaşadı, başka yerler de yaşadı) var olacağını öngörmek lazım. Siyasi açıdan, dediğim gibi bunları ancak ve ancak

negatif anlamda önemli görebilirim; pozitif anlamda önemli görebilmem mümkün değil. Negatif anlamda diyorum: Eylemleriyle Türkiye'de olsa olsa olumsuz bir takım gelişmeleri hızlandırabilirler. Bunlara büyük kitle tabanı beklememek lazım 1970'lerde olduğu gibi. Belki Rote Armee Fraktion'a ya da Brigada Rossa'ya daha fazla benzeyen, daha kendi içine kapanmış militer örgütlenmeler diye görme eğilimindeyim; yanılabilirim de.

"Dördüncü ihtimal: Anti-Sovyet sosyalizm"

Bunu dışında bir boşluk kalıyor Türkiye'de. Zannediyorum sizin sorduğunuz da zaten esas itibariyle buraya yönelik. Türkiye'de kendisine sosyal demokrat demeye gönlü razı olmayan, Sovyetler Birliği ile ise arasına önemli bir mesafe koymuş bulunan, oradaki deneyimin başarılı olmadığını düşünen, ama siyaseti siyaset olarak anlayan ve teröre karşı çıkan insanlar vardır ve olacaktır. Bir de bunların bir siyasi örgütlenmeye gitmeleri ihtimali karşımıza gelir. Demek ki siyasi örgütlenme olarak baktığımızda, sosyal demokrat partiler, TKP, bir de anti-Sovyet ve sosyalist bir parti beklenebilir.

H.Berktay: Sizin bir objektif olgu, bir ihtimal olarak varlığını tasvir ettiğiniz bu sonuncu potansiyel alanda, sizin deyiminizle anti-Sovyet sosyalist bir partinin varolabilmesi, sizce tarihi bir ihtiyaç mıdır? Örneğin, öncelikle sosyal demokrasi karşısında bir alternatif olarak sosyalist bir partiye ihtayaç görüyor musunuz Türkiye'nin bugünkü koşullarında? Bunu, sosyal demokrasi karşısında ne gibi bir eleştirel pozisyondan türetirsiniz?

A.S.Akat: Tarihi bir ihtiyaç dediğimiz zaman neyi kastettiğimizi, kısaca (ne de olsa akademik bir geleneğimiz var ikimizin de; kavramları dikkatle kullanmakta yarar var) tanımlamaya çalışacağım. Burada tarihi ihtiyaç dediğimiz zaman şunu söylüyoruz: Birincisi, şu anda ille Türkiye insanlarının böyle bir ihtiyacı olmayabileceğini söylüyoruz. Yani Türkiye'deki insanlar buna ihtiyaç duymayabilirler..

H.Berktay: Kitleler farketmemiş olabilir bu ihtiyacı.

A.S.Akat: Evet. Ama biz, toplumun teorisini yapan, toplumun anlaşılmasında uzmanlaşmış kişiler olarak baktığımızda, böyle bir şeyin varlığının uzun dönemde Türkiye'nin siyasi gelişmesinde olumlu etkiler yapacaktır diyoruz.

"Sosyal demokrasinin esas etkileşimi, merkezdeki siyasal hareketlerle..."

Şimdi ben genellikle bu kanaatteyim. Ama olaya sosyal demokrasi açısından bakma eğilimim doğrusu pek yok. Sosyal demokrasiye olumlu etkisi olur şeklinde, bizde bir eğilim var. Bu beni çok ikna etmiyor. Onun mantığı şu çünkü: Sosyal demokratlar aslında kendi hallerine bırakılırsa biraz sağa kayarlar; halbuki böyle bir partinin varolmasıyla, biraz sola kayarlar... Ben çok o kanaatte değilim: Sosyal demokrasinin kendi kendini tanımlamasında, kendi dışındaki

sosyalist solun o kadar önemli olduğunu düşünmüyorum. Kendi içideki sol önemli. Kendi içindeki solda bu kendi dışındaki soldan, sosyalist hareketten etkilenenler olursa, belki marjinal bir takım etkileri olabilir. Ama sosyal demokrasinin esas sorunu, sürekli olarak ülkeyi yöneten ve/veya yönetmeye aday bir siyasi hareket olarak esas dinamiği diyelim, büyük ölçüde merkezdeki diğer hareketlerle etkileşiminden kaynaklanıyor. Onun için, sosyal demokrasi açısından önemli olan, merkezin siyasi yapısıdır, merkezdeki diğer partilerin örneğin demokrasi karşısındaki tutumlarıdır.

"Türkiye'nin bir ütopyaya ihtiyacı var"

O zaman, tabii soracaksınız, sosyal demokrasiyi etkilemiyorsa, peki neyi, nasıl etkiler diye. Birincisi, solun Türkiye'deki geçmişinde, böyle anti-Sovyet bir sosyalist sol dışındaki diğer iki sosyalizmin büyük ağırlık taşıdığını görüyoruz. Bu, Türkiye'de sosyalizm imajının korkutucu olmasına yol açtı. Bir tarafta TKP, öteki tarafta silahlı mücadele... Bunlar sosyalist solu Türk halkının gözünde kötüleştiren bir gelişme oldu. Farklı bir sosyalizmin varolabileceğinin (Mehmet Ali Aybar "güler yüzlü sosyalizm" demişti mesela) görülmesi, bence yararlı. Olayların insanların kafasında netleşmesi açısından hiç olmazsa. Bu birincisi, tarihi olarak gördüğüm önemli olay.

İkincisi, Türkiye ütopyasız bir toplum. Türkiye'de ütopya yok aslında. Varolan ütopyalar da şiddetle beraber varoldular. Ütopik boyutu olan hareketler, varoldukları zaman ya şiddetle beraber varoldular, ya da bir başka ülkeyle özdeşleşerek varoldular. Halbuki sizin söylediğiniz gibi bir sosyalist hareket, bir yerde Türkiye'ye özgü ve şiddete değil, insan sevgisine dayanan bir ütopyayı temsil etmeye başlayacak.

Sosyalist mantık çerçevesinde bu ütopyanın gerçekleşmesini temenni ediyorum; Türk siyasi rejiminin ve Türk siyasi düşüncesinin gelişmesi açısından, böyle bir ütopyanın varlığını çok yararlı görüyorum.

Marjında dahi ütopyası olmayan bir toplum, beni rahatsız ediyor. Ve marjında dahi ütopyası olmayan bir toplumun gelişme potansiyelinin sınırlı olduğunu düşünüyorum. Bu bakımdan, tarihi bir ihtiyaçtan bahsetmek bence mümkündür.

H.Berktay: Demin sizin de belirttiğiniz gibi, TKP diye adlandırdığınız, sırtını Sovyet süper devletine dayayan kuvvetin de kendine göre bir gelecek modeli var. Siz bu modeli nasıl değerlendiriyorsunuz?

A.S.Akat: Aslında benim sadece TKP geleneğiyle değil (bir an için, silahlı mücadelecileri çıkartıp sosyal demokrasi artı iki sosyalist hareket diyelim, yani üçleyelim solu), bu iki sosyalist hareketin ikisiyle de ilgili bir takım sorunlarım var. Bunları daha önce de sağda solda yazdım; sizin de bir fikriniz vardır.

Genelde benim burada söyleyeceğim şu: Tarihte kestirmeler olmuyor. Tarihte kısa yoldan bir yerlere gitme çabaları, genellikle bizi gitmek istediğimiz yerin tam tersine götürüyor. Güncel bir dille böyle söyleyebiliyoruz.

Biraz daha teorik bir çerçeveye geldiğimizde, benim açımdan önemli olan, demokrasi sorunudur ve "Leninizm" diyeceğim sorundur. Ayaklanmacı bir sosyalizm anlayışının, iflas ettiğini düşünüyorum. Ayaklanmalardan sosyalistlerin, sosyalist ütopyanın arzuladığı şeylerin çıkacağı kanaatinde değilim. Demokrasiyi bundan dolayı çok önemli bir unsur olarak görüyorum. İster Sovyetler Birliği deneyimi olarak bakalım, ister kendilerine sosyalist diyen diğer ülkelerin deneyimi, soracağım soru hep aynı yere gelecek; demokrasi olacak. Sovyetler Birliği'nde demokrasinin olmadığını gördüğüm için; demokrasi olmadığı gibi, demokrasinin yokluğunun mahzurlarını en acı yaşayan toplumlardan biri olduğunu, Sovyetler Birliği'ni gördüğüm için, ben öyle bir toplumsal örgütlenme modeline bütün hücrelerimle karşı çıkıyorum.

Yalnız bu sorun bence anti-Sovyet sosyalistlerin de sorunu. Yani onların da kendilerini bu konuda net bir biçimde ortaya koymaları lazım. Seçimle iktidara gelip, seçimle iktidardan gidecekler mi sorunu bu, netice itibariyle. İktidara geldikten sonra temel haklar var olacak mı? Nedir temel haklar? Özgür düşünce, özgür düşünceyi özgürce yazmak, özgürce yazılmış düşünceler çerçevesinde özgürce örgütlenmek (siyasi örgütlenebilmek) ve ondan sonra özgürce yapılmış seçimlerle iktidara gelmek veya iktidardan gitmek. Demokrasi dediğimiz, öyle son derece karmaşık bir kavram değil; bayağı net tanımlanabilecek bir kavram. Projede bu var mı, yok mu sorusunu sürekli soruyorum kendime, bir proje karşıma geldiği zaman: Bunlar var mı? Ne zaman var? Olacak mı, olmayacak mı?

"Ya seçim, ya bilimci tepedencilik: Başka yol yoktur"

H.Berktay: Burada iki tür soru sorulabilir. Birincisi, acaba Sovyet tipi "sosyalizmin" ve o yolun izleyicilerinin anti-demokratizmi, sizin dediğiniz gibi doğrudan doğruya ayaklanmacı ya da devrimci olmalarından mı ileri geliyor? Onları halktan kopmaya, demokrasi yolunu terketmeye, anti-demokrasi yolunu tutmaya sevkeden bir kaçınılmazlık mıdır, devrim olayı? Ve ikincisi: Acaba bu gibi şeyleri, yani toplumun hangi yolla, hangi mekanizmayla değişeceğini, sadece iradeler, projeler ve tercihler mi belirliyor? Tarihin somut akışının, olayların kendi mantığını, kitlelerin insiyatifi ve dinamiklerinin acaba bunda bir rolü yok mu?

A.S.Akat: İki tane ilginç soru soruyorsunuz; bunlar akademik sorular büyük ölçüde, ama önemli siyasi sonuçları olan sorular.

Birincisi için şunu diyeceğim: "Devrimci düşüncede" - isterseniz buna Marksizm, Leninizm, Engelsizm, Maoizm diyelim; genellikle devrimciler, en azından önemli bir bölümü, kendi kökenlerini Marks'ta görür - gerçekten çok ciddi bilimcilik (scientisme) eğilimleri olduğunu düşünüyorum. Bilimcilikle beraber de tabiki bilinç kavramı geliyor. Dolayısıyla, bildiğiniz gibi, halkta bilinç var olmadığı takdirde, yerine "öncü"nün bilinci geçiyor; yani yöneticiliğe tayinin, halkın seçmesi dışında bir yöntemi oluşuyor. Bir insan nasıl bir ülkenin yöneticisi olur? Birincisi, halk seçer; İkincisi ise tarihin, tarih bilincinin ona bu yetkiyi vermesidir. Benim devrimcilerde gördüğüm, zaten devrimci olabilmek için kendilerine tarihin ve bilimin bu yetkiyi, yönetme yetkisini verdiğine inanmalarıdır. Bunu tarihin verdiği anda ise, ayrıca halkın vermesine ihtiyaç yok. Halkın vermesine ihtiyaç kalktığı

anda da gerçekten demokrasiye ihtiyaç yok bir yerde. Çünkü madem ben işçi sınıfını temsil ediyorum, ayrıca bir de işçilerin beni seçmelerine ne ihtiyaç var? Diyeceğim, birinci soruya yaklaşımım, genelde bunun bir entelektüel kökeninin olduğu.

İrade kısmı tabii daha karışık. Bu kadar basit bir cevap veremeyeceğim ona; daha karmaşık bir cevap vermeyi deneyeceğim. Birincisi, toplumların, şu ya da bu şekilde, kendiliğinden, ya da "objektif güçlerle" demokrasiye ya da herhangi bir yere gitmeleri zorunluğu olmadığı ortada. Belli bir gelişme aşamasında, özellikle de büyük tarihi deprem diyeceğimiz, sizin de iyi bildiğiniz, bir istikrarlı ilişkiler kümesinden (tarım toplumu, feodalite gibi) bir başka istikrarlı kişiler kümesine (kapitalizm, sanayi toplumu gibi) geçiş dönemlerinde - ki bunlar toplum açısından, nereden bakarsak bakalım büyük depremlerdir - ,toplumda gerçekten büyük değişim talepleri oluşuyor, ama bu değişim taleplerini gerçekleştirecek mekanizmaları kurma yeteneği genellikle gelişmemiş oluyor. Bu da normal; şaşırtıcı bir şey değil. Bunu görenler vardır. Gramsci mesela. Eski kendini yeniden üretmez, ama yeni biçimler de çıkmaz, der. Bir sürü morbid semptom, hastalıklı semptom belirir, der. Olan bu. Dolayısıyla bir Sovyet Devrimini birkaç kişinin iradesine atfetmek bence mümkün değil.

"Tarihin sınaması, Sovyet Devrimini "baştan yanlış" mı gösteriyor?"

Şunu söylerdim ve daha sonraki olaylar da bunu doğrulayacak niteliktedir (çünkü olay Sovyetler Birliği'ne özgü kalmamış, başka yerlede de aynı şeyler ortaya çıkmıştır): Belli bir noktada, belli bir ideoloji sanki tarih tarafından test ediliyor. Toplumlarda deney olmaz diye bir şey yoktur; toplumlarda laboratuvar şartlarıyla deney olmaz, bizim tarafsız kaldığımız deney olmaz. İnsanların yaşadığı deneyler olur. Bunlar, tarihin bir yerde, sonradan baktığımızda, deneyleri. Ve bu, maddeci bir tarih teorisiyle tutarlıdır. İnsanoğlu evrim sürecinde bir sürü form deniyor. Bu formlardan bazıları bir yere götürmüyor, yani kendilerini uzun dönemde yeniden üretemiyor, yok oluyor. Başkaları daha bir yere götürür gibi olacak, onlar kalacak. Dolayısıyla bir iradi olay görmüyorum.

H.Berktay: Bu yorumla problemlerim var. Bir kere her "deney", belli bir tarihi dönemde, belli bir gelişme düzeyinde, kendi maddi zemini üzerinde meydana geliyor. Ve belli bir başarı kazanıyor, tarihi o an için ilerletiyor. Tarihi ve maddi koşullar değişince, tıkanmalar oluşuyor veya seçenekler geriliyorsa, bundan, o "deney"in baştan yanlış olduğu sonucunu çıkarmak çok zor. Tarihi bakımdan vaz'edilmemiş bir "çözüm"ün baştan yeğlenmemiş olmasından yakınmak, mükemmelliyetçilik ve idealizm olmuyor mu? İkincisi, demin bilim, bilinç ve öncü meselelerini ele alırken, kendine teorik bir yetki verenler, halkın temsilcisi sıfatını yakıştıranlardan söz ettiniz. Öncü ile kitle arasında, "kitle çizgisi"nin ifade ettiği, her an kurulan, bozulan ve yeniden kurulan diyalektik ilişki, başka; bunu öncü lehine çiğneyen bir daimi "halk adına konuşma yetkisi", gene başka. Daha sonra irade problemi bağlamında anlattıklarınızı gözönünde bulundurursak, şu da denebilir: Halkın seçmesi, sınıfın ya da halkın seçmesi, illa oy mekanizması anlamında bir seçim olmayabilir. Kitlelerin belli bir seçeneği benimsemesi,

desteklemesi; o anlamda, tarihi olarak o alternatifi yeğlemesi, illa öyle gerçekleşmeyebiliyor. Kendi payıma, bugünkü Sovyet türü "sosyalizm"in - ki ben onu sosyalizm saymıyorum - eleştirisini bir devrimcilik kategorisinden değil de, (a) devrim-sonrası toplumlarda sınıflaşma ve öncünün kitlelerden kopması olayından, (b) bugün kendi halkına dayanmak ve ayağını Türkiye toprağına basmak yerine, bir somut vakıa, bir maddi güç olarak başka şeylere dayanmayı arzulamaktan türetirdim. Bence öncü ve irade, bilimsel teoride, işin sadece bir yönü. Teorinin kendisinde bu yönü mutlaklaştıran bir taraf yok. Ancak bu yön mutlaklaştırılır ve objektif şartlar yönü, devrimin halkın eseri olması gerektiği yönü unutulursa, "öncü" kitlelerden kopmaya, "foko"culuğa, bir süper devlete yaslanmaya, vb. savruluyor. Ama unutmamak gerekir ki dünya, işin diğer yönünü, yani üretici güçleri, objektif şartları, vb. mutlaklaştırmanın acı sonuçlarının da sayısız örneğiyle dolu. Böyle hareketler hiçbir şeyi değiştirmedikleri için, bir "sosyalizm dersleri" tartışmasında, gündeme bile gelmiyorlar. Oysa onlarınki de bir "deney" aslında.

"Halk, hatasını ancak seçimle düzeltebilir"

Ama bunu bir yana bırakacak olursak, şu sözünü ettiğiniz boşlukta, hakikaten yararları ve muhtevası farklı şekillerde tanımlanmış da olsa, bir başka çeşit sosyalizme ihtiyaç gözüküyor. Bugün bu olanağı nasıl değerlendiriyorsunuz? Olabilirse eğer, buraya doğru nasıl yol alınabileceğini düşünüyorsunuz?

A.S.Akat: Üç tane uzun soru sordunuz aslında. Birincisini kısa geçeceğim. Bence halkın demokrasi dışında seçme yapmasının en büyük zorluğu ve sorunu, halkın o seçimden vazgeçmesi halinde nasıl kurtulacağını genellikle bilememesinden kaynaklanmaktadır.

H.Berktay: Peki ama, kronolojik zaman anlamında uzun gecikmelerle de olsa, sonuç olarak Polonya halkının, Polonya işçilerinin başkaldırısı "vazgeçme" yolları da olduğunu göstermiyor mu?

A.S.Akat: Başarılı vazgeçme yolu yok. Vazgeçtikleri ortada da... Demokraside vazgeçtikleri zaman başkasını seçiyorlar, oluyor bitiyor. Dört yıl maksimum. Halk hata yapmaz diye bir şey yok. Halk hata yapar. Herkes hata yapar. Demokrasinin avantajı: Adam hata yaptığı zaman dört sene sonra "Ben hata yapmışım" diyor, gidiyor öbürüne oy veriyor, mesele bitiyor. Öbür tarafta, hata yaptığı zaman bir defa, ondan sonra kaç yıl süreceğimin hiçbir garantisi yok. Şimdilik ebedi gibi duruyor üstelik. Bir defa iktidara geldikten sonra, iktidar nasıl morbid biçimler alırsa alsın, giden yok. Orada söyleyeceğim tek şey o. Demokrasiyi savunmak için söyleyeceğim tek şey o.

"Bu Anayasa, her çeşit ilerici düşünceye kapalı"

Diğer sorduklarınız, tabii, daha uzun şeyler. Bir sosyalist harekete olan ihtiyacın yarttığı boşluk, bu boşluğun nasıl doldurulabileceği, doldurulup

doldurulmayacağı.... Şimdi ben kafamdaki bazı sorunları açıkça söyleyeyim. Birincisi, böyle bir sosyalist partinin Türkiye'nin mevcut yasal yapısı içinde kurulmasının ufak-tefek sorunları var. Bunları siz de biliyorsunuz. Yani, solcuların bir bölümü hiç olmazsa, bu Anayasanın sosyalist bir partiye kapalı olduğu kanaatindeler.

H.Berktay: Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?

A.S.Akat: Ben de kapalı olduğu kanaatindeyim. Yani bu Anayasanın gerçekten her çeşit ileri düşünceye, toplumun kendi kendine her çeşit örgütlemesine kapalı olduğu kanaatindeyim. Bu Anayasa sadece ve sadece sosyalist partiye değil, sosyal demokrat partiye de kapalıdır.

H.Berktay: Ama kurdular.

A.S.Akat: Kurdular. Ama, yani kurulan SHP neticede... Biliyorsunuz Halkçı Parti, adı ne olursa olsun, rejimin partilerinden bir tanesiydi. Ona girmeyelim isterseniz ama, örneğin hiç olmazsa benim daha ilgiyle izlediğim DSP olayında bu daha net. Bülent Ecevit'in ve DSP'lilerin tutumu bu rejimin bir sosyal demokrat partiye dahi aslında izin vermediğidir. Şu anlamda izin vermediği: Bir sosyal demokrat partiyi sosyal demokrat parti yapan, örneğin sendika bağlarına, örneğin ocak-bucak teşkilatlarına; herşeyi bırakalım, bunlara izin vermiyor bu Anayasa. Yani bu Anayasanın bir sosyal demokrat partiye dahi izin verdiği şüpheli. Daha ötesi de var: Sosyal demokrat partinin talep ettiği demokrasiye izin vermiyor. Sosyal demokrat parti dediğimiz anda, bir demokrasi anlayışıdır bu. Temel özgürlükleri mutlak özgürlükler olarak alan bir anlayıştır; yani fikir özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, sosyal demokrasi geleneğinde mutlak özgürlüklerdir. Hiçbir şekilde devletin müdahalesine izin verilmeyen özgürlüklerdir. Bu anayasayla bu mümkün değil. Yani normal olarak Anayasa suçudur sosyal demokrat partinin her ağzını açması. Şimdi bu şartlarda bir sosyalist partinin hakikaten ciddi hukuki sorunları olduğu kanaatindeyim.

H.Berktay: Peki, hukuk bu alanda tek belirleyici midir?

A.S.Akat: Hayır, o anlamda demedim. Yani sorunları sayıyorum; bu Anayasa şeydir, dolayısıyla kurulamaz, demiyorum. Kurulabilir. Örneğin Mehmet Ali Aybar, Danışma Meclisi'ndeki Anayasa tartışmaları sırasında bu sorunun sorulduğunu ve gelen cevabı belirterek, Anayasanın sosyalist partilere karşı olmadığını söylüyor. Bu, hukuki bir tefsir olarak bana geçerli geliyor doğrusu. Çünkü sormuşlar, tutanaklara geçmiş, kurulabilir denmiş. Ama biraz fazla formalist de geliyor bu. Yani biraz işin reel tarafına bakıp, bir sosyalist partinin talepleri, örgütlenme biçimi dediğimiz anda, hakikaten bugünkü hukuki çerçeveyi çok zorlar; bu bir.

"TKP kurulmadıkça, anti-Sovyet sosyalizmin kendini tanımlayışı tek-yanlı olur"

İki, böyle bir sosyalist partinin ikinci bir sorunu daha, herşeye rağmen olacak. O da şu: Bu sosyalist parti kurulmuş, ama öbür sosyalist partinin kurulmayacağını biliyoruz. Onların kurulmalarına hakikaten hukuki engeller var. Yani bugün Türkiye'de TKP kurulamaz. Hukuken mümkün değil. Bunun getirdiği bir sorun var; bu, reel bir sorun. Nereden bakarsak bakalım, reel bir sorun. Bu ikisini söylemek isterim.

H.Berktay: Keşke kurulabilseler de, apaçık Türkiye halkının önüne çıksalar ve serbest sınama imkanı olsa.

A.S.Akat: Kesinlikle. Yani Türkiye'de sade solun değil, merkezin bütünüyle, TKP'nin kurulması için çaba göstermesi gerektiğine inanıyorum. Merkez-sağın tabii bir ikircikli hesabı olabilir bu konuda. Bunlar kurulmadığı sürece sosyal demokraları "haa, siz onların devamısınız, size sızdılar" diye suçlarız, mantığı. Bu, ucuz bir hesaptır.

Gerçekten Türkiye'nin gündemindeki önemli sorunlardan bir tanesi bu tip partilerin kurulabilmesidir, kurulabilmelerinin hukuken mümkün olması ve varolmalarıdır. Ancak ve ancak varolduktan sonra sınanmaları mümkündür. Bu gölgelerle mücadele biter. Herkesin yeri, yurdu, yordamı, oturduğu yer belli olur. Kimin ne yaptığı, ne ettiği bilinir.

Ondan sonra, bir an için bunları geçtikten sonraki aşamaya geldiğimizde, bir dizi başka sorun başlıyor. Bunlardan bir tanesi, gerçekten Türkiye'de, Türk insanlarının böyle bir şeye ihtiyacı olup olmadığıdır. Tarihin ihtiyacı olabilir de, Türk insanlarının böyle bir şeye ihtiyacı var mı? Öbür sosyalist partinin yokluğu, reel olarak önemli bir sorunudur bu sosyalist partinin. Olsa daha iyi olurdu yani. Olmadığı sürece bir yalnızlık, hatta belki bir muhatapsızlık içinde kalacak. Kendini karşıtlık içinde tanımlayabileceği Sovyetik bir hareket olmayınca, bu sefer kendini sosyal-demokrasiye kıyasla tanımlamaya kalkacak. Oysa bir siyasi hareketin kendini sadece merkeze kendinden biraz yakın bir harekete kıyasla tanımlamaya kalkması, dinamizm ve ivme kazanmasını zorlaştırıyor. Yani genç militanları daha çok içine alıp, biraz daha yaşlandıkları zaman onları da öbür tarafa aktarmak gibi klasik bir durumla karşı karşıya gelme ihtimalini ortaya çıkrıyor.

"Radikalleşen partiler, birden fazla fikri barındıramaz"

H.Berktay: Bugün Türkiye'de, anti-Sovyet sosyalizm diye tanımladığımız alanın kapsamına girebilecek birden fazla akım var. Bunların kendi aralarında da, sizinle benim aramızda olduğu ve biraz önce tartıştığımız gibi, çeşitli farklılıklar var. Bu farklı eğilimleri, tanımlanmış olan asgari müşterekler temelinde, kendi içinde barındıran bir birleşik sosyalist partinin yararlı olacağını düşünüyor musunuz?

A.S.Akat: Baştan söyledim, yararlı olabileceğini düşünüyorum dedim. Kendisini Sovyetler Birliği ile ya da mevcut bir sosyalizmle özdeşleştirmeyen, Türkiye'de eşitlikçi, özgürlükçü, velhasıl sosyalist bir dünya kurmayı amaçlayan, bağımsız, Türkiye'nin temel sorunlarına kendi ütopyası çerçevesinde sürekli çözüm getiren,

insanlara şevk veren, heyecanlandıran bir partinin yararsız olacağını düşünmek mümkün değil.

H.Berktay: Ben özel olarak kendi içinde farklı akımları barındırma noktasını kastetmiştim. Bu, Tükiye'de şimdiye kadar olamamış bir şey. Kendine has katkı ve yararları olabileceğini, beraberinde özel bir terbiye getirebileceğini düşünüyor musunuz?

A.S.Akat: Evet, fakat imkansız olduğunu düşünüyorum. Orada, sosyalistlerin dünya çapındaki deneyimi bana epey net geliyor. Sizin tanımladığınız anlamda sosyalistlerin en belirgin özellikleri, aslında birden fazla fikri barındıramamaları. Böyle bir gelenek yok. Ancak ve ancak büyük kitle partileri, yani merkez-sol partiler, çok sayıda fikri içlerinde barındırabiliyorlar. Radikalleştikçe hareket, saflığa doğru gidiş artıyor. Karışım ve tortulardan temizlenme, kendi kendini arıtma eğilimleri, püriten eğilimler artıyor. Şimdi bu bahsettiğimiz sosyalist hareket, böyle bir radikalizme tekabül ettiği ölçüde, farklı fikirlerin içinde beraber yaşaması ihtimali az gibi geliyor bana. Burada söylediğim, sadece ve sadece Türkiye'nin deneyimi değil. Yani Ahmet'le Mehmet bir araya gelemezler demiyorum. Bana öyle geliyor ki, işin doğasında bu var.

Radikalizmden uzaklaştıkça, ılımlılıkla beraber o tolerans geliyor, o saflık talebi azalıyor. Şimdi, ütopyanın da aynı özelliği var; ütopya talebi bir saflık talebi zaten, gelecekteki toplumdan saf bir toplum olmasını talep etmek demek. Bu talebi yapan kişinin, o toplumu beraberce kuracağı insanların kirliliğini kabul etmesi mümkün değil. Dolayısıyla, radikalizmle beraber ütopyacılığın da, o gelecekte kurmayı düşündüğü toplumdaki saflığı şu anda beraber çalıştığı insanlarda arama eğilimi var gibi. Dediğim gibi, radikalleştiği ölçüde, birden fazla fikrin içinde yer alması zorlaşır. Ilımlılaştığı ölçüde, birden fazla fikrin içinde yer alması mümkündür. Merkez partileri, birbirinden çok farklı fikirleri çok rahat ve önemli hizipler halinde - bunlar yalnız kişi çatışmaları, liderlik çatışmaları değildir; aynı zamanda fikir farklılıklarıdır - meczederler, götürürler. Ama radikal partilerde bu bence imkansız.

Türkiye'de bu olur mu? Olursa çok müthiş bir şey olur derim. Başkalarını bilmem ama, beni şaşırtıcı bir şey olur, radikal bir partinin, radikal talepleri olan bir partinin, saflık talebiyle beraber gelmemesi ve içindeki tarafların kirlenmeyi göze almaları! Fikir farklılığı demek, çünkü o demek bir yerde.

Diyalogdan consensus'a

H.Berktay: Peki, ne kadar zor da olsa, bu yolda ne gibi adımlar atılabilir? İlla somut, pratik, dar anlamda örgütsel veya konferansiyel adımları kastetmiyorum. Zihniyetler, tolerans marjları, düşünce prosedürü bakımından, sizin kafanızda bu yolda atılabilecek adımlar var mı?

A.S.Akat: Şunu diyeyim: Türk aydınının, - benim neslimin hiç olmazsa gördüğü - en büyük sorunlarından bir tanesi, diyalog eksikliğidir. Yani herkes kendi arkadaşlarıyla konuşur, başka kimseyle konuşmazdı. Şimdi bunun kırılması

yolunda bir takım eğilimler gözüküyor. Buna çok seviniyorum. Bu, olumlu bir işaret geleceğimiz için. Birbirinden farklı düşünen insanlar artık hiç olmazsa konuşmaya başladılar birbiriyle. Sizinle biz, birbirimizden farklı düşündüğümüzü yazılı olarak defalarca polemik de yaparak ifade etmiş insanlarız. Ama bu, bizim sorunları tartışmamızı engellemiyor. Eskiden engellerdi.

H.Berktay: Yok, epey bir süredir engellemiyor. Şimdi başlamadı.

A.S.Akat: Sizinle, belki evet. Ama başkalarıyla, benim açımdan yeni başladı. Eminim sizin de, belki benimle değil ama başkalarıyla, yeni başlamış olabilir. Giderek bir diyalog arayışı kendini hissettiriyor.

H.Berktay: Herkesin bir olgunlaşma süreci var.

A.S.Akat: Doğrudur, doğrudur. Türkiye'de de sol, genelde çocukluk hastalıklarından yavaş yavaş daha olgunluğa doğru gidiyor. Bundan yirmi sene evvel solcularımızın yaşı - kendi yaşımıza bakarsak - 20-23 arasındaydı. Yirmi sene geçti; şimdi 40-50 yaşlarında. Daha yaşlılar yoktu demiyorum ama, bizim nesil büyüdü, bizim altımızdan gelenler büyüyorlar. Dolayısıyla bir olgunlaşma eğilimi var. Diyalog çok önemli. Tartışma çok önemli. Bu tartışmalar içinde, birtakım consensus arayışlarında bulunmak, nerelerde anlaşıyoruz bakmak, esas hikaye o galiba. Zaten Türkiye'de en önemli sorun, gerek sosyalistlerin kendi içlerindeki, gerek sosyalistlerle sosyal demokratlar arasındaki, nihayet sol ile sağ arasındaki consensus noktalarını bulabilmek. Burada hepimize önemli roller düştüğü kanaatindeyim. Consensus noktalarını doğru teşhis ve tesbit etmek, ondan sonra da o consensus noktaları civarıda müştereken neler yapılabileceğini aramak. Dolayısıyla böyle bir sosyalist parti çabası, herşeyden evvel asgari müşterekler vardır sorusunu cevaplamayı gerektiriyor.

"Bağımsızlık ilkesinin farklı yorumları"

Daha evvel Saçak'ta çıkan konuşmalardan, benim gördüğüm bir tane var mesela: "Bağımsız Türkiye." Bu görüldüğü kadar, önemli bir consensus alanı gibi duruyor. Ama bir parti için yetersiz. Dış politikada Türkiye bağımsız olacak: Bu, partileri oluşturmak için yeterli birşey değil. Kesinlikle değil. Önemli birşey, ama yeterli değil. Ondan sonra, onun modalitesinin de iyi-kötü berraklaşması lazım. Çünkü ben kendi hesabıma, Türkiye'de tam bağımsızlık isteyenlerin ille bunun somut modalitelerini düşündükleri kanaatinde değilim. Nasıl olacağını, bununla somutta neyi kastettiklerini bildikleri kanaatinde değilim. Bir otarşi ve bütün askeri, ticari, vb. işbirliği kurumlarından çıkmış, ittifak kurumlarından çıkmış bir Türkiye mi kastediliyor? Örnek diye veriyorum. Bunun çok net olduğu kanaatinde değilim.

H.Berktay: Hemen sorabilir miyim, siz nasıl anlıyorsunuz "Bağımsız Türkiye'yi?

A.S.Akat: Ben bağımsızlığı büyük ölçüde siyasi terminoloji içide görme eğilimindeyim. Halbuki diğer arkadaşlara bakıyorum, sanki onlar benim pek sevmediğim bir iktisadi muhteva veriyor gibiler. Oradan bir rahatsızlığım var.

Mesela "Türkiye NATO'dan çıkmalı, hiçbir askeri ittifaka girmemelidir." Bu, net bir şey. Ama bunu diyenlerin, bunun milli gelirden askeri harcamalara giden pay oranının aşağı yukarı yüzde 100-150 arasında arttırma anlamını taşıdığını bilip bilmediklerinden emin değilim. Bana sanki bilmiyorlar gibi geliyor; çünkü, bakıyorum bağımsız ülkelere, bunların askeri harcamaları bayağı yüksek, Türkiye'nin 2-2,5 katı. Milli gelirin yüzde 14-15'ine çıktığı var, küçük ülkelerde. Mecburen. Bağımsızlığın bir fiyatı var çünkü; bedava değil yani.

Ben iktisadi bağımsızlık ile otarşi özlemlerinin özdeşleştirilmesine de karşıyım. Biliyorsunuz, Türkiye'nin dünya ekonomisiyle kendi tanımladığı terimlerle bütünleşmesinden yanayım. Dünya ekonomisiyle kendi tanımlamadığı terimlerle bütünleşmesinin kötü olduğu kanaatindeyim. Ama dünya ekonomisiyle bütünleşmemenin çok daha kötü olduğu kanaatindeyim.

Onun dışında, NATO konusu var, Avrupa Konseyi konusu var, AET konusu var. Burada benim görüşlerimi az-çok biliyorsunuz; ben AET'den yanayım. Doğrusu ya, NATO'dan da yanayım. Kısmen, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasının iktisadi maliyetinin çok yüksek olduğu hakkında bir fikrim olduğu için belki. Daha iyi bildiğim için. O takdirde, zaten kıt olan kaynaklarının daha ne kadarını askeri harcamalara ayırmak zoruda kalacağı hakkında bir fikrim olduğu için. Demek ki bunların bu düzeyde tartışılması lazım.

"Sosyalistler ekonomiden anlamaz"

İkinci önemli tartışma konusu, tahmin ediyorum "Demokrasi" olacaktır. Demokrasiden ne anlıyoruz? Türkiye'de varolan ya da varolacak demokrasi mücadelesine, nereden girilecek? Bu çok önemli. Burada çok daha büyük ayırımlar çıkabilir, bir consensus'a gitmek daha zor olabilir gibime geliyor.

H.Berktay: Bunu demin biraz konuştuğumuzdan, tartışmalı bir diğer alana el atabilir miyiz? Böyle bir partinin, "bağımsızlık" ve "demokrasi" hedefleriyle de bağlantılı olarak, "çağdaşlaşma" perspektifinin ekonomik boyutlarına gelecek olursak; sizce anti-Sovyet sosyalist bir partinin, çağdaşlaşma perspektifi içinde Türkiye'ye önereceği ekonomik yaklaşımın ya da felsefenin - programın demiyorum, çünkü program daha spesifik maddeleri içerebilir - anahatları neler olabilir ve bu konuda ne gibi tartışmalar ortaya çıkabilir?

A.S.Akat: Aslında solun en çok laf ettiği yer ekonomidir; en az becerdiği yer, bana sorarsanız ekonomidir. Çağdaşlaşmadan ne kastettiğinizi bilmiyorum...

H.Berktay: Üzeride kolay anlaşabileceğimiz ve mümkün olduğu kadar nötr bir terim olarak söylüyorum: Olgun sanayi toplumu haline ilerlemek.

A.S.Akat: Şimdi, bütün açıklığıyla söyleyeceğim: Sadece sosyalistlerin değil, sosyal demokratların da zayıf oldukları yer, ekonomidir. Türkiye'nin

kapitalistleşmesinde diyelim, sanayileşmesinde diyelim, çağdaşlaşmasında diyelim; yani olgun bir sanayi toplumuna üretim yapısı itibariyle geçişte, başarılı performans vereceklerini beklemek bence iyimserliktir.

Türkiye açısından bu hareketlerin tarihi görevleri ekonomik değil siyasidir diyorum. Ekonominin önemsiz olduğunu düşünüyorum. Ekonomide yapacakları, olanaklar ölçüsünde gelir bölüşümüyle ilgili bir rasyonaliteyi toparlamaktır. Onun ötesinde birşey yapmaya kalktıkları takdirde, yüzlerine gözlerine bulaştıracakları kanaatindeyim. Yalnız Türkiye'nin tarihi değil, başka yerlerin de tarihi, üç aşağı beş yukarı bunu gösteriyor.

"Sosyalizmin biricik ekonomi programı, devletçilik ve emredici planlama mı?"

H.Berktay: Ama benim buna iki itirazım var. Bir kere, bir parti kurulurken, iktidara gelebileceğini kabul etmek ve iktidar için mücadele etmek zorundadır. Böyle yapmazsa, kendi kendini ciddiye almamış olur. İlelebet muhalefette kalmak için parti kurulmaz. Ayrıca, emekçi halk yığınlarına ekonomik planda somut bir alternatif göstermeye çalışmak gerekmez mi?

A.S.Akat: Bu somut alternatifin ne olacağını üç aşağı beş yukarı biliyoruz ama. Her hareketin kendi geleneği vardır. Bu sizin söylediğiniz partinin ben üç aşağı beş yukarı ekonomik programını görüyorum: Planlama, dış sömürüye son, devletleştirmeler, kahrolsun piyasa, emekçi halka herşeyi vereceğiz, falan filan. Orada hayal gücü kullanacağınız bir marj da yok. Hiçbir şey yok ki.

H.Berktay: Ama olur mu? Mesela planlama eşittir kahrolsun piyasa, devletleştirmeler yani çok kapsamlı ve geniş devletleştirmeler, tartışması yapılmadan kabullenilmesi mukadder dogmalarmış gibi konuşuyorsunuz. Doğrusu hayret ettim...

A.S.Akat: Hayır; bunları söylemediğiniz anda hiç kimse sizin sosyalist olduğunuzu Türkiye'de ciddiye almaz. Evvela sosyal demokratlar yüklenirler: "Böyle sosyalist olur mu kardeşim, bunlar sosyalist değil, emperyalizmin bilmem neleri" diye. Zaten diyecekler ya. Gerçekçi olmak lazım. Sosyalist partinin ekonomik programı bellidir. İktidara geldiğide o programı uygular, uygulamaz; o, şartlara bağlıdır. O başka şey. Ama programı, iktidar öncesinde bellidir: Devletleştirmeler, planlama, herkese yüksek gelir, işte o bedava, o bedava, o bedava. Bunun dışında bir şey söyleyemezsiniz. Yoktur.

Bunun dışıda başka alternatifler tartışılır mı? Tartışılır. Aydınlar arasında tartışılır, belki parti ideologları arasında filan tartışılır, ama neticede kamuoyuna giden mesaj bellidir. Burada en ufak sapmada, sizin demin dediğiniz birlik hemen bozulur. Ve büyük bir ihtimalle otarşi eğilimleri de bunun içindedir, yani uluslararası işbölümünün reddi de bunun içindedir.

Sosyalizmin ekonomiyle zor bir ilişkisi var; bunu inkar etmek mümkün değil. Aslında ekonomiyi, tarihin kanıtladığı kadarıyla en az becerebilenler sosyalistler olmasına rağmen, ekonomik konularda en ufak fikir ayrılıklarından kendi aralarında en fazla hır çıkaranlar da gene sosyalistler. Ondan dolayı ben bir marj

göremiyorum burada; sosyalist partinin iktisat programında bir marj göremiyorum. Bu partinin söyleyeceğini aslında Halkçı Partililerin büyük bir bölümünün kabul edeceklerini tahmin ediyorum üstelik. Yani bu sadece ve sadece sosyalistlere özgü de değil. Kemalist devletçileri, Yakup Kadri'leri ya da Şevket Süreyya'ları da içeren, böyle bayağı geniş ve zengin bir ıskalaya hitap eden bir şeydir bu. Onun dışında ne diyebilirsiniz, bilmiyorum.

H.Berktay: Şimdi bu sizin sosyalistler-arası tartışılmaz ekonomik kanılar yada ilkeler gibi söylediğiniz, mutlak ve aşırı-merkeziyetçi planlamacılık, çok geniş kapsamlı devletleştirmeler, bölüşümcülük, piyasa mekanizmalarından yararlanmayı genel bir "kahrolsun piyasa" anlayışı içinde kayıtsız şartsız reddetmek gibi özellikler, bana tarihi bir olgu olarak, daha ziyade Sovyet tipi "sosyalizm"in özellikleri gibi geliyor. Oysa biz, sizin siyasi topografya içindeki yeri itibariyle anti-Sovyet sosyalizm diye tanımladığınız bir sosyalist partinin ekonomik programının ne olabileceğini konuşuyoruz. Sovyet tipi yaklaşımların ilkelerini böyle bir sosyalist partiye bir kaçınılmazlık gibi empoze etmek ve bunun dışında bir tartışma filan olmaz demek, doğrusu bana yadırgatıcı geldi.

"Geçiş dönemini kabul etmek parlamentarizmi kabul etmek demektir"

A.S.Akat: Orada bence yanlış bir teşhis yapıyorsunuz. Sadece Sovyet tipi sosyalizmlerin değil, bütün azgelişmiş sosyalizmlerin genel özelliği. Onun için, demin bir şey söyledim, Türkiye'de bu fikirlere sadece ve sadece sosyalistler değil, bütün Kemalistler de katılır. Türkiye'de sol Kemalizm ya da radikal Kemalizm dediğimiz devletleştirmeci, otarşici, planlamacı, anti-piyasacı bir gelenektir, gelenek vardır yani. Bunu bir teorik tümdengelimden türetmiyoruz ki. Gazeteleri açtığımız zaman bu geleneği görüyoruz; otuz senedir görüyoruz. Yani bunun Sovyet tipi sosyalizmle filan bir alakası yoktu, ama bunları temsil ediyordu, değil mi?

Dolayısıyla ekonomi konusunda ben biraz karamsarım, solun ekonomiyle ilgili platformunun gelişmeye başlamasının - çünkü son derece azgelişmiş bu platform aslına bakarsan - biraz daha gecikmeyle gideceğini düşünüyorum. Solun siyasi program ya da platformundaki bir takım sorunlar temizlendikçe, ekonomiye geri dönmek imkanları çıkacaktır. Çünkü tipik sosyalist mantığı, kapitalist ekonominin yönetimini reddetmektir. Kapitalizmin yönetilmesini reddetmek demek, iktidara geldikten sonra bir geçiş dönemini kabul etmemek demektir aslında. Bir gün geleceksin, siyah-beyaz gibi bir günde herşeyi yapacaksın demektir. Aksi takdirde çünkü, kapitalizmi yönetmek zorundasındır. Bir günde yapmak, daha evvel gördüğümüz bir şeydir. Bir günde yapmak, önemli miktarda reel gelir düşüşüne tekabül eder, üretim mekanizması bozulur, üretimin dengeleri bozulur. İnsanların reel gelirleri düşünce, bu bir günde yapmanın anlamı, zaten sosyalist partinin bir daha seçime girmeyeceği olur. Çünkü seçime girecek olan sosyalist parti, iktidara geldiği güne kıyasla işçilerin reel gelirlerinin yarı yarıya düşmesine izin veremez, mecburdur işçilerin gelirlerini iktidara geldiği günden hiç olmazsa biraz daha yukarıda tutmaya. Bu ise ancak üretim mekanizmalarının bozulmamasıyla, herşeyin son derece dikkatle ve tedrici olarak yapılmasıyla, yani

kapitalizmin yönetilmesiyle mümkün olur. Demek ki bizzat siyasi programın, çok önemli iktisat politikası sonuçları vardır. Ama bu siyasi programda temizlik ve berraklık sağlanmadığı sürece, ekonomik programa geri dönmek mümkün değildir. Ben bunları anlattığımda eşten-dosttan geleni biliyorum: "Yahu sen neticede kapitalizmi yönetelim diyorsun" Eee, tabii yönetelim diyorum kardeşim. Çünkü ben diyorum ki, seçimle iktidara geleceğim, seçimle iktidardan gideceğim. Kapitalizmi yönetmediğim takdirde seçimi kazanamam. Ben geldiğim anda eğer işçinin otomobili varsa ve benzin buluyorsa, ama ben geldikten bir sene ya da altı ay sonra işçi otomobiline benzin ve yedek parça bulamıyorsa, bu adamlar beni sille tokat kovalarlar, diyor İtalyan Komünist Partisinden Amendola. Bir gerçeği yansıtıyor ve Türkiye'de de yaşandı buna benzer şeyler 1979`da. Ama bunun anlaşılması, bunun söylenebilmesi için, zaten daha önceden seçimle gelip seçimle gitmeye karar verilmiş olması lazım. Seçimle gelip seçimle gitme yoksa, o zaman başka bir şey; anlatabiliyor muyum?

"Bugünkü bölünmelerde menşevik sosyal demokrat bir yere oturuyorum"

Yani sadece ve sadece Sovyetizm'in meselesi değil bu. Türkiye'de tabii bunun başka kökenleri var. Bu modernleştirme misyonuyla beraber aydınların, ekonomideki merkeziyetçiliği siyasi merkeziyetçiliğin bir izdüşümü, bir destekleyeni, bir paraleli olarak hep görmek lazım. Tutarlı olan çünkü, siyaseti merkezileştirmek zorunda hissediyor, bu misyonun çerçevesinde. O zaman ekonomiyi de siyaseti merkezileştirip ekonomide kendisine alternatif güç olduklarının oluşmasına izin veremez. Dolayısıyla ikisi paralel gidiyor ve buradan kaynaklanıyor. Böyle bir planlamacılık, anti-piyasa'cılık v.b.

H.Berktay: Kendi payıma, hiç dönüştürülmemiş ve hiç sınırlanmamış bir kapitalizme değilse bile, dönüştürülmüş ve sınırlandırılmış denetim altına alınmış kapitalizm unsurlarına, daha doğru bir deyimle meta ekonomisi kategorilerine ve piyasaya daha fazla yer veren oldukça uzun süreli bir geçiş ekonomisinin gerekliliğinin idrakı için, bu kadar mutlak parlamentarist bir yaklaşımın zorunlu önşart olmadığını düşünüyorum. "Herşeyi bir günde değiştirmek" ile "kapitalizmi burjuvazinin izin verdiği kadar değiştirmek, yoksa daha ziyade olduğu gibi yönetmek" arasında, demokratik devrim platformundan türeyip gelen bir önderliğin, doğru bir kitle çizgisi ve milli birleşik cephe anlayışıyla sürdürülmesi diye bir kategori de var kanımca. Ve burada, Sovyet devriminin özgüllüklerinin aynen taklididir ki, "her şey bir gecede" anlayışını doğuruyor.

Ama sizin söylediklerinizden de böyle bir sosyalist partinin, Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkede derhal ve dolaysızca sosyalizm hedefini koymaması gerektiği sonucu çıkmıyor mu?

A.S.Akat: Bu konuda biraz ikonoklast (putları kırıcı) olup, şunu söylüyorum: Zaman göstermiştir ki menşevikler haklıymış. Benim olaya yaklaşımım bu, göründüğü kadarıyla tarih kestirmelere gerçekten izin vermiyor, kestirme gidişlere izin vermiyor. Bu bir. İkincisi, insanların, Türkiye'lilerin bugün olduklarına kıyasla daha eşitlikçi ve daha özgür bir toplumda yaşamlarının öyle bir günde, iki günde,

üç günde filan olmayacağını galiba hepimiz anladık. Bu zor bir olay; bayağı zaman alacak ve bundan dolayıdır ki benim sol anlayışımda ağırlık büyük ölçüde siyasettedir. Solu-sağı ayırdeden unsur, siyasette katılımdır. Siyasette katılımın maksimize edilmesidir. Siyasi özgürlüklerin formel özgürlüklerden gerçek özgürlükler haline - felsefi terminolojiyi kullanabilirsek - geçişini temin edecek mekanizmaların kurulmasıdır.

Bunun oluşumunda, iktisadi düzlemden kaynaklanan eşitsizliklerin etkisinin o kadar büyük olmadığını düşünüyorum. Esas sorun gene de siyasi düzlemin kendi iç çelişkilerinde, siyasi düzlemin böyle katılımcı bir şekilde düzenlenmesine, iktisadi düzlemin eşitsizliklerinin dışında bizzat siyasi düzlemden kaynaklanan engellerdedir... Düşünüyorum ki solun soluklu projesinin esas ögesi bu olmalıdır. Siyaset, özgürlük, katılım mümkün olduğu ölçüde, zaman içinde dolaylı temsili demokrasiden daha doğrudan demokrasilere geçme modalitelerinin aranması, bulunması, sınanması, değiştirilmesi, uygulanması... Ancak bunlar yapıldıktan sonra, yani siyasi sorunu çözdükten sonradır ki, diyorum, iktisadi düzlemden kaynaklanabilecek eşitsizlikleri gerçekten minimize etmeye sıra gelir. Böyle bir yaklaşım da beni gerçekten çok menşevik, çok sosyal demokrat bir platforma getirip oturtuyor, bugünkü bölünmeler içinde. Yarın bölünmeler değişirse başka bir yere otururum ama, bugünkü bölünmelerde böyle bir yere geliyorum.

TANZİMAT 150 YILLIK BİR SANCILI GEÇİŞ DÖNEMİDİR

(Zaman Gazetesi, 16 Kasım 1987)

Tanzimat nedir ve siz bu olayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Açıklar mısınız?

Adı üstünde, bir reformlar kümesi ile karşı karşıyayız. 19 uncu yüzyılın başlarına gelindiğinde, Osmanlı Devletinin Batı ve Kuzeydeki Hristiyan komşuları ile başetmekte büyük zorluklar çektiğini görüyoruz. Buna, İmparatorluğun içindeki Hristiyan ahalinin milli devlet kurma talepleri de eklenmiş durumda. Nitekim, tarihinde ilk kez İmparatorluk bir ayaklanma ve iç harp sonucunda kendi sınırları içinden bağımsız bir devletin çıkması durumu ile karşılaşmış. Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının Tanzimattan az önce gerçekleşmiş olması bir raslantı değil. Bu olayda dış güçlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın parmağını aramak ve abartmak yeterli açıklama olmuyor. İmparatorluğu yönetenler, karşılarında bir Rus yada Avusturya savaşından farklı bir dinamik olduğunu anlayacak kadar bu işlerde tecrübeliler. Sonuçta, bütün bunlar yönetici sınıfı bir dizi reform yaparak İmparatorluğu işgal ve parçalamaya soyunmuş iç ve dış güçlere karşı tedbirler üretmek arayışına itiyor. Bu tedbirlere de kendileri reformlar (Tanzimat) diyorlar. Ben, Tanzimat deyince öncelikle bunu anlıyorum.

İkinci olarak, "Tanzimat Olayının" sebepleri ve öncüleri, bir de özellikle "Tanzimat" ile güdülen amacın nitelikleri üzerine bir değerlendirme yapar mısınız?

Sanıyorum bu soruya yukarıda kısmen cevap verdim. Bu reformların Osmanlı Devletinin evrimine uzun dönemdeki etkilerinin analizi bizi son derece karmaşık ve algılanmasında duygusal boyutun hala yüksek olduğu bir dönemin değerlendirilmesine götürüyor. Benim tefsirim şu: Tanzimat olayına kadar, Osmanlı Devletinin yönetici sınıfı elindekini olduğu gibi, yani dönüştürmeden korumaya çalışıyor. Halbuki, kökeni çok eskilere, belki 14 üncü yüzyıla giden dinamik bir süreç, Batı'da insanlık tarihinin en büyük dönüşümünü yaratmış. Bilinen bir olguya, kapitalizme ve sanayi devrimine işaret etmek istiyorum. Söz konusu dönüşümün gerçekleştiği ülkelerle sınırdaş olmasına rağmen, İmparatorluk bu dinamik sürecin tümüyle dışında kalmaya başarmış; bu bir başarı ise... Yani, safkan bir tarım toplumu üstünde oturan askeri bir devlet niteliğini korumuş. Tanzimat'ı Osmanlı-Türk toplumunun tarihinde bu kadar önemli yapan şey de burada: dönüşüm Tanzimat'la başlıyor. Benim sık sık kullandığım bir ifade vardır: geçtiğimiz 150 yılı "çok-uluslu militarist bir tarım imparatorluğundan sanayi temelinde örgütlenmiş bir milli devlete giden sancılı geçiş dönemi" diye tanımlarım. İşte, geçiş dönemi Tanzimat'la başlıyor. Halen de bitmedi, sona çok

yaklaşmış olsak da devam ediyor. Bu açıdan, geçiş dönemini belirleyen temel etkenlerden biri olarak dönemi başlatan olay var. Bu hep böyledir; her işin sonu başında mündemiçtir. Toplum büyük yol ayırımlarına geldiğinde, karşısında bir sürü yol, yani alternatif bulur. Büyük yol ayırımlarında bütün yollar Roma'ya çıkmaz. Kimisi çıkmaz sokaktır, kimisi uzun ve meşakkatli, kimisi bir otoyol, kimisi de başlanılan noktaya geri getirir. Bunlardan biri seçilir ve o seçim tersine çevirilemez bir tarihi başlatır. Başta Büyük Reşit Paşa olmak üzere bir avuç Osmanlı Paşası böyle bir seçim yaptılar. Tanzimat'ı gerçekleştiren kişilerin amaçları ve niyetleri ne olursa olsun, onların tetiği çekmeleri ile başlayan son derece dinamik ve karmaşık bir süreç, bizim yakın geçmişimize damgasını vurmuştur. Yakın geçmişimizin başarıları kadar başarısızlıkları da bir anlama o Osmanlı Paşalarına aittir diyebiliriz.

Efendim, bize biraz da "Tanzimat"ın hukuki ve sosyo-kültürel cephelerinde bu bağlamda kazandırıp-kaybettiklerinden söz eder misiniz?

Yakın tarihimizi anlayabilmemizde anahtar kavram "kültür" olmuşsa, bunda "Tanzimat"ta yapılan seçim ve tarihi bir miras olarak daha sonraki tüm reformcuların kabul etmek zorunda kaldıkları gelişme modeli temel etkendir. Bir tarım toplumunun sanayi toplumuna dönüşmesi süreci başlarken, köklü olarak birbirinden farklı iki ana yöntem söz konusu olabilir. Bunlardan ilki, ağırlığın sermaye birikimine yani ekonomiye verilmesi, kültürel ve (hukuk dahil) sosyo-politik yapılara ise mümkün olduğu kadar dokunulmamasıdır. Bilahare, ekonomideki hızlı dönüşümün kendi içsel dinamiği ile başta kültür olmak üzere, sosyal ve politik yaşama yeni üretim modeline uygun normları zorlayarak dikte etmesi mümkün olacaktır. İkinci yol, ağırlığın sosyo-kültürel normlara verilmesi ve ekonominin dönüştürülmesinin ikinci planda kalmasıdır. Kültürel yapıdaki değişim/dönüşüm büyük ölçüde siyaset ağırlıklı bir süreçte gerçekleşince, sermaye birikimi bir türev olarak hızlanacaktır. Yani, başka bir deyişle, ilk yolun nicelden nitele, ikinci yolun ise nitelden nicele gittiğini söyleyebiliriz. Siyasi söylem içinde kalırsak, ben bunlardan ilkine "muhafazakar", ikincisine ise "ilerici/jakoben" demek eğilimindeyim. Ampirik düzeyde tarihe, şu son yüzyılın başarılı ve başarısız sanayileşme örneklerine baktığımızda, ilk modelin hızlı sanayileşme ve kapitalistleşme performansının ikincisinden çok daha yüksek olduğunu görürüz. Örneğin bir Japonya-Türkiye karşılaştırması bu bağlamda yeterli kanıttır. Yanlış anlamaya sebep vermemek için bir parantez açarak hemen şunu söyleyeyim: sonuçta ulaşılan nokta açısından bakarsak, iki model arasında bir fark yoktur. Yani, sanayi toplumuna ulaşıldığında, her iki yöntemi kullanan toplumlarda sosyo-kültürel normlar benzerlik gösterir. Bu da şaşırtıcı değildir; sanayi toplumunun kendi sosyo-kültürel normları vardır ve bunlarsız varolabilmesi mümkün değildir. Topluma ister ekonominin diretmesiyle ister aydınların tepedeninmesiyle gelsinler, arada yaşananlar çok farklı olur ama sonuçta bir şey değişmez. Neyse, biz gene esas sorumuza dönersek, Osmanlı Paşalarının neden ikinci yolu seçtiklerinin araştırılması, anlaşılması lazım. Benim tarih ve toplum anlayışımda, bu soruya cevabı Osmanlı Devletinin kendi iç ilişkilerine bakarak vermek gerekiyor. Yani toplumdaki sınıflara, bunları taşıyan ideolojilere, devletin niteliğine, sınıflararası

çatışmalara inmeliyiz: kapıkulluğu, seyfiye-ilmiye ile reaya ve özellikle gayrimüslim ahali arasındaki ilişkiler, vs. Örneğin, Asya Üretim Tarzı kavramı çevresinde oluşan tartışmalarda bu arayışın izlerini, yani Osmanlı'nın özgüllüğünü saptama çabasını bulabilirsiniz. Bu özgül toplumsal matris Osmanlı Paşalarını sürekli "Devleti Kurturma" arayışlarına itiyor. Perspektif bu olunca, reformların ekonomiden ziyade kültürel-politik yapıya yönelik olmaları adeta kaçınılmaz. Tarım toplumunun dönüştürülmesi "sanayileşme" sözcüğü ile değil, "Batılaşma" kavramı ile ifade edilir hale geliyor. Daha önce de söyledim, bir kere bina bu şekilde inşa edilmeye başlanınca, temelleri kültürel-sosyal düzeyde atılınca, gerisi kendiliğinden geliyor. Son 150 yıllık tarihimizin kültür ve özellikle tarım toplumlarında kültürün kapsayıcı formatı olan dini inançlar çerçevesindeki çatışmalar tarafından özetlenmesinin ardında yatanlar bence bunlar.

"Tanzimatçı" geleneğin günümüze olan yansıma ve etkileri nelerdir?

Ekonomiden başlamayan bir reformlar kümesinin kısa sürede hızlı sermaye birikimini sağlaması imkansız. Bu durumda, tarım toplumundan sanayi toplumuna giden yol uzuyor. Zaman olarak uzuyor, yani daha yavaş bir süreç oluşuyor. Bu durumda, reformlar da bir türlü arzulanan sonucu vermiyorlar, hep eksik, yetersiz kalıyorlar. Ekonominin durağanlığı, reformların büyük kütlelerin güncel yaşamlarına inmesini engelliyor. Geleneksel güncel yaşamı değişmeyen kütle, dolayısı ile eski ideolojik-kültürel çevresini yadırgamıyor ve reformları zorlayan yönetici sınıf ile arasında bir uçurum, hatta ölümcül bir gerginlik oluşuyor. Demek ki, yönetici sınıfta her nesil yeniden bu reformaları tartışmak, onlara sahip çıkmak, onları topluma zorlamak gibi garip bir durumda kalıyor. İçinde yaşayanlar açısından acıklı bir durum. Hep Tanzimatçı Osmanlı Paşalarına ihtiyaç var. Hep artık bu son Osmanlı Paşası deniyor ama sonra bir tane daha gerekiyor. Yönetici sınıf içinde sürekli tepedeninme eğilimleri güçlendiren, jakobenliğe inancı sağlamlaştıran bir konjonktür oluşuyor. Bu konjonktürün yol açtığı müdahaleler toplumun organik evrim sürecinde kırılmalara yol açıyor. 27 Mayıs, 12 Mart ve 13 Eylül aslında birer "Tanzimat". 150 yıl sonra "Tanzimat" geleneğinin sürmesi, 150 yıldır reformların başarısızlığına bir kanıt olarak alınmalı. Ancak, bu noktada hemen şunu belirtmek istiyorum: söylediklerim doğrudan bugünle, 1987 yılı ile ilgili değil. Kendi yakın geçmişimi, 1950'lerden bu yana yaşadığım dönemi vurguluyorum. Çünkü, 1950'lerde çok partili rejime geçişle başlayan hızlı sermaye birikiminin sonuçları, bütün müdahalelere rağmen, 1980 sonrasında nicelle nitel arasındaki uçurumu kapatmaya başladı. Sanayi ve kapitalizmle birlikte sivil toplumun gelişmesinde bir aşamaya gelinmesi, "Tanzimat"çılığın sonuna işaret ediyor. Nihayet, geç de olsa, başarıya ulaşıyor ve başarısı onu bitiriyor. Bunu 1982'de öngörmüştüm: "Türkiye, çok-uluslu bir tarım imparatorluğundan çağdaş bir sanayi toplumuna giden sancılı geçiş döneminin sonuna gelmiştir". Bugün sivil toplumun kendi içinden çıkardığı değişiklikler ve reformlara hiç bir zaman "Tanzimat" demek aklımıza gelmiyor.

"Tanzimat'a: bir kimlik bunalımı, yeni bir düzen arayışı, yenilik ve ilerleme adına, çağdaşlık ve medenilik adına yapılan yüzeysel değişiklikler, Avrupa'nın zoraki

istekleri doğrultusunda yapılmış bir reform hareketi..." şeklinde çeşitli anlamlar yükleniyor ilim adamlarınca. Siz neler söyleyebilirsiniz bu konuda? Düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

Bir toplumu bir yerden alıp başka bir yere atan ve hiç olmazsa 5-6 neslin yaşamını karmakarışık eden bir toplumsal depremin, bir reformcu dalganın değerlendirilmesinde objektif olamayız. Kendi normlarımızı ortaya koymak, normatif olmak zorundayız. Bence böyle bir değerlendirmede en önemli eksen reformcu kadronun kendi kendisine koyduğu hedeftir. Tanzimat'la başlayıp 12 Eylül'le biten (temmenni ederim ki analizim doğrudur ve gerçekten bitmiştir) seyfiye sınıfı reformculuğunun temel hedefi - daha önce de söyledim - büyük harfle yazılan bir "DEVLETİ" kurtarmak idi. Kısa-orta dönemde baktığımızda kurtaramadığını görüyoruz. O kadar ki, 1918-23 arasında, kısa bir süre için bile olsa, devletin tümüyle yokolması gündeme geliyor. Uzun dönemde ise, yani yıl 1987 sonbaharından bakınca, arada toplumun kurtulmayı becerdiğini ve onun bir türevi olarak da devletin (ama artık devlet o devlet değil) kurtulduğunu (?) söyleyebiliyoruz. Bu nedenle, ben ikinci bir eksen tanımlamak istiyorum: zaman. Gene yukarıda söyledim; seçilen yol zamanı israf eden uzun bir yoldu diye. Bu ekseni somutlaştırmak için başka ülkelerle karşılaştırma yapmamız gerekiyor. Japonya iyi bir örnek. Osmanlı'dan çok sonra, 1860'larda reformlara başlamasına rağmen, bir nesil gibi kısa bir sürede, Japon toplumunun ekonomik altyapısı değişiyor. Hikayenin geri kalan kısmını hepimiz biliyoruz. Bu durumda çok önemli teorik sorular çıkıyor karşımıza: Osmanlı-Türk toplumu yukarıda "muhafazakar" diye adlandırdığım seçeneğin uygulanmasına açık mıydı? Bu arzulanır bir seçenek miydi? Belki normatif ama, benim cevabım olumsuz. İmparatorluğun dini/etnik yapısı ve jeopolitik yeri bu seçeneğin iki temel objektif tahdine işaret ediyor ve olumsuzluğun yeterli (objektif) koşullarını oluşturuyor. Ancak, esas vurgulmak istediğim İmparatorluğun hakim etnik grubunu oluşturan müslüman-Türk unsurunun kendi iç yapısı. Seyfiye ve ilmiye sınıfları arasında "fütühat" temelinde kurulan ittifak kırılmadan, ekonominin ve sivil toplumun varolma koşullarının yaratılması mümkün değil. "Muhafazakar" seçenekte Osmanlı-Türk toplumu çok daha büyük tehlikeler, belki de tümüyle yokolma ihtimali bekliyor. Sorunu böyle vazedince, ayrıntılarda pek çok şeye karşı çıksam da Tanzimat hareketini bir eğilim olarak destekliyorum. 150 yıldır ona karşı sürdürülen muhalefetin bir türlü sanayi toplumunu içine sindirememiş olması, sürekli olarak tarım toplumlarına özgü bir teokratik ütopyayı yeniden üretmesi (ve bugün bile bunda direnmesi) objektif/normatif değerlendirmemin doğruluğuna bir kanıt oluyor.

1923-50 ARASI SAĞ BİR DİKTATÖRLÜKTÜR

(R:Çakır ve L.Cinemre: **Sol Kemalizme Bakıyor,** Metis Yay. 1991)

İlk başta genel olarak kemalizme bakışınızı, değerlendirmenizi, eleştirinizi alalım.

Optiğimi biraz açmak istiyorum. Kemalizmi eleştiriyorum. Ancak, kemalizme karşı olmayı, Atatürk'ün yaptıklarını küçümsemek ya da Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan reformları benimsememek şeklinde almıyorum. Bence bugün Türkiye'de kemalizme karşı bir tepki oluştuysa, bunun nedeni Atatürk, yada onun yaptıkları değil. Tepki, daha sonra, Atatürk'ün adının arkasına sığınarak yapılanlara karşı oluşuyor. Ben olaya sol açısından, sosyal demokrasi açısından bakıyorum. Ne yazık ki, Türk tarihinin garip bir cilvesi, bu süreçte en büyük darbeyi genelde sol hareketler yedi. Sosyal demokrasiyi de onlardan bir tanesi olarak görmek lazım. Sosyal demokrasiye kemalizmin verdiği hasar, diğer sol hareketlere verdiği hasardan daha büyük demek de zor. Sanıyorum diğerlerine en az sosyal demokrasi kadar zarar verdi. Yani, kemalizmin Türkiye sosyalist hareketine getirip götürdüklerine bakıyor, o gözle değerlendirip eleştiriyorum.

Bence, Türkiye'de kemalizmin evrimi açısından anahtar dönem, 27 Mayıs ve ardından geçen 10 yıldır. 1950'lerde Atatürkçülük, DP'nin kesinlikle sahiplendiği bir harekettir. Şu ya da bu şekilde DP'ye Atatürk karşıtı, şeriatçı, Vahdettinci demek olanaklı değildir. Zaten Celal Bayar, Atatürk'ün başbakanı ve DP'nin başıdır. DP kadrolarına baktığımızda tümüyle Atatürkçü kadrolardır. DP ile CHP arasında bir Atatürkçülük tartışması, sen daha Atatürkçüsün, ben daha Atatürkçüyüm diye bir anlaşmazlık bulmak sanıyorum mümkün değildir. Bu bakıma, kemalizmin merkez partiler için ayırdedici bir boyut olarak Türk siyaset sahnesine girişi, 1960 darbesinin sonucudur. 27 Mayıs'ın ardından geçen 10 yıllık darbecilik ve cuntacılık dönemi kemalist ideolojiyi yeniden üretmiştir. Yani kemalizm, Türk siyaset sahnesine, seçimle gelen iktidarların darbeyle alt edilmesi ve yerine askerlerin yönetim ve denetiminde bir diktatörlüğün kurulması talebiyle beraber çıkmıştır. Solu etkileyen bu son derece olumsuz yanıdır.

1960 darbesi, hemen ardından gelen Talat Aydemir (başarısız) darbeleri, ondan sonra da Nasır modelli Yön'cüler, öbür tarafta Milli Demokratik Devrimci (MDD) Mihri Belli ve Türk Solu dergisi -ki buna daha sonra Aydınlıkçılar, Dev-Genç, THKP-C gibi sol hareketler katılmıştır-, derken 9 Mart (başarısız) ve 12 Mart (başarılı) darbeleri kemalizmi de, kemalizm sol ilişkisini de yeniden oluşturdu. TİP'i farklı değerlendiriyorum: bir taraftan kemalizmin unsurlarına sahipti ama öbür taraftan da kemalizm dışı bir harekete, klasik sosyalizme işaret ediyordu. TİP'in boğulması bu bakıma son derece önemli bir gelişmedir. Özgün bir sosyalist hareket, bir yandan cuntacı kemalizmin, diğer yandan TKP geleneğinin kıskacında kalmıştır. Behice Boran ve Sadun Aren'in, Mehmet Ali Aybar'ın güleryüzlü sosyalizmine karşı, Çekoslovakya olaylarına karşı tepkilerini unutmamak lazım.

Uzun lafın kısası, 1960'lı yıllar, cuntacılar ve sol tarafından kemalizmin bir tür yeniden tanımlanması olarak görülebilir. İsterseniz, terminolojiyi kolaylaştırmak için buna neokemalizm diyelim. Tek parti döneminin efsaneleştirilmesinin 1960'larda gerçekleştiğini görüyoruz. Bu olguyu çok iyi tesbit etmek lazım. CHP diktatörlüğünün, 1923-50 arasında evvela Atatürk'ün, sonra da İnönü'nün yönetimindeki uygulamalarıyla hiç alakası olmayan yeni bir resmi tarih yazılmıştır. Böylece, 1960'larda kemalizm tartışmaları Türk siyasi yaşamını bölüyor ve kemalizm de ikiye ayrışıyor; iki ayrı kemalizm ve iki ayrı resmi tarih oluşuyor.

Bir tarafta Bayar ve İnönü gibi Atatürk'le beraber Türkiye'yi yönetmiş, ufak nüanslarla o projenin içinde kalmış insanlar ve onların gelenekleri var. Devletin resmi tarihi o. Öte yanda, rahmetli İdris Küçükömer'in yeniyetmeler dediği, 1960'larda cuntacılığa soyunan genç subaylar, onların basın ve üniversitedeki uzantıları var. Türkiye'nin demokrasi ile yönetilmesini bir türlü hazmedemeyen bir radikal seçkinciliği benimsiyorlar ve esas Atatürkçülerle çelişerek, onları dışlayarak, kemalizmi yeniden tanımlıyorlar. Bunlar, solcu 1930'lar efsanesini yaratarak alternatif resmi tarihlerini yazıyorlar, alternatif resmi ideolojilerini kuruyorlar. Gardrop Atatürkçülüğü ve gerçek Atatürkçülük ayırımı böylece ortaya çıkıyor: Atatürk'ün başbakanı Bayar, Atatürk'ün hem başbakanı hem de halefi İnönü gardrop Atatürkçüsü oluveriyor. İşin ilginci, Türk solu bu dinamiğin önce esiri, sonra da en büyük destekçisi pozisyonuna düşüyor. Neokemalist ideolojinin büyük bir tarihi tahrifatla -ve bence çok büyük bir haksızlık yaparak- Atatürk'ü ve CHP diktatörlüğünü solcu ilan etmesine izin veriyor. Yani sol kendisini iki kemalizmden de bağımsız, ikisine de eleştirel yaklaşan yepyeni bir toplumsal-siyasi hareket olarak tanımlayacak yerde, bu bölünmenin bir kanadına intisap ediyor. Gene Küçükömer'in o dönemde yazdıklarında, örneğin Düzenin Yabancılaşması'nda vurguladığı gibi, böylece toplumun dinamik özlemlerinden kopuyor ve kendisini tutucu bir ideoloji içine hapsediyor. Bir de Ecevit olayı var tabii, ama fazla uzatmamak için onun üstünde durmuyorum. Belki ileride değinme fırsatı olur.

Bu perspektiften bakınca, bugün Atatürkçü parti denince benim aklıma DYP geliyor, ANAP geliyor, DSP geliyor. Bunlar Atatürkçü partiler, bunlar Atatürkün projesinin devamı. Neokemalizmin devamı olarak da karşımıza SHP'nin bir kanadı, bir hizbi çıkıyor. Bu hizip hala sosyal demokrasiyi 1960'ların efsane resmi tarihi ve resmi ideolojisi içine hapsetmeye çalışıyor. Atatürk'ün fikri yapısı ile de, fiili uygulamaları ile de, uzaktan yakından ilişkisi olmayan bir ideoloji şimdi kemalizm diye karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla biz, kemalizmi eleştirirken ya da kemalizmin Türk soluna etkilerini ararken, aslında Atatürk'ün mirasçısı olduğu şüpheli ama onun gölgesi arkasına sığınıp Türkiye'yi demokrasiden uzaklaştırmaya çalışmış olduğu kesin bir siyasi hareketle hesaplaşmak durumundayız.

İkinci tür Atatürkçülük diye tanımladığımız şeyi çok şiddetli eleştiriyorsunuz. İkinci türe yönelttiğiniz eleştirilerin dozu, birinci türe yonelttiğiniz eleştirileri gölgeliyor sanki.

Hayır. Bu yanlış bir görüntü. Bence şöyle bir garip durum oldu. Eğer cuntacılık gölgesinde oluşan neokemalizm hala etkili olmasaydı, Atatürkçülük, DYP'de ANAP'ta gördüğümüz şekilde, Atatürk'ün kurduğu rejimin doğal uzantısı sayılabilecek şekilde yumuşayarak ve Türk toplumunun siyasi güncelliğinin dışına çıkarak seyretseydi, büyük bir ihtimalle biz de şimdi 1930'ları eleştirmeyecektik. 1930'lar olmuş bitmiş bir dönemdir. Ben 1930'lara kapayalım artık bu defteri diye yaklaşıyorum. Atatürk'e de yaklaşımım benzer: bir an evvel Atatürk'ü bütün Türklerin kahramanı haline getirelim diyorum. Bu İstiklal Savaşının bütün kadrosu için geçerli; Atatürk, İnönü, Karabekir, Çakmak, Okyar, vs... Ama neokemalizm buna izin vermiyor. Sorun şuradan kaynaklanıyor. Birileri çıkıyor ve diyor ki, "Cumhuriyeti kuran kadronun tek mirasçısı biziz, geri kalanlar cumhuriyeti kuran kadronun karşısındadır, Vahdettincidir, vs" ... Bunları okuyoruz. SHP Kurultayında bile duyduk. "Atatürk'ün tek mirasçısı biziz" ifadesinin altında örtük olarak yatan, "Türkiye'deki tek meşru siyasi hareket biziz, gerisi gayrımeşrudur" iddiasıdır. Kemalizm, Cumhuriyetin kurucusuna atıf yaparak demokrasi ve sivil toplum içinde oluşan siyasi hareketleri gayrı meşru olmakla suçluyor. Böylece son derece tehlikeli bir meşruiyet tartışması getiriyor. Bir kesim ben Atatürk'ün mirasçısıyım deyip de kavgaya girişir ve kendi dışının meşruiyetine saldırırsa, geri kalanlar da mecburen pozisyonlarını savunuyorlar. İki şey söylüyorum: birincisi, kimse Atatürk'ün mirasçısı değildir, çünkü herkes mirasçısıdır diyorum; ikincisi Atatürk dönemi gerçeğinin ne olduğunu tartışmaya açmak zorunda kalıyorum.

Anlattığınız zaman ne görüyoruz?

Yeni bir şey yok, zaten biliyoruz bunları. 1923-50 arası uygulaması, bildiğimiz klasik bir diktatörlüktür. Üstelik, solla alakası olmayan bir sağ diktatörlüktür. Bunu özellikle vurguluyorum: 1923-50 rejiminin uzaktan yakından solculukla hiç alakası yoktur. Şeklen de, içerik olarak da, işçi düşmanıdır, sınıf düşmanıdır, aşırı milliyetçidir. Bırakalım aynı dönemdeki Sovyetler Birliğini, daha sonraki sol üçüncü dünya diktatörlükleri ile de benzerliği yoktur. Korporatist milliyetçi rejimlere benzer. Ama dediğim gibi, sonradan efsaneleştirilip gerçek dışı nitelikler atfedilmeseydi, şu anda sol aydının 1920'leri ve 1930'ları tartışma ihtiyacı olmazdı. Pragmatik olarak böyle bir sorun olmazdı. Bugün, "biz İttihat ve Terakki'nin, Kuvayi Milliye'nin ve tek partinin mirasçısıyız ve tek mirasçısıyız" diyen ve bunu da oldukça gürültülü bir şekilde söyleyen bir kadro olmasa, hiç kimse aniden çıkıp da o miras şöyledir, böyledir tartışmasına girmez. Ama bu yapılır ve buna da sol, bizim açımızdan daha önemli olmak üzere buna da sosyal demokrasi denirse, o zaman sosyal demokratların çıkıp, "bu sizin söylediğinizin sosyal demokrasi ile ilgisi yoktur, olsa olsa tam tersidir, dolayısıyla sosyal demokrat olmak için yapılması gereken reddi mirastır" demeleri normaldir. Ne oluyor? Kemalistler tartışmayı sertleştirince, biz de "sosyal demokrasi İttihat ve Terakki'nin ve CHP'nin -o zamanki adıyla Cumhuriyet Halk Fırkasının- değil mirasçısı olmak, karşıtıdır" demek zorunda kalıyoruz. Sosyal demokrasi bir tek Milli Mücadele'nin mirascısıdır ve onu da bütün Türkiye halkı ile paylaşır. Kuvayı Milliye ve Birinci Meclis hepimizin, Refahlısından Komünistine, Kürt'ünden, Türk'ünden Çerkezine, müşterek mirasımızdır.

Benim analizim üç aşağı beş yukarı budur. Yani, Kemalizmin 1991 yılı Türkiye'si açısından marjinal bir siyasi önem taşıdığını düşünüyorum. Sadece solda, solun içinde de sadece ve sadece sosyal demokrasinin içinde tutunmaya çalışan bir resmi ideoloji variantıdır. Bunun dışında, genel anlamıyla Atatürkçülüğün ise, Türkiye'de bir siyasi ideoloji olmaktan çıktığı kanaatindeyim. Atatürk'ün Cumhuriyet'in kurucusu olarak kabul edildiği ve Cumhuriyet'in kurulmasının T.C. vatandaşları tarafından desteklendiği kanaatindeyim. Dolayısıyla artık Atatürkçülük ayırdedici bir siyasi unsur olmaktan çıkmıştır. Washington gibidir. Şunu düşünelim. Amerika'da bir partinin çıkıp, Washington'cu biziz, diğerleri Washington'cu değildir, binaenaleyh gayrı meşrudur demesini tahayyül etmek zordur. Bir parti bugün bunu söylese, insanlar güler geçerler. Ya da İtalya'da bir partinin çıkıp Garibaldi'ci -İtalyan birliğini kuran- biziz, mirasçısı biziz, geri kalanlar Garibaldi'ci değildir dese, İtalyanlar da gülerler. Bu komik olur. Türkiye' de de durum budur. Atatürkçülük, genel bir tarihi hareket, bir misyon olarak Türk siyasi arenasının dışına çıkmıştır. Çünkü ayırdedici bir unsur değildir.

Türkiye'nin Cumhuriyet olması konusunda, batı anlamında laik ve batı anlamında demokratik bir ülke olması konusunda genel bir konsensus vardır. Dolayısıyla herkez Atatürkçüdür. Çünkü Atatürkçülük bu ikili dışında bir anlam taşımamaktadır. Bugün vatandaş siyasete Atatürkçülükle değil, liberal, muhafazakar, devletçi, sosyal demokrat gibi somut politikalardaki farklılıklar bazında yaklaşmakta, tercihini bu somut politikalara göre yapmaktadır. Ama Türk siyasi yaşamı açısından tümüyle marjinal bir kesim, Türkiye'nin geleceği açısından en önemli siyasi hareket olan sosyal demokrasiye, 1960 sonrası cuntacılığının ifadesi neokemalizmin ipoteğini koymaya çalışmaktadır. Ben bu kavgayı gereksiz görüyorum. Gereksiz gördüğüm de şuradan belli, Sosyal Demokrasi Gündemi adlı kitabımda Altı Ok tartışması sadece 10 sayfadır. Geri kalan 250 sayfada üniter devlete karşı çıkılması vardır, refah devletinin kurulması vardır, parti içi demokrasi vardır, yerel idare reformu vardır, ekonomik reformlar vardır. Kemalizm tartışmasının sosyal demokrat hareketteki yeri on bölü ikiyüzelli diye düşünüyorum, yüzde dört eder... Ama siyaseten marjinal bir kesimin toplumsal ağırlığı ile orantısız gürültüsü beni de birkaç ek söz söylemek zorunda bırakıyor, o kadar.

Bir taraftan marjinal diyorsunuz, bir taraftan da ANAP ve DYP'nin aynı projeyi sürdürdüğünü söylüyorsunuz. Bu iki cümle nasıl aynı analizde birleşebilir?

Çünkü, dediğim gibi, Atatürk'ün kendisinin fiili uygulamalarına temellendirdiğimiz anlamda Atatürkçülük ile 1960'lı yıllarda efsaneler düzeyinde yeniden üretilmiş olan neokemalizmi ayırdediyorum. Efsaneyi hala sürdürmeye çalışanlar Türkiye'de son derece marjinal bir grupken, bu marjinalliklerine rağmen genç sosyal demokrat harekete ideolojik ipotek koymaya çalışıyorlar. ANAP ve DYP'nin böyle bir sorunu yok. Onlar siyasi mücadelelerini Atatürkçülük bazında götürmüyorlar. Atatürkçülük, Atatürk ve ekibinin -Atatürk'ü de yalnız görmemek lazım bu arada: Karabekir'i, İnönü'sü, Çakmak'ı, Bayar'ı, Okyar'ı, Recep Peker'i, hepsi bir arada- Cumhuriyeti kurması, 1960 sonrasında üretilmiş ve benim küçük yada marjinal dediğim ideolojinin önerdiğinin tersine, genel kabul gören bir olgu.

Genel kabul gördüğü için de 1991 yılında siyasi gündemi belirleme özelliğini kaybetmiş. DYP'nin milletvekillerine ve yöneticilerine baktığımız zaman, bunlar Atatürkçü değil, bunlar şeriatçıdır demek olanaksızdır. Keza ANAP'ın yöneticilerine baktığımızda, Mesut Yılmaz şeriatçıdır, padişahlığı geri getirmek istiyor, Vahdettincidir dememiz mümkün değildir. Hele 12 Eylül darbesini yapan Generallerin Atatürkçü olmadıklarını, şeriatçı, İtilafçı yada mandacı olduklarını kim ve nasıl söyleyebilir. Türkiye siyasi yelpazesinde bir tek Refah Partisinde Cumhuriyet ve Atatürk düşmanlığı vardır; 27 Mayıs'ın lideri Alpaslan Türkeş bile özünde Atatürkçü proje içindedir. Üstelik, DYP ve ANAP gibi partilerin tek parti dönemindeki diktatörlüğe fazla bir itirazları yoktur. Sağ, kendi ideolojisi ile tutarlı olarak, 1924 anayasasının antidemokratikliğinden rahatsız olmamaktadır. Sağ hareket açısından tek parti döneminin bir diktatörlük olduğu açık seçik ortadadır. Bunun farkındadırlar, fakat onlar açısından bunun büyük bir mahsuru yoktur. Yani Cumhuriyetin kuruluş döneminde diktatörlük olmuştur, çünkü şartlar gerektirdiğinde diktatörlük olabilir diye düşünürler.

Tutarsız olanlar, kendilerine sosyal demokrat deyip aynı zamanda da o dönemin diktatörlük olmadığını iddia edenlerdir. Sağ tutarlıdır. Demirel yada Özal tabii Atatürkçüdür. Onların tarih anlayışında, toplum projesinde belli bir dönem sağ bir diktatörlüğün gelmesinin hiç bir mahsuru yoktur. 12 Mart gelmiştir, 12 Eylül gelmiştir; şartlar sıkışınca böyle şeyler olur diye olayı geçiştirir ve fazla üstünde durmazlar. Kemalistlerin durumu çok farklı. Kemalistler o dönemin ideal bir dönem olduğunu iddia ediyorlar. Hem kendilerine sosyal demokrat diyorlar, hem de o dönemin diktatörlük olmadığını, o dönemin bugün örnek alınması gerektiğini söylüyorlar. Hatta daha da ileri gidip, o dönemin bir tür sosyal demokrasi olduğunu bile söyleyenler var. Burada büyük bir mantıki ve siyasi tutarsızlıkla karşı karşıya olduğumuz çok açıktır. Ondan sık sık efsane sözcüğünü kullanıyorum. Gerçekle düşünce arasında bu kadar büyük bir kopukluk ancak efsane sözcüğüne sığar.

Bütün bunlar sosyal demokrasinin önündeki hedefi net bir şekilde tanımlamamıza olanak vermektedir. Hedef, kemalizmin sosyal demokrat hareketi içine hapsetmeye çalıştığı ideolojik hapisaneyi yıkmak, geçmişle hesaplaşmayı bitirip geleceğe, evrensel sosyal demokrasi ilkelerine yönelmektir. Bazı sorunlara Sosyal Demokrat Dergi'de çıkan Altı Ok söyleşimde değindim. Bu söyleşi epey tepki almış anlaşılan. Kemalistler sosyal demokratlara diyorlar ki; 1938'de Nazım hapse atıldı, siz Nazım'ın değil, onu hapse atanların yanında yer almak zorundasınız. 1938'de ya Nazım'ın yanındasınız, ya da onu hapse atanların yanındasınız, ikisi birden olmaz. 1923'ten hemen sonra İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, partiler kapatılmış, sosyalistler hapse atılmış, 1 Mayıs yasaklanmış. Kemalizm sosyal demokratlara "siz bunları destekleyeceksiniz, o zaman böyle olması gerekliydi" diyor. Yani sosyal demokrat hareket 1991'de diyecek ki, o zaman böyle olması gerekliydi, solcuların hapse atıldıkları iyi olmuştur diyecek. Nazım'ın hapse atılması gerekliydi, atılması iyi olmuştur diyecek. Eğer biz 1923-50 arasının mirasçısıysak, 1 Mayıs'ların yasaklanmasının da, komünistlerin ve Nazım'ın hapse atılmasının da mirasçısıyız, siyasi partilerin kapatılmasının da mirasçısıyız. Demek ki bütün bu uygulamaların doğru olduğunu söylüyoruz. Ben diyorum ki bir sosyal demokrat bunu söyleyemez. Bir sosyal demokrat, 1923'ün ardından 1 Mayıs'ın yasaklanması, sosyalist partilerin kapatılması iyi olmuştur

diyemez. Biz kapatılan sosyalist partilerin değil, partileri kapatan CHP'nin yanındayız diyemez. Sağ bunu söyler. ANAP ve DYP geleneğinin Nazım'ın hapse atılmasından, sosyalist partilerin kapatılmasından dolayı herhangi bir gocunması olacağını sanmıyorum. Kendine hem sosyal demokrat diyeceksin hem de sosyal demokratları hapse atanların mirasçısıyım diyeceksin. Burada büyük bir çelişki var. Bu çelişkinin üstüne gitmek görevimiz.

Bir de Kemalizmin bir milli kalkınma projesi var. Bunun çeşitli şekillerde propogandası yapılıyor. Bu projeyi DP'nin de üst düzeyde sürdürdüğü dile getiriliyor. Atatürkçülüğün ekonomideki bu bakışı, kalkınma perspektifini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tek parti dönemi, Türk ekonomisinin parlak bir dönemi değildir. Bunun ayrıntılarına pek girmek istemiyorum ama, 1923-50 arasında, ekonominin potansiyelinin çok altında performans gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunu aşarın kaldırılmasına bağlıyorum. Aşarın kaldırılması ve yerine tarım kesimine doğrudan bir vergi konulamaması, Türkiye'nin sanayileşmekten vazgeçmesi anlamına geliyordu. Cumhuriyetin kuruluşunda, İzmir İktisat Kongresi ile, tek parti rejiminin siyasi selameti için sanayileşme çabasından vazgeçilmiştir. Uygulanan muhafazakar politikaları bu çerçevede ele almak gerekiyor. Örneğin bir eğitim seferberliği, kalkınma seferberliği yapılmamıştır. Denk bütçe ilkesinin en sert uygulandığı dönemdir. Neticede, ne o dönem başka ülkelerle karşılaştırılınca, ne de 1950 sonrası dönemle karşılaştırılınca bir kalkınma çabasından yada seferberliğinden söz etmenin olanaksız olduğunu görürüz. Ortada istikrar ve durağanlık vardır; bir mucize yoktur.

Ama hep gösterilen bu.

Devreye ideoloji giriyor. Gerçek yaşamda mucize falan yok. Atatürkçülerden iktisat bilen ve o dönemi inceleyenler, bunun farkındadır. Örneğin Kemal Kurdaş, 1930'larda Türkiye'nin kalkınma seferberliği yapmayarak sanayileşme hamlesinde büyük bir fırsat kaçırdığını yazmıştır. Dünya bunalımında çok ucuz fiyatla fabrika satın alınabileceğini ama yapılmadığını hatırlatır. Ortada bir mucize falan yok. Dolayısıyla, Atatürkçü kadronun kalkınmacı hizbi, kemalistlerin gardrop Atatürkçüsü dediği Celal Bayar ekibidir. Türkiye'ye kalkınma seferberliğini getiren, ekonomiyi altüst edip istikrarı bozucu hızlı büyümeyi başlatan Demokrat Partidir. Bunu enflasyonla yapmıştır; büyük dengesizlikler yaratarak yapmıştır, ama yapmıştır ve Türkiye ekonomisinin tek parti dönemindeki durağan yapısını kırmasına olanak sağlamıştır. 1950'lerde CHP'nin muhalefetinde ekonomik içerik yok kadar azdır. Sadece, bu dinamizmin altında kalan bürokrasinin çıkarlarını beceriksizce savunmaya çalıştığını görürüz. 27 Mayıs darbesinde, Türkiye ekonomisinin kazandığı dinamizmi hazmedemeyen bürokratik seçkinciliğin DP'ye kinini nasıl kustuğunu gördük. Ekonomik açıdan, 27 Mayıs DP'nin hızlı kalkınma çabalarını frenlemeye çalışan tutucu bir koalisyona işaret etmektedir.

1960 sonrasında yazılan yeni resmi ideoloji tabii olayı çok farklı efsaneleştirdi. Ardından gelen nesiller 1930'ları iktisaden çok parlak, 1950'leri ise

çok kötü dönemler zannederek yaşadı. Ancak totaliter ülkelerde görülecek türden bir gerçek-ideoloji uçurumu oluştu. Ama kemalizmin tutucu özü somut olaylarda hep görüldü. Köprüye, televizyona, özel okullara kim karşı çıktı? İkinci köprüye, renkli televizyona kim karşı çıktı? Otoyollara, özel televizyona, konvertibiliteye, ihracata yönelik sanayileşmeye kim karşı çıktı? Kemalizm, sürekli olarak karşımıza mevcudu yenilik ve değişikliğe karşı koruyan tutucu bir tavır olarak geliyor. Hiç bir toplumsal inisiyatif alamayan, sadece başkalarının aldığı inisiyatifleri eleştiren, onları engellemeye çalışan tipik bir tutucu tavır...

İdeoloji gerçek arasındaki kopukluğa örnek olarak sık sık dışa kapanma sorununu gösteriyorum. Türk ekonomisinin dışa kapatılması DP döneminde, Menderes tarafından gerçekleştirildi. Halbuki neokemalizm ve sol 1960'dan itibaren kendisi kapalı ekonomiyi savunuyordu ve Türkiye'nin dışa açık bir ekonomi olduğunu iddia ediyordu. Demirel ise 60'lı yıllarda Menderes'in kapalı ekonomisini sürdürüyordu. 1977'de benim yaptığım araştırmada Türkiye dünyanın en kapalı ekonomilerinden biri çıktı; Sovyetler Birliğinden, Bulgaristan'dan daha kapalı bir ekonomiydi ve daha da fazla dışa kapanması mümkün değildi. Bunun da mimarı Menderes ve Demirel'di, DP-AP geleneği idi. Kemalist ideoloji ekonomide en basit somut gerçeklere bile bu kadar ters düşmüştür. Nitekim benim araştırmam havada asılı kaldı; önyargılarla çeliştiği için hiç etki yapmadı.

Alternatif Büyüme Stratejisi adlı kitabımda bunları anlatmaya, kemalizmin en zayıf halkasının ekonomi olduğunu göstermeye çalışmıştım. Sosyal Demokrasi Gündemi'nde ise, 1960'lı yıllarda üretilen ideolojiyi şu şekilde özetledim. "Türkiye'de demokrasi olunca "sağ" iktidara geliyor ve emperyalizme bağımlı açık ekonomi yapıyor. Biz orduyla beraber iktidara gelebiliriz ve "kapitalist olmayan yolu" seçer, devletçiliğin ağır bastığı bir kapalı ekonomiye geçeriz. Demek ki, ancak darbe olursa, "Filipin demokrasisi" yerine bir ilerici diktatörlük kurulursa sanayileşme mümkündür. Aksi halde, demokrasi içinde sağ iktidarlarla Türkiye sanayileşemez. Çünkü sağ iktidarlar ekonomiyi dışa kapatamaz". Gerçek bunun tam tersi olmuştur. Yani, sağ denilen DP-AP iktidarlar ekonomiyi dışa kapatmış, Türkiye'yi takır takır sanayileştirmiştir. Bir adım daha ileri giderek, darbelerin sağın sanayileşme hamlesinin yarattığı dönüşümlere karşı bir tepki olduğunu, yani özellikle 1960 ve 1971 darbelerinin sağın sermaye birikimi eğilimlerini yavaşlatmak için yapıldıklarını kolayca söyleyebiliriz.

Bu da beni daha genel bir konuya, sivil toplum ve kemalizm ilişkisine getiriyor. Bence, Atatürk'ün kurduğu rejimin ideolojisi ile 1960 sonrası neokemalizmin kesiştiği çok önemli bir alan vardır: sivil toplum karşısındaki rahatsızlık, hatta bir sivil toplum düşmanlığı. Seçkinciliğin doğal bir sonucu bu. Seçkincilik, sivil toplum ve demokrasi ile çelişmektedir. Bizim aydınlarımız solu bildikleri için, Marx'ı okudukları için solcu olmazlar. Bizim aydınlarımız sivil topluma ve demokrasiye sezgisel bir tepki ile -İdris Hoca genetik derdi- solcu olurlar. Solda sivil toplum karşıtlığını, demokrasi karşıtlığını gördükleri için, bir seçkinler yönetimi gördükleri için solcu olurlar.

Ondan dolayıdır ki piyasaya çok karşıdırlar. Çünkü piyasa sivil toplumun kendini ifade etme biçimidir. Piyasaya karşıdırlar, planlamayı arzularlar. Çünkü planlamada kutsal devleti ve o kutsal devleti temsil eden bürokrasi hakimiyetini

görürler. Yoksa ne Marx bilirler, ne Lenin okumuşlardır. Nitekim baktığımızda, sıradan Atatürkçülerin de piyasa konusunda aynı şekilde rahatsız olduklarını, bir türlü hazmedemediklerini görürüz. Bunun nedenini anlamak için doğrudan 1923-50 rejiminin özüne inmek lazımdır.

1923-50 rejimi, çok açık ve seçik olarak sivil topluma ve demokrasiye karşı bir ideoloji üretmiştir. Modernleşme arayışındaki Türkiye'ye ektiği esas tohum odur. Kemalizmin darbelerle kendisini bu kadar kolay özdeşleştirmesinin, piyasaya, açık ekonomiye, sivil topluma bu kadar tepki duymasının altında bu somut gerçek yatıyor. Nilüfer Göle, kemalizmin dört fobisinden söz ediyor; komünizm, şeriat, kürtçülük ve liberalizm. Evet, liberalizm, kemalist ideolojinin özü ile çelişir. 1960'larda yeni doğan Türk sosyalist hareketini de aldatan, onun kemalizmin kendisine biçtiği rolü kabul etmesine yol açan, bu piyasa ve liberalizm düşmanlığı olmuştur. Bu büyük bir tarihi yanılgı idi ve genç sosyalist hareketin cahilliğinden kaynaklanıyordu. 1930'larda Recep Peker'in yazdıklarını okumamışlardı; piyasa ve liberalizm düşmanlığının sadece sola mahsus olduğunu sandılar. Halbuki Hitler de, Mussolini de, liberalizm düşmanıdır. Piyasanın sivil toplum düşmanı sağ otoriter hareketlerin de bir numaralı düşmanı olduğunu bilmiyorlardı. Bu yanılgının faturasını Türkiye solu bence hala ödüyor.

Bir adım daha geri gidersek, benim en temel hipotezlerimden birine geliyoruz. Bu sivil toplum karşıtlığı, bu seçkincilik, Cumhuriyet'in Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısında bir kopuşa tekabül etmediği, tam tersine sürekliliği temsil ettiği anlamına geliyor. Yani Cumhuriyet idari bir değişimden ibaret kalmış, ama Osmanlı'nın bürokratik-seçkinci yukarıdan yönetimli siyasi-toplumsal düzenine hiç dokunmamıştır. Eğer makro düzeyde değerlendirirsek, 1923-50 arasının Osmanlı toplumsal yapısından bir kopuş olduğunu önermek olanaksızdır. Türkiye'nin siyasi ve toplumsal dönüşümü 1950'den sonra, çok partili rejimle başlamıştır. Demokrasi, toplumun organik gelişmesine izin vermiş, demokrasinin getirdiği rekabetle beraber toplum sesini duyurmaya, kendini ifade etmeye başlamıştır. Sorunu böyle koyunca, 1950-90 arasındaki siyasi mücadele yeni bir anlam kazanır. Dönemin iki siyasi aktörünü, bir tarafta demokrasi içinde sivil toplumu kurmaya çalışan bir halk kümesi, öbür tarafta da buna izin vermemeye çalışan Osmanlı kalıntısı seçkinler olarak tanımlayabiliriz. Bu hipotez, 1960'lardaki cuntacılığı, darbe arayışlarını ve bunların ürettiği yeni resmi ideolojiyi tarihi yerine oturtmamızı sağlar. Bu nedenledir ki, benim sosyal demokrasi açısından en çok vurguladığım hedeflerden biri, Cumhuriyet'in yeniden kurulmasıdır. Çünkü gerek 1923, gerek 1961, ve gerek 1982 kuruluşları, demokrasiyi ve sivil toplumu amaçlamayan, tam tersine boğmaya çalışan bir ideolojinin ürünleridir. Bunların bazında Türkiye'nin sağlıklı bir demokrasiye geçmesi mümkün değildir. Onun için Cumhuriyetin demokrasi ve sivil toplum temelinde yeniden kurulmasını öneriyorum.

Bu anlamda konsensus kavramı öne çıkıyor.

Bu anlamda konsensüs kavramı, ve solun bu konsensüs'teki yeri ve rolü çok önemli. Sol hareket, 1923, 1960 ve 1980'in devletçi, bürokratik-seçkinci, sivil toplum karşıtı özünü savunmaya devam ettiği sürece, yeni bir Cumhuriyet'in

kurulmasının önünde engel haline gelme riskini taşımaktadır. Halbuki durum tersine olmalıydı. Bu öze sağ Atatürkçülerin, DYP ve ANAP'ın sığınması, sosyal demokrasinin radikal bir kopuşu temsil etmesi gerekirdi. Ancak bu takdirde sol, demokratikleşme dinamiğinin lideri, katalizörü ve öncüsü olarak konsensüs'un kurucu unsuru olabilirdi. Bu da kemalizmle ideolojik hesaplaşmayı içeriyor. Kemalizmle bu hesaplaşma yapılmadıkça, 1923, 1960 ve 1980 projeleri solun ideolojik mahpusanesi olmaya devam ettiği sürece, sosyal demokrasi Türkiye'de Cumhuriyetin yeniden kurulmasında inisiyatifi başkalarına bırakmak zorunda kalacaktır. Bana bu hesaplaşmanın sadece kısa vadeli bir hesabın, bir kaprisin çok ötesinde önem taşıdığını, Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinin olmazsa olmaz halkalarından biri olduğunu düşündüren nedenler bunlar. Bu meşruiyet kavgası sürdüğü sürece, ve özellikle seçkinler arasında küçümsenmeyecek etkinliği olan bir hareket 1923 ve 1960 meşruiyetini sahiplendiği sürece, Türkiye'yi sivil toplum temelinde bir anayasaya kavuşturacak konsensüs'ün oluşması ihtimali bana düşük geliyor.

Söylediklerinizden bir özet çıkarmak gerekirse, genellikle kabul edilenin aksine, 1923-60 arası sağ bir dönem, 1960 sonrasında ise yeni bir kemalizmin ortaya çıktığı ve egemen olduğu bir dönem, şimdiye kadar sosyal demokrasi hep 1923-50 arasına sahip çıktı, bu yanlıştır, bu dönemin mirasçısı sağdır, sosyal demokrasi 1960'lara da sahip çıkıyor, bunu reddetmesi lazım, 1923-50 arasına sahip çıkmayı da bırakması lazım diyorsunuz. Peki 1960 sonrası yaşanan o göreli özgürlük ortamını nasıl değerlendiriyorsunuz?

1961 anayasasına nasıl baktığınıza bağlı. Mesela Milli Güvenlik Kurulunu 12 Eylül darbecileri keşfetmedi ki; 1961 anayasası keşfetti. Devlet Planlama Teşkilatını da. Sorun 1924 Anayasasından kaynaklanıyor. 1924 anayasası o kadar geri bir metin ki, insan anayasa demeye utanıyor, dikta yasası demek lazım. Amacı, bir diktatörlüğe hukuki görüntü vermekten ibaret, yoksa hiç bir hak hukuk tanımıyor. Kuvvetler birliği ilkesine temellenmiş. Kuvvetler birliği demek, zaten demokrasi olamaz demek. İlginç olan, CHP'nin 1950 seçimlerine bu diktatörlük yasasını değiştirmeden girmesi. Nedense bu konu es geçiliyor. Ne zaman ki CHP seçimleri öbür Atatürkçülere kaybediyor, o zaman aklı başına geliyor ve anayasanın değiştirilmesini talep etmeye başlıyor. Aklı nerdeydi?

Dolayısıyla, 1961'de bir parça kuvvetler ayrılığı olduğu için, bir takım hak ve özgürlükler de, son derece kısıtlı olsalar bile tanım icabı 1924 anayasasına göre genişledikleri için, ilerici kabul ediliyor. İnsanlar yeterince tekrar edilince, buna inanmaya başlıyorlar. Halbuki, bir kez daha, somut gerçek resmi ideolojinin söylediğinin zıttı. Örneğin MGK'nın amacı, seçimle gelen iktidarın siyasi konularda iktidarı memurlarıyla paylaşması; DPT'nin amacı da seçimle gelen iktidarın ekonomik konularda iktidarı memurlarıyla paylaşması. Yani anayasanın bir hedefi, seçimle gelen iktidarı iktidarsız yaparak fiili yaptırım gücünün bürokrasiye aktarılması. Çünkü o anayasayı yapanlar bürokrasiyi kendilerinden görüyorlar. Dolayısıyla bürokratlar makbul insanlar, seçimle gelen siyasetçiler kötü. 1961 Anayasasının özünde, siyasal iktidarın seçimle gelenlerden alınıp atama ile gelenlere, seçkinlere aktarılması arayışı vardır. Bunun neresi ilericiliktir?

İkincisi, 1961 rejiminin siyasi partilere getirdiği ve 1924 diktatörlük yasasında bile olmayan kısıtlamalardır: partilerin ocak-bucak teşkilatlarının yasaklanmasını kasdediyorum. 1961 rejimi, siyasetin tabanda yapılmasıın yasaklamaya çalışıyor. Halkın siyasi partilere yaygın katılımını istemiyor, engelliyor. 1961 Anayasasının ruhunu bunlar göstermektedir. Bunlar yokmuş gibi mi davranalım... 1982 anayasasına çok hücum ediyoruz ama, aslında 1982 anayasası, bu üçünün dışında fazla bir şey keşfedemedi. 1982'nin esas çabası, temel hak ve özgünlükleri 1924 düzeyine geri götürmektir. Yani 1982 kesinlikle Atatürk'ün kendi rejimine daha yakındır. Hoş, o hakların bir bölümü zaten 12 Mart Atatürkçüleri tarafından budanmıştı.

Neyse, demokratik anayasaların temel amacı devleti ve siyasi iktidarı zayıflatmak, bireyi, vatandaşı güçlendirmek, onu devlete ve siyasi iktidara karşı korumaktır. 1961 anayasası siyasi iktidarı zayıflatıyor ama vatandaşı değil, bürokrasiyi korumak için. Yani, devleti seçimle gelen hükümetten korumaya çalışıyor. Hangi devleti? Osmanlıdan kalan bürokratik devleti. Yani esas amacı tutucudur; bürokrasinin demokrasiden korunmasını hedeflemiştir. Bu gerçeği ne kadar vurgulasak azdır. Kemalist ideolojide somutlaşan Osmanlı seçkinciliği, vatandaştan özgür seçimde oy verme hakkını ondan geri alamayınca, madem seçimleri engelliyemiyorum, bari seçimle gelen iktidarın yetkilerini kısıtlayayım demiş 1961 anayasasını yaparken. 1982 de aynı öze sahiptir. Arada nüanslar vardır, o kadar. Her ikisi de temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması konusunda hemfikirdirler. Eğer 1961'de temel hak ve özgürlükler mutlak, hiç bir şekilde kısıtlanamaz olsaydı, 1982'de buna kısıtlama gelseydi, iki anayasayı ayırdetmekte haklı olabilirdik. Ama, her ikisinde de kısıtlama vardır. Farkları kısıtlamanın ne kadar olacağı konusundadır. 1961'in öngördüğü devlet-birey ilişkisi, 1982'nin öngördüğü devlet-birey ilişkisi ile özdeştir. Farklar marjinaldır.

Cumhuriyetin dört temel fobisinden üçü, yani komünizm, şeriatçılık ve kürtçülük 1923'den itibaren hep yasaktır. Peki bunlar 1961 anayasası tarafından serbest bırakıldı da 1982'de yeniden mi yasaklandı? Tabiki hayır. 1961 anayasası da, komünizmi, şeriatçılığı ve kürtçülüğü yasaklamıştı. Kimi aldatıyoruz yani? Her iki anayasa da, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, seçimle gelen iktidarın bürokrasi tarafından denetlenmesi, siyasi partilerin başı boş bırakılmayıp devletin denetiminde olmaları ve örgütlenmelerinin kısıtlanması gerektiği varsayımından hareket eder. Siyasi öz ve amaç aynıdır. Özellikle, siyasi partilerin özgür bir sivil toplum örgütü olmalarını engellemek. 1961 anayasasının en belirgin, Türkiye tarihini belirleyen yanı, MGK'nın kuruluşu ve ocak-bucakların kaldırılmasıdır. Bunu hala savunurlar. O dönemde etkili olan insanların ve onların mirasçılarının bugün bile aynı görüşte olduklarını görürsünüz.

Demokrasiyi oluşturan temel haklar nedir? Birincisi ne istersem söyleyeceğim; ikincisi de söylediklerim bazında istediğim insanla istediğim gibi örgütleneceğim. 1961-82 rejimi, vatandaşının istediği gibi örgütlenmesini engelliyor. Dünyada siyasi partiler kanunu diye bir şey yoktur, olamaz. Kendi aramızda kurduğumuz bir dernektir. Tüzüğünü değiştiririz, istediğimiz gibi yaparız. Devlete ne oluyor? Çünkü katılmak iradidir. Ne oy vermek ne de katılmak zorundasın. Beğenirsen gelirsin, beğenmezsen gelmezsin. Devlet nerede ve nasıl örgütleneceğine, programında nelerin olup nelerin olmayacağına nasıl karışır?

Hükmi şahsiyetin kapatılmasına bir demokratik rejim nasıl izin verebilir? 1961'le 1982 demokrasiyi boğan bu temel ilkelerde kesinlikle anlaşıyorlar. Anlaşmazlık detaylarda sadece. Partilerin örgütlenmesine kısıtlama getirilmesinde, partilerin kapatılmasında anlaşıyorlar da, şartlarında ufak tefek farklılıkları var. Bu nedenlerle, 1961'in demokratik bir anayasa olduğu önerisine katılmıyorum.

1961 anayasası ilerici olduğu efsanesini de Kemalistler dayatıyor herhalde.

1960'lı yıllarda cuntacı neokemalizmin teması şuydu: Bizim iyi bir anayasamız var ama iktidar anayasa suçu işliyor. Bunun için darbeyle devrilmesi meşrudur. 27 Mayıs darbesi meşruiyetini anayasa suçuna temellendirdi ya... Bu konuya da kısaca değinmek istiyorum. Metin Toker yazdı. 1924 anayasası Takriri Sukun kanununa, İstiklal Mahkemelerine izin verdiğine göre, açıkça hukuken Tahkikat Komisyonuna da izin veriyordu. Demek ki, ortada bir anayasa suçu olamaz. Zaten bütün olay mantıkla çelişiyor. DP çoğunluğu, askerler ve CHP darbe yapacak diye kuruyor Tahkikat komisyonunu. Askerler ve CHP aynen söylendiği gibi darbe yapıyorlar ve siz nasıl bizim darbe yapmamızı engellemek için komisyon kurarsınız deyip adamları asıyorlar. Burada büyük bir yanlışlık olduğu ortada.

Bütün bunlar, darbeciliğin Türk kamuoyunun gündemine getirilmesini gerektiriyor. Başta SHP, siyasi partiler artık darbecileri hukuk önüne çıkartma talebini seslendirmelidirler. Sadece askerleri değil; darbelerle işbirliği yapan sivil kadroları da. Sadece 12 Eylül'ü değil, 12 Mart ve 27 Mayıs'ı da. Sosyal demokrat hareketin ve Türkiye'de sivil demokrasiyi savunun tüm güçlerin bunu istemeye başlaması gerekiyor. Özel bir mahkeme kurulabilir; yada parlamentoda bir komisyona bu görev verilebir. Darbeciler, onların kurdukları hükümetlerde yer alanlar, kurucu meclislerine katılanlar, velhasıl darbe ile işbirliği yapan tüm kadrolar bu mahkeme yada komisyon tarafından yargılanacaktır. Sivil kadrolar çok önemli. Çünkü, Türkiye'nin en ilginç yanlarından biri, bütün darbelerin siyasi sınıf içinde, seçkinler arasında, kendilerine hizmet sunan, hatta onları teşvik eden kadroları bu kadar kolay bulmalarıdır. Eğer bunlar direnselerdi, özellikle de 27 Mayıs karşısında siviller ve CHP direnseydi, Türk tarihi çok farklı olurdu. Yeltsin'in en büyük rakibi Gorbaçov'a verdiği desteği ne yazık ki İnönü 1960'da eski dostu yeni rakibi Bayar'a veremedi. Bülent Ecevit 12 Mart'ın Muhsin Batur Paşasını birkaç yıl sonra Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Demirel, önce 12 Mart generallerini, sonra da MDP kalıntılarını partisine almakta tereddüt göstermedi. ANAP'ın durumu ile çok açık. Amaç, büyük bir kısmı aramızdan ayrılmış, gerisi çok yaşlı bu insanları cezalandırmak, hapse atmak değildir; teşhir etmek ve o dönemlerin gerçek tarihini ilk kez yazmaktır.

Türkiye, geçmişine soru sormak zorundadır. Ülkenin özgürleşmesine, toplumun kendisini ifade edebilmesine giden yol, resmi tarihin ters yüz edilmesinden geçiyor. Solun bundan hiç korkmaması, cesaretle bütün tabuların üstüne gitmesi gerekiyor. Bunun da başlangıç noktası darbeler olmalı. Her üç darbe de, yapıldığı günkü kanunlara göre suçtu; demek ki hala ceza gerektiren eylemlerdir. Bunu tarih önünde tescil etmek zorundayız. Böylece, bundan sonra darbeciliğe soyunmak ihtimali olan sivil-asker tüm kadrolara net bir mesaj

yollayacağız: affetmeyeceğiz; geç de olsa cezalandıracağız diyeceğiz. Türkiye solu bunu yapmadan, darbeciliğin ve diktanın örtük de olsa meşrulaştırıldığı anti-demokratik ideolojilerin etkisinden kurtulamayacaktır. Bence 21.inci yüzyılın eşiğinde Türkiye solunun siyasi gündemindeki bir numaralı sorun budur.

ALTI OK SÖYLEŞİSİ

(**Sosyal Demokrat Dergi**, Ağustos 1991)

Sayın Akat, siz gerek kitabınızda ve gerek son TV söyleşinizde 6 Ok`a karşı oluş nedenlerinizi açıkladınız. Tekrar değinme gereği görmüyoruz. Sizce bu sosyal demokrat yenilenme için ideolojik bir önkoşul mudur?

"Sosyal Demokrasi Gündemi" adlı kitabımı yayınlarken, Altı Ok konusunun bu kadar alevleneceğini doğrusu tahmin etmedim. 250 sayfalık bir kitapta "Altı Ok ve Sosyal Demokrasi" başlığı sadece 10 sayfa tutuyor. Ancak, biraz yadırgadığımız bir tepki oluştu. Bir kesimin kitapta bütün diğer söylenenleri sessizce geçiştirip Altı Ok kavgasına giriştiğini görüyorum. Bu tartışmadan önce, Türkiye sosyal demokrat hareketinde ve SHP`de Altı Okun geri plana alınması talebinin yeterli olacağını düşünüyordum. Ama, bu kanım hızla değişiyor. Altı Oku savunan kesimlere, usluplarına ve söylediklerine bakıyorum; Altı Okun neyi simgelediğini daha net bir şekilde görüyorum. Altı Ok 1991 yılında tepeden inmeci tek parti diktatörlüğü hayranlığının simgesi olmuş. Yani, Altı Ok tartışmalarının bize gösterdiği bir gerçek var: Türkiye sosyal demokrat hareketi Altı Okla ve temsil ettiği diktatörlük rejimi ile bir hesaplaşmaya gitmedikçe, Türkiye toplumuna kendisini yeni bir toplumsal proje olarak anlatması ve önerdiği reform çağının gerçekliğine toplumu ikna etmesi zorlaşacaktır. Bu hesaplaşmayı yapamayan siyasi partiler, kendilerine ne ad verirlerse versinler, toplum tarafından sosyal demokrat olarak kabul edilmeyecektir. SHP bu hesaplaşmayı yapamadığı sürece, güdük bir parti kalacaktır ve sosyal demokrat potansiyeli etrafında toparlayamayacaktır. Hatta, Bülent Ecevit`in yönetimindeki CHP`nin daha 1970`lerde Altı Okla arasına mesafe koyduğu düşünülürse, Altı Okçuluğun partiyi 1970 öncesine götürme özlemlerini yansıttığını bile söylemek mümkündür. Nitekim, bugün diğer sosyal demokrat parti, yani DSP, Ecevit`in ağzından Altı Oku terkettiğini net bir şekilde belirtmiştir. Kısaca, kitabı yazarken öyle düşünmüyordum ama bugün sorunuza olumlu yanıt vermek zorundayım. Altı Okun SHP parti programından çıkartılması, Altı Okçuluğun sosyal demokrat düşünce dışına çıkartılması, sosyal demokrat yenilenmenin kayıtsız şartsız birinci önkoşuludur diyorum.

CHP hangi tarihsel aşamanın ürünüydü, bugün hangi aşamadayız?

Ortada aşama diye bir soru yoktur. Soruyu böyle koymak, sosyal demokrat hareketi tek parti CHP`sininin ideolojisine bağımlı kılma arayışıdır. Sosyal demokrat hareketi tek parti diktatörlüğünün meşruiyeti tartışmasına çekme çabasıdır. Bunun son derece yanlış olduğunu düşünüyorum. 1923`de Türkiye`de sosyalistler vardı; belki sayıları azdı ama vardılar. 1923`te ve öncesinde Türkiye`de işçiler 1 Mayısı kutluyorlardı. Sosyalist partileri yasaklayan, 1 Mayısın

işçi bayramı olarak kutlanılmasını engelleyen, sosyal demokrat yada sosyalist, tüm toplumsal muhalefeti yasaklayan, demokratları ve sosyalistleri hapse atan CHP`dir. Eğer 1923 sonrasında Türkiye`de emekçi sınıfların siyasi mücadeleye katılmaları, kendi partilerini kurmaları mümkün olmadı ise, bunun da sebebi CHP diktatörlüğüdür. Yani şimdi biz ne diyoruz: iyi ettiler de sosyal demokrat ve sosyalist partileri kurdurmadılar mı diyoruz? Tabiki 1 Mayıs işçi bayramını yasaklamak gerekirdi mi diyoruz? Nazım Hikmet`i 1938`de hapse attıranları destekliyor muyuz? O aşamada öyle gerekliydi, sosyalistler hapse atılmalıydı mı diyeceğiz? Altı Okçular sosyal demokratların aynen bunları söylemesini istiyorlar. Onlar Nazım`ı değil, Nazım`ı hapse atanları korumamızı, mücadele veren işçilere, emekçilere, sosyalist aydınlara değil, onlara baskı uygulayanlara arka çıkmamazı öneriyorlar. Bu aşama maşama laflarının ardında bu somut gerçeklik var. Sosyal demokratlar gerçekleri saklamaya, güneşi balçıkla sıvaya kalkışmazlar, kalkışamazlar. Sosyal demokrat hareketin kökeninde işçi sınıfına ve sosyalistlere en ağır baskıları uygulamış bir diktatörlüğün olamayacağını yüksek sesle cümle aleme ilan etmek zamanı gelmiştir, hatta geçmektedir.

Türkiye`de oldukça güçlü bir 6 Ok-CHP geleneği var. Bu koşulda SHP`nin dönüşümü oldukça zor gibi? Bu tartışmanın önümüzdeki süreçte sosyal demokrat harekete etkisi ne olabilir? Yeni ayrışmalar yaratabilir mi?

Neymiş bu CHP geleneği bir bakalım. Hiç seçim kazanmış mı? Yani Türkiye insanının özgür iradesi ile hiç iktidara gelmiş mi? Hayır. Peki o kadar süre nasıl iktidar olmuş? Darbelerle, seçim dışı yöntemlerle olmuş. Türk halkı seçmemiş ama o iktidar olmuş. Güçlü denilen gelenek bu. Altını çizerek tekrar vurguluyorum: Türkiye sosyal demokrat hareketine Altı Ok-CHP geleneğinin getirdiği yada getireceği hiç bir şey yoktur; sadece götürdükleri vardır. Yukarıda tek parti dönemine kısaca değindim. Altı Ok-CHP geleneğinin 27 Mayıs mirasını da bu arada unutmamak gerekiyor. Seçimle gelen bir iktidarı, halkın yarısından fazlasının oyunu alarak yönetime gelmiş insanları önce Alpaslan Türkeş`in başını çektiği bir darbe ile düşürecek, sonra asgari hukuk kurallarına bile uymayan bir sözde mahkemede yargılayacak, sonunda keyfi bir şekilde bazılarını idam edeceksiniz ve bunun Türkiye`nin siyasi gelişmesine olumlu bir katkı olduğunu iddia edeceksiniz. Şimdi de, sosyal demokrat hareketten ve onun en büyük partisi SHP`den bu darbeyi, bu idamları desteklemesini, yani kendisini Türkiye kamuoyunun her geçen gün daha fazla lanetlemeye başladığı o darbecilerle özdeşleştirmesini istiyeceksiniz. Ve bu tuzağı farkedip sesini çıkartan, karşı duran sosyal demokratlara karalama kampanyası açacaksınız. Yok öyle şey. SHP kendisini CHP`den ayırdetmeye büyük özen göstermelidir. Çünkü, CHP ile özdeşleştiği sürece Türk insanında geçmişin ve tutuculuğun çağrışımlarını yapacaktır. 1990`lı yılların genç ve dinamik sosyal demokratlarının üzerlerine konan bu naftalin kokulu diktacı ipoteği kaldırmaları zamanı çoktan gelmiştir. Çağımız değişim çağıdır. Evrensel sosyal demokrasinin ilkeleri bellidir. Bu ilkeler etrafında toparlanalım. SHP`yi özgürlükçü ve katılımcı evrensel sosyal demokrat projenin partisi yapalım. Altı Okçuların sosyal demokrasi üstüne koydukları ipoteği kaldıralım. O zaman güçlü denilen geleneğin nasıl bir kağıttan kaplan olduğunu

çok daha iyi göreceğiz. Benim bu konuda en ufak bir kuşkum yok; SHP bu dev atılımı gerçekleştirecek ve gerçekleştirdikçe de çalışan ve aydın kütlelerle bütünleşip güçlenecek ve iktidara gelerek Türkiye`de bir reform çağını başlatacaktır.

Kimileri 6 Ok kalsın ama buna bazı yeni oklar eklensin diyor. Sizce bu mümkün ve doğru mudur?

Bu soruya cevabım açıktır: ne mümkündür ne de doğrudur. Kısa vadeli politik kariyer hesapları ile kendileri de inanmadıkları halde bunu önerenler vardır. Altı Okçular bu öneriye karşı çıkıyorlar ve bence daha tutarlı bir davranış sergiliyorlar. Altı Ok bir bütündür; bir bütün olarak ya alınır yada bırakılır. Aradaki pozisyonlar tutarsızdır. Düşündüklerini değil, kendilerine yararlı olacağını zannettikleri şeyleri söyleyenler sosyal demokrat harekete katkıda bulunamazlar. Soru, Türkiye sosyal demokrat hareketinin Altı Oku koruyup korumayacağı değildir. Çünkü korumayacaktır. Soru, SHP Altı Oku programında tutarak Türkiye sosyal demokrat hareketinin dışına düşecek midir; yoksa Altı Oktan kurtulup Türkiye sosyal demokrat hareketinin lideri olacak mıdır sorusudur. SHP içindeki yenilikçi ve sivil toplumcu kanadın bu soruya cevabının çok net olması, yenilikçi ve sivil toplumcu kadroların kısa vadeli ucuz siyasi hesap yanılgısına düşmemesi gerekmektir. SHP Altı Oku programından çıkartarak sosyal demokrat benliğine kavuşmadığı sürece, Türkiye daha çok uzun süre sağ iktidarlar tarafından yönetilecektir. Bu tarihi sorumluluğun bilincinde olmalıyız. Türkiye insanının büyük çoğunluğu SHP`den eski ile hesaplaşmasını ve yarınların sosyal demokrat iktidarı için umut olmasını bekliyor. Bu kritik konjonktürde, Altı Oka, simgelediği tek parti diktatörlüğüne ve askeri darbelere karşı kesin tavır alma cesaretini gösteremediğimiz takdirde, hem kendimize, hem sosyal demokrat harekete, hem de Türkiye`ye büyük bir haksızlık yapacağımızı düşünüyorum.

KEMALİZM TÜRK SOLUNU MUHALEFETE MAHKUM EDİYOR

(R.Çakır: **Resmi Tarih Sivil Arayış,** Metis Yay. 1991)

İlk olarak yazılarınızda ve kitabınızda yaptığınız çok önemli bir yaklaşımınızı açmanızı isteyeceğim. Siz sosyal demokrat hareketi ağırlıklı olarak işçilerin ve aydınların taşıyıcılığını yaptığı bir hareket olarak görüyorsunuz.

Zaten tarih boyunca ideoloji ağırlıklı hareketlerin bir ayağının daima aydınlar olduğunu görüyoruz. Çünkü onlar olmadan kolay kolay ideoloji üretilemez. 19. yüzyıla baktığımızda, sosyalizmin hızla geliştiği Avrupa'da iki dinamik görüyoruz. Bir tarafta büyük bir sömürü altında, kötü şartlar altında yaşayan, mülksüzleşmiş işçiler ve bu kişilerin kendilerinin ayrı bir kategori olduklarının bilincine varmaları var. Öbür tarafta da kapitalizmin gelişimini, Avrupa'nın yaşadığı büyük dönüşümü anlamaya, açıklamaya çalışan ve bu süreçte kapitalizmle birlikte yene yeni belirmeye başlayan eşitlik, özgürlük ideallerini toplumun tüm düzeylerine taşıyan düşünürler. Sosyal demokrat hareket bu iki dinamiğin kesişme noktasında oluşmuştur. Bir yandan yeni doğan işçi sınıfı kendi içinden siyasi liderler çıkarmıştır, öbür taraftan işçilikle hiç ilişkisi olmayan, aristokrat yada burjuva kökenli ailelerin iyi okumuş çocukları da bu işin teorilerini üretmişlerdir. Sosyal demokrasi kuruluşu itibariyle böyledir ve hep bu temel ittifak içinde varolmuş ve gelişmiştir. Nitekim, Batı Avrupa'da işçilerin kendi sivil toplum örgütleri olan sendikalar aracılığı ile sosyal demokrat partilere büyük ağırlık koyduklarını görürüz. Aynı anda kentsel aydın kesimlerin de büyük ölçüde sosyal demokrat hareketin yanında yer aldığını görürüz. Türkiye'de de olduğu gibi, öğretmenler, basından insanlar, fikir üretimi yapan, benim "çağdaş ruhban sınıfı" dediğim, toplumu anlamayı, anlatmayı kendilerine iş seçmiş insanların genellikle sola yatkın olduklarını görürüz. Türkiye'de de sosyal demokrat hareket aynı temel üstünde yükselecektir. SHP'de çok net bir şekilde gördüğümüz bir şey var: bir insan kendine sosyal demokrat deyince pat diye sosyal demokrat olmuyor. Kırk yıllık CHP'nin askerler tarafından kapatılmasıyla kurulan partiye sosyal demokrat diyorsunuz ama bir bakıyorsunuz, Ecevit de ayrıldığı için, Ecevit öncesi CHP olarak karşımıza çıkabiliyor. Sosyal demokrat projenin bir unsuru, dolayısıyla uluslararası sosyal demokrat hareketin bir parçası, onlarla aynı ilkeleri, aynı politikaları, aynı özlemleri taşıyan bir hareket ve parti oluşacaksa, bu da gene benzer bir ittifak bazında oluşacaktır.

İyi de SHP bu ittifaktan ziyade, meslekleri politikacılık olan kadrolardan oluşuyor.

Netice itibariyle CHP, taşra eşrafıyla bütünleşmiş bürokratik-seçkinlerin oluşturduğu bir merkez partisiydi. Kendine sosyal demokrat dedi diye kadroları

değişmedi. Yalnız, 1970'lerde Ecevit hareketinin önemli miktarda aydını siyasetin içine çekmiş olduğunu unutmamak lazım. Bunların ideolojileri sosyal demokrattı, değildi, ayrı. Bunlar, büyük ölçüde üçüncü dünyacı ideolojiden etkilenmişlerdi. Bunları siyasete çekmesine rağmen esas ağırlık yine merkez bürokrasisi ve taşra eşrafı ikilisinde kaldı. Fakat özellikle 1977 seçimlerine baktığımız zaman seçmende bu dönüşümün olduğunu görüyoruz. Bu seçimlerde CHP gerek aydınlardan, gerek kentsel emekçilerden büyük oy aldı. 1978-79 deneyiminden sonra bu değişmişti. 1978-79'daki iktidar deneyiminin başarısızlığı ekonomik ve siyasi iflası getirdi. Nitekim, 1979 seçimlerinde, 1977'de CHP'nin yanında olanların aşağı yukarı üçte biri onu terketmişti. Bugün de aşağı yukarı aynı şey geçerli. Belki partinin yapısı, Siyasi Partiler Kanunu ve Anayasa'dan kaynaklanan nedenlerle sosyal demokrat yapıya geçememektedir. Ama seçmen düzeyinde yine esas ağırlığı büyük ölçüde çalışan kesimler ve aydınlar taşıyacaktır sanıyorum.

Siz sosyal demokrat hareket içinde çok aykırı gibi gözüken tartışmalar, sorgulamalar, eleştiriler başlatmak istiyorsunuz, hatta başlattınız. Özellikle son kitabınızla birlikte sosyal demokrat hareketin tüm noktalarını ele alıyorsunuz: gerek tarihle hesaplaşma, gerek altı ok konusu...Bana göre yönelttiğiniz eleştirilerin en temelinde sosyal demokrat hareket içinde parti içi demokrasinin zorunluluğundaki ısrarınız yer alıyor. Yani bu ideolojinin taşıyıcısı olan insanların kendi aralarındaki ilişkileri sorguluyorsunuz ki bu çok önemli. Çünkü bu insanların sadece söylediklerine bakan biri geniş ölçüde yanılabiliyor.

Katılıyorum. Zaten sosyal demokrasinin sağ hareketlerden en önemli farkı da orada. Bence bir parti sosyal demokrat adına layık olmak için önce sosyal demokrat ideolojiye sahip olmalı. Ancak ideoloji yetmez. İkincisi, sosyal demokrat örgütlenme modeline sahip olması lazım. Bunlardan biri olmazsa o parti sosyal demokrat değildir diyorum, sosyal demokrasi öncesi kalıntılar taşıyordur diyorum. Sosyal demokrat bir parti iyi tanımlanmış bir kurumdur. İdeolojisi ve örgütlenmesiyle tanımlanmıştır. Türkiye'de kendisine sosyal demokrat diyen iki partinin de bu konuda zafiyetleri olduğunu görüyoruz. Örgütlenmedeki zafiyetler son derece büyük. DSP'deki SHP'ye nazaran daha büyük. İdeolojisinin ne olduğunu hiç bilmesek, tüzüğünü alsak ve insanlarını tanısak, bu insanların nasıl siyaset yaptıklarına baksak, SHP için söyleyeceğimiz bir merkez-sağ parti olduğudur. Hiç bir zaman bir sosyal demokrat parti demek aklımızdan geçmez. Yalnız burada bir noktayı tekrar vurgulamakta yarar var: Bunun bir nedeni de Türkiye'de devlet anlayışının siyasi partilere getirdiği sınırlamalardır. Gençlik kolları, kadın kolları hemen akla gelenlerdir. Ama sendikaların partiye üye olamaması, sendika ile organik bağ kurulamaması, dolayısıyla işçi sınıfının, çalışan kütlelerin -sadece bireysel olarak değil, sivil toplum örgütleriyle birlikte- partinin içinde yer alabilmeleri, partiyi denetleyebilmeleri imkanı kalkınca, sosyal demokrat parti çok ciddi bir yara alıyor. İkinci olay devlet memurlarına getirilen siyaset tahditidir. O da partinin ikinci ayağının, aydınların -ki dünyanın her yanında bunların büyük bir kısmı kamuda istihdam edilir- partiye üye olmalarını engelliyor. Ayrıca aydınların da kuracakları dernekler aracılığıyla partiyle organik bağ

kurmasını yasaklıyorsunuz. Dolayısıyla gerek aydın, gerek işçi kesiminin parti üzerindeki denetimi imkansız hale geliyor. Ne oluyor parti? DSP'de en belirgin örneğini gördüğümüz şekilde, parti yukarıdan aaşağıya belirlenen bir sürece giriyor. Genel Başkan, merkez yürütmeyi seçiyor; merkez yürütme il başkanlarını seçiyor; il başkanları ilçe başkanlarını; ilçe başkanları da kendilerine üye seçiyorlar. Tersi olmuyor. Yani ahbablar üye yaptırılıyor, memleketliler üye yaptırılıyor, naylon üyeler çıkıyor. Yani aslında partinin şu ya da bu şekilde seçmeni bile olmayan insanlar parti örgütlenmesinde etkili oluyor. Parti seçmen kütlesinin denetimden çıkınca, siyaset esnafının, geçimini siyaset aracılığıyla, örneğin belediyelerdeki iktidarlardan, merkezi düzeydeki iktidarlardan kazanan kadroların eline geçiyor. Bu kadroların partisi tabiki bir partidir; ama sosyal demokrat bir parti değildir. Söylemeye çalıştığım bu. DSP'de bu durum çok daha vahim çünkü Sayın Ecevit, partiyi toplumdan tamamen tecrit etmeye çalışıyor. Bir liderin iradesi aslında parti. O lider iyi niyetli olabilir ama ortada parti yok. Bunun adına da sosyal demokrasi demek mümkün değil. Önümüzdeki dönemde Türkiye'de sosyal demokrat hareketin siyasi mücadelesi iki düzeyde yoğunlaşacak. Biri örgütlenme düzeyinde: partinin, demokrasinin işledigi, çalışanların ve aydınların yoğun katılımıyla, aşağıdan yukarıya işleyen mekanizmalar aracılığıyla iç kararların alındığı bir örgüt yapısına kavuşması mücadelesi. İkincisi de ideoloji düzeyinde: Kemalizm ve üçüncü dünyacılık gibi sosyal demokrasi öncesi kalıntıların temizlenmesi ve çağdaş, modern bir sosyal demokrat partinin ideolojisinin oluşturulması mücadelesi.

Tam da bu noktada Batı'da yaşanan, Türkiye'de de gözlemlenen sağ ve sol partilerinin merkeze doğru kayıp yakınlaşmaları olayı var. Ortak değerler, özgürlükçü parlementer sistem, insan hakları, serbest pazar ekonomisi.. Bunları hemen hemen kimse reddetmiyor. Bunlardan insan hakları ve özgürlükler bahsi daha çok solun tekelinde gibi duran olaylardı. Sağ da bunlara sahip çıkmaya başladı. Bu aynılaşma sürecinde sosyal demokratları sağ partilerden farklılaştıracak hususlar ne olabilir?

Geriye bakarsak sol harekette iki ana kanat vardı: sosyal demokratlar ve komünistler. Komünistler ne diyordu? "Bizim liberallerle, muhafazakarlarla, hristiyan demokratlarla hiçbir müşterek konsensüs noktamız yoktur." Solun büyük kanadı olan sosyal demokrasi ise "Hayır komünistlerin söylediği doğru değildir. Bizim liberallerle, muhafazakarlarla bir konsensüs alanımız vardır" diyorlardı. Neydi bu alan? Demokrasi ve açık piyasa ekonomisi. Başından beri, sosyal demokrasi için liberalizmle demokrasi ve açık ekonomi konusunda bir konsensüs vardı. Türkiye'nin özelliği, kendisine sağ ve sol diyen hareketler arasında bu konsensüs'ün yakın bir geçmişe kadar olmayışıdır. Türkiye'de sosyal demokrasi yeni bir oluşum. Bu hareketin öncüsü olduğunu iddia eden CHP'ye baktığımız zaman, 1960'lı ve 1970'li yıllarda bu konsensüs'ü göremiyoruz. Sol kesim demokrasiden rahatsızdır; açık ekonomiye de karşıdır. Gündemde "bu düzen değişecektir" sloganı, "kapitalist olmayan yol" arayışları vardı. 1990'lı yıllara geldiğimizde ise -tabii buna Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde olanların çok büyük katkısı var- Türkiye solunun klasik sosyal demokrat platforma yaklaştığını

görüyoruz. Türk solu 1960'lı, 1970'li yıllarda sosyal demokrat değildi. İdeolojisi sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri ile çelişiyordu. Ancak 1990'lı yıllarda bu noktaya gelebilmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda demokrasi konusunda önemli adımlar atıldı. Daha 12 Mart'tan sonra, Ecevit demokrasi konusundaki konsensüs'ün önemini kavramıştı ama attığı adımlar yetersiz kalmıştı. Ne kadar yetersiz olduğu da 12 Eylül darbesinden bellidir. O zaman sağ ve sol arasında konsensüs olsaydı, darbe olmazdı. Neyse, 1980 darbesinin etkisiyle bu konuda konsensüs bayağı derinleşmiştir. Ama piyasa ekonomisi konusunda konsensüs yoktur. SHP'nin 1980'lerde, hala 60'lı, 70'li yılların etkisiyle "kapitalist olmayan yol" diyebileceğimiz, devlet mülkiyetinin damgasını vurduğu bir kapalı ekonomiyi savunduğunu görüyoruz. 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber bu iki konuda konsensüs alanı genişlemektedir. Bu bence sosyal demokratların farkının kalmadığı anlamına gelmez. Tam tersi, bu konsensüs artık sosyal demokrasinin olabileceğine işaret eder. Sosyal demokrasi bu konsensüsün bir parçasıdır. Evvela demokrasinin temel kurallarında anlaşacağız ki, bundan sonra liberal ve sosyal demokrat politikaları tartışır hale geleceğiz. Çünkü hiç bir zaman iktisat politikaları tartışılmamıştır Türkiye'de. İktisadi rejim, iktisadi sistem tartışılmıştır. Sosyal demokrasi bir iktisadi rejim alternatifi olarak gelmiyor karşımıza. Komünistler, üçüncü dünyacılar öyle. Saddam Hüseyin ayrı bir rejim kurduğu görüşünde. Kaddafi, Lenin, Stalin de aynı görüşteler. Sosyal demokratlar diyor ki "Biz mevcut siyasi ve ekonomik sistem içerisinde daha fazla özgürlük ve daha fazla eşitlik sağlayabiliriz. Daha eşitlikçi bir ekonomik yapı ve daha özgürlükçü bir siyasi yapı kurarız. Temel hak ve özgürlükleri daha zenginleştiririz, derinleştiririz, ekonomik eşitsizlikleri de azaltırız." Bu ancak demokrasi ve açık ekonomi konsensüsünden sonra varolabilecek bir ayrımdır, daha evvel varolabilemez. Dolayısıyla bir merkeze kayma, aynılaşma gibi gördüğünüz şey aslında aldatıcıdır. Tam tersine, farklılıkların çıkması olanağı belirmektedir. Ondan evvelki alternatifler siyah-beyaz alternatiflerdi. Ya Rusya gibi olacağız, ya da Irak gibi, Libya gibi olacağız... Bir tarafta saçmasapan projeler vardır: Kaddafi rejimi gibi, Humeyni rejimi gibi olalım diyen saçmasapan ve anti-demokratik ütopik projeler.. Konsensüs'ün yokluğu o demek. Ne zaman ki demokrasi ve açık ekonomi konularında konsensüs olur, o zaman ayrı toplum projeleri rekabet edebilir. Özgürlük ve eşitliği derinleştiren proje sosyal demokratlarındır, bunlara ikinci planda yer veren proje liberallerindir. Farklılıklar somut politikalarda belirginleşir. Örneğin, azınlık hakları, işsizliğe yaklaşım, sağlık sigortası, eğitimde fırsat eşitliği gibi temel konulara yaklaşımları iki görüşü ayırdeden unsurlar olur. Sosyal demokratlarla, liberal ve muhafazakarların hangi konularda ayrı düşündüğü biliniyor, fazla üstünde durmak ihtiyacı duymuyorum. Ancak, şunu vurgulamakta yarar var: Batı hep böyleydi. 1950 yılında da Batı'da demokrasi ve piyasa ekonomisi konusunda sosyal demokrasi ile liberaller arasında konsensüs vardı. Sonradan yakınlaşmadılar ki!

Ayrılıkların konsensüsle birlikte ortaya çıkması muazzam bir ideolojik bakış gerektiriyor. Türkiye'de sosyal demokrat hareketin taşıyıcıları olan insanlar bu teorik noktalarda fazla uğraşmayıp ülkede yıllardan beri süregelen sağ-sol ayrımı oyununu sürdürmeyi yeğliyorlar. Her türlü tartışmanın önünü tıkamaya çalışıyorlar.

Kısacası sosyal demokrat hareket diye anılan çevrede ideolojik yönelim arayışı hakikaten var mı?

Var bence. Çok açık ve seçik olarak var. Siyaset esnafı bununla ilgilenmiyor olabilir ama sosyal demokrat hareketi SHP'deki siyaset esnafına indirgeyemeyiz. Bugün SHP ve DSP'de çok sayıda insan sosyal demokrat ideoloji tarafından mobilize ediliyor. Bu insanlar var, ideoloji de istiyorlar, fikir de istiyorlar; sosyal demokrasi öncesinin kalıntısı olarak gördükleri muhtevasız siyaset esnafına da karşı çıkıyorlar. Kısa sürede bir mesafe almak imkansızdır derseniz katılırım. Tabii ki meşakkatli olacaktır bu. Hiçbir solculuğu olmayan, raslantısal bir şekilde babası CHP'li olduğu için şimdi SHP'li olan bir sürü kadro da var. Bunların tasfiyesi ve yerlerine bakış açısı, belli bir ideolojisi olan ve bu bakış açıları evrensel sosyal demokrasi ilkeleriyle kesişen insanların gelmesi zaman alacaktır. Ama başlamıştır. Bu arayış vardır. Yeterince güçlü değildir ama yarın güçlü olacaktır. Bu hareketin, örgütlenmenin içindeki bu sosyal demokrat nüve geleceği temsil etmektedir, gelecek oradadır.

Deniz Baykal adaylığını koydu, kazanamadı. Bir daha aday olmaya hazırlanırken birdenbire ideolojik bir arayış lüzumu hissetti ve İsmail Cem'i ve onun üzerinden da bir ideoloji buldu. Bunu herkes biliyor. Buradan şu sonuca varılabilir mi Bu ideolojik arayış denen olguya da pek itibar edilmemeli. Bu da siyaset esnafının elinde bir araç haline gelebiliyor.

İlk başlarda öyle olacağı ortada. Yalnız söylediklerinizi beni doğruluyor. Baykal'ın bir ideolojik muhtevayı muhalefetine ekleme zorunluluğu hissetmesi aslında artık ideolojinin önemli olduğuna işaret ediyor. Tabii ki birinci aşamada eski siyasetçiler de bu yeni ideolojik çizgiyi kullanmaya çalışacaktır. Kendi siyasi gelecekleri için dinamik kadroların arayışları ile bütünleşmeye, o dalganın sırtına binmeye çalışacaklardır. Bunun çaresi yok. Bir süre böyle gidecektir ama yavaş yavaş -bu işlerde sürat olmaz- bunu yaparken partinin ideolojik derinleşmesine de hizmet edeceklerdir. İsmail Cem'in verdiği mücadeleye Deniz Baykal'ın sahip çıkması yeni ideolojik perspektife çok yaygınlık kazandırmıştır. Sosyal demokrat optiğin normal olarak ulaşmayacağı yerlere, hem kamuoyuna, hem de sıradan partililere ulaşmasını sağlamıştır. Siyaset esnafı orada çok zor bir pozisyondadır. Parti içi mücadelede ideolojiyi kullandıkları ölçüde partinin ideoloji ağırlıklı bir parti olmasına hizmet etmekte ve kendi bindikleri dalı kesmektedirler. Yani öyle dinamikler yaratmaktadırlar ki bu dinamikler uzun dönemde onların aleyhine işleyecektir. Mesela şu anda partide ideolojik bir çizgi olmadan siyasi mücadele vermenin zorluğuna iyi bir örnek Ali Topuz çizgisinin son kurultayda neredeyse elenmiş olmasıdır. Bu süreçte geri gitmeler olabilir, kaymalar olabilir. Bu böyle pat diye olacak bir olay değil, bir süreçtir. Çünkü herşeye rağmen partinin içindeki kadrolar ideoloji öğreniyorlar ama bir taraftan da yılların getirdiği parti içi uygulama deneyiminden geçiyorlar. Onu da öğreniyorlar. Yani naylon üye yazmayı, delege ağalığı yapmayı da öğreniyorlar.

Özellikle SHP içinde yeni bir takım ideolojik yaklaşımların kabul edilmesi, önemli sayıdaki kadronun ve hatta partinin varoluşunu tehdit etmiyor mu? Bunları kabul etmek, şimdiye kadar yaşanan süreçleri, edinilen kimlikleri, partinin kuruluşunu reddetmeye kadar vesile olmaz mı?

Elbette. Zaten bu yeni ideolojik arayışa karşı Kemalizm'den gelen sert tepki bu gerçeğe işaret ediyor. Sezgisel olarak görüyorlar ki, bu konular bir açıldı mı arkası çorap söküğü gibi gelir. Bunun için kaynakta durdurmaya, yılanın başını ezmeye çalışıyorlar. Çünkü çok belirgin bir şekilde tarih Türkiye'yi -sadece sosyal demokrasiyi değil, tüm Türkiye'yi- geçmişi ile hasaplaşmaya itiyor. Orada toplumun ve tarihin gerisinde kalmış suni bir yapı, gürültü patırtıyla, eski ilişkilerini ve kendini ayakkta tutmaya çalışıyor. Yoksa içi bomboş. Bir fiskeyle yıkılacak kadar boşalmış bir yapı. Toplumla bağlantısı kopmuş, herşeyiyle çağdışı kalmış. Aşağıda ise moderni özleyen, moderni üretebilecek bir düzeye gelmiş taban var. Bir taban-tavan çatışması bu. Taban çok farklı. Bunu bildikleri için müthiş tepki gösteriyorlar. Türkiye'de bir sosyal demokrat hareketin oluşmasıyla beraber bütün eski yapılar, bütün eski tabular kırılacak.

O zaman da şöyle bir tehlike var sanki. Tabanın tazyiki sonucu tavan ya direnecek ya da bir başka çıkış yolu arayacak. Örneğin eski sosyalist ülkelerin tek parti yöneticilerinin önemli bir kısmı şimdi milliyetçi hareketlerin başını çekiyorlar.

Bunu Türkiye'ye genelleştirmek zor çünkü oralarda demokrasi yoktu; varlolanın kurumlaşma düzeyi de doğallıkla bizim çok gerimizde. Türkiye'de demokrasi olduğu için seçmen düzeyinde rekabet var. Parti toplumun gerisinde kalınca oy oranı düşüyor. Oy oranı düşünce tabanın yukarıya olan baskısı daha başka yollardan kendini ifade edebilme olanağına kavuşuyor.

Fakat Ecevit'in son zamanlardaki, bir sosyal demokrasiye ne derece uygun olduğu şüpheli milliyetçi çıkışları var. Onun yaptığı bir başka kapıyı açmak anlamına gelmiyor mu?

Sağ ile rekabete giriyor. Yani "Demirel, Kaçeciler yeterince milliyetçi değildir. Ben tam milliyetçiyim" mesajıyla çıkıyor. Bununla ne oy toplar bilemiyorum ama böylece Türkiye'de sosyal demokrat hareketin motoru haline dönemeyeceği ortada. Türkiye'de popülist-milliyetçi bir sağcı parti daha çıkar. O kadar. Adına istediği kadar demokratik sol densin; ne örgütlenmesiyle, ne ideolojisiyle sosyal demokrat projenin içinde yer alamaz. Sağ ile rekabetinde de başarılı olacağı çok şüphelidir. Ecevit Papandreu'ya özeniyor galiba ama arada Türkiye ve dünya çok değişti. Zafiyeti de orada.

Sosyal demokrat hareketin mükemmelleşmesi diyebileceğimiz süreçten bahsederken hep örgütlenme içi sorunlara değiniyorsunuz. Bu arada sosyal demokrasi ile doğrudan bağı olmayan milyonlarca insan sürecin dışında kalıyor. Bu insanlara hitap etmek için bu iç hesaplaşmanın bitmesi gerekecek galiba. Sonuçta kısa vadede bir iktidar görünmüyor. İdeolojinin berraklaşmasıyla,

örgütlenmenin yeniden inşasıyla en geniş seçmen kitlesine ulaşabileceği için belirli bir vadenin geçmesi gerekiyor.

Aşağı yukarı böyle. Başka türlü olması da beklenemezdi. Çünkü önümüzdeki alternatifler neler? Kendine sosyal demokrat diyen bir popülist-kemalist proje ile seçmenin önüne gitmek. Türkiye buna itibar etmeyecek ölçüde siyasi olgunluğa sahip bir ülke. O zaman arada bir geçiş dönemi yaşanacak. Bu geçiş döneminde belli ki seçmen başka partilere oy verecek. Tarihi sorumluluk işte buradadır. Bu dönüşüm ne kadar yavaş olur olursa Türkiye o kadar uzun süre sağ ikitidarlara mahkum olur. Kemalizmin Türk sosyal demokrasisine, Türk soluna koyduğu büyük ipotek buradadır. Kemalizm Türk solunu muhalefete mahkum etmekte ve sosyal demokrasinin iktidara gelip toplumun ihtiyacı olan büyük reform çağını başlatmasını engellemektedir. Bu da onu ülkenin gelişmesinin önündeki önemli engellerden biri yapmaktadır. Geçmişin hurafeleri ve tabularına sıkı sıkı sarılan, çağın gerisinde kalmış bir ideolojiyi sıradan bir popülist söylemle birleştirerek bugün Türkiye'de iktidara gelmek mümkün değildir.

Deniz Baykal'ın çizdiği bir tablo vardı: "Ben gelirsem iktidara geliriz!"

İkna edici olmadığı ortada. Partilisini de ikna edemedi. Partilisi o gelirse iktidara ulaşılacağını görseydi seçerdi onu.

Bu seçimlerden sonra muhtemel bir DYP ile koalisyon, SHP içindeki ideolojik olgunlaşma sürecini olumlu mu, olumsuz mu etkiler?

Çok farazi bir soru. Seçimler olacak, herhalde DYP birinci parti olacak, SHP ile koalisyon yapacak, bu koalisyon kalıcı olacak. Bugünden bunları tahayyül etmek epey zor. Tek söyleyeceğim şu: Eğer SHP seçimlerden sonra iktidar ortağı olabilirse, sanıyorum ki SHP'nin içindeki çalkantı yapay bir biçimde durgunlaşacaktır. Bu nedenle, ilk istikrarsızlıkta daha büyük bir patlamayla sonuçlanacaktır. Böyle bir öngörüde bulunabilirim. Çünkü iktidara geldikten sonra bu çalkantının bir miktar durması normaldir. Eğer İnönü bu seçimler sonrasında başbakan ya da başbakan yardımcısı şeklinde iktidara gelmeyi becerirse, kendisine karşı bir genel başkan adayı ihtimali bence düşüktür. Dolayısıyla bu yapı sürecektir. Benim şu ana kadarki çizgim şuydu: Ben bu dönüşümün İnönü'nün liderliğinde olmasını savundum. İnönü'nün de bunu yapabileceğini düşündüm ve açıkça söyledim. Son kurultay, gerek kamuoyunda, gerek bende İnönü'nün böyle bir dönüşümü yapabileceği konusunda kuşku yarattı. Şu anda kuşkularım azalmadı, tam tersine giderek artıyor. Mevcut trendlerde bugünden seçimlere kadar büyük sürprizler olmazsa, seçim sonrasında SHP'de parti içi çalkantıların artarak süreceğini öngörmek için kahin olmak gerekmiyor. Gene de, bu aşamada bütün bu söylenenler biraz farazi kalır diyorum.

CUMHURİYET YENİDEN KURULMALI

(Milliyet Gazetesi, 25 Temmuz 1992)

CHP'nin yeniden açılması tartışmalarıyla birlikte seslendirilmeye başlanan "Türkiye ikinci cumhuriyeti kurmalıdır" fikrini nasıl karşılıyorsunuz? Türkiye'nin yeni bir cumhuriyete gereksinimi varsa, bunun temelleri neler olmalıdır?

Bu fikri ilk savunanlardan biriyim. Cumhuriyetin yeniden kurulmasından ne kasdettiğimi açıklamak istiyorum. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti çok özel şartlar altında kuruldu. Belki çok iyi niyetlerle kuruldu. Ama, bizzat kuruluşunda daha sonraki gelişmesini etkileyecek bir eksiklik, bir zafiyet vardı. Cumhuriyet sivil toplum ve demokrasi temelinde kurulmadı. Asker-bürokrat kökenli bir kadro tarafından, "halka rağmen reform" anlayışı üstüne inşa edildi. Kurulan rejim, geleneksek Osmanlı kapıkulu zihniyeti ile pozitivist jakobenliğin evliliğini yansıtıyordu. Çağdaşlaşma ve batılılaşma için seçkin bir kadronun devleti kullanarak merkezden toplumu zorlaması gerektiği hipotezine dayanıyordu. Bu nedenle, devlet kutsallaştırıldı. Toplumun üstünde, onu baskı altında tutan bir güç olarak görüldü. Özgür ve örgütlü birey, onun oluşturduğu sivil toplum kurumları, devletin karşısında bir tehdit, bir tehlike olarak algılandı. Bugün "resmi ideoloji" dediğimiz, devleti kutsallaştırıp bireyi ve sivil toplumu küçülten bir ideoloji oluşturuldu.

Geçtiğimiz 70 yıl, bu temeller üstüne sivil toplumu, demokrasiyi, insan haklarını yerleştirmenin çok zor, hatta imkansız olduğunu sanıyorum herkese gösterdi. Üstelik, zamanla, siyasal ve ekonomik gelişmenin etkisi ile, roller değişti. Tutucu güçler, baskıcı kutsal devletin her türlü reformun, her türlü yenileşmenin engellenmesindeki önemini anladılar ve ona sahip çıktılar. Bugün de, tutucu kesimler, şu yürüttüğümüz tartışmaya bile karşılar.

Değişmekten, yenilikten korkmamak lazım. Yanlış bir psikoloji ile, şeriat geri gelecek, padişahlık kurulacak, ülke bölünecek vehimleri ile, Türkiye'nin gelişme çizgisini sürdürebilmesi için zorunlu hale gelmiş hayati siyasi reformlara karşı çıkmamak lazım. İyi niyetle, ikinci Cumhuriyet aşamasına gelinmesini birincisinin başarısı olarak da tefsir edebiliriz. Biz, geçmişi tartışmaya açmak istemiyoruz. Geçmişte yapılanlar doğruydu yanlıştı şeklinde bir hesaplaşmayı gereksiz görüyoruz. Hesaplaşmadan kaçmıyoruz ama kaçınıyoruz. Çünkü, bu reformları bugün için, 1992 yılı Türkiye'si için savunuyoruz. 1992 yılında "kutsal" devlet kavramının terkedilmesini, özgür bireylerden oluşan bir örgütlü sivil topluma tekabül eden demokratik devletin kurulmasını talep ediyoruz.

Türkiye'nin birey-devlet ve sivil toplum-devlet ilişkilerini özünden değiştirecek köklü reformlara ihtiyacı vardır. Bireyin ve sivil toplumun kutsal olarak alınması gerekiyor. Demokrasinin kurucu özü buradadır. Demokrasinin doğuşunda devlet gücünün kısıtlanması, devlete tereddütle, katlanılması zorunlu bir kötülük olarak bakılması vardır. Cumhuriyetin yenilenmesi, Türkiye'nin

Anayasa, hukuk ve idare sistemini bu demokratik öze uyumlu hale getirecek reformların yapılması demektir. Bu reformlar, Türkiye'nin 21.inci yüzyıla gelişmesinin hızlandıracak bir siyasi ve idari yapı ile girmesini sağlamanın tek çaresidir.

Uzun yıllar devletin de temelini oluşturmuş bulunan Atatürk ilke ve devrimlerinin bir ifadesi olarak CHP'ye yansıyan "6 ok" hala geçerli midir? Hangileri geçerli, hangileri değildir? Bu konudaki önerileriniz nelerdir?

6 Ok tartışmasının çok abartıldığı kanısındayım. Gerek sembolik düzeyde, gerek içerik olarak, 6 Ok Türkiye'nin 21.inci yüzyıl gündeminin dışına düşmüştür. Üretildiği dönem, insanların dünyada orak-çekiç yada gamalı haç gibi semboller etrafında toparlandığı günlerdir. 6 Ok, böyle bir konjonktürde, cumhuriyeti kuran kadronun reformları perçinlemek için bir "resmi ideoloji" oluşturma arayışının sonucudur. Çeşitli yazılarımda bu ilkeleri tek tek ele alarak içerik sorunlarını belirttim. 1990'larda, resmi ideolojinin karşısında olduğunu söyleyen bir siyasi hareketin, üstelik evrensel sosyal demokrasi ideallerinden esinlendiğini iddia ederken, 6 Ok'u simgesel olarak dahi olsa öne çıkarmasının en azından tutarsızlık olacağı görüşündeyim. İtalyan Komünist Partisi örneğini vermek istiyorum. Parti hem adını değiştidi, hem de amblemini. Kendisine ilerici, reformcu gibi sıfatları layık gören siyasi hareketlerin değişen çağa ayak uydurmakta direnmeleri bence çok büyük bir hata olacaktır.

Son zamanlarda Anayasa tartışması içinde yer alan Milli Güvenlik Kurulu hakkındaki görüşünüz nedir? Bu kurulun demokrasi içinde yeri var mıdır? Kaldırılmalı mıdır?

Milli Güvenlik Kurulu 1961 Anayasası ile gelen kurumlardan biridir. 27 Mayıs darbesi, seçimle gelen iktidarlarla sivil-asker bürokrasi arasındaki çelişkiyi yansıtıyordu. Darbe ile iktidarı ele geçiren bürokrasi, anayasa hazırlanırken, seçimle gelecek iktidarların yetki alanında kısıtlamalar yaparak bürokrasinin etkinliğini arttıracak kurumlar aradı. Bunlardan biri Milli Güvenlik Kuruludur. İlk bakışta son derece masum bir kurumdur. Azçok bütün demokratik ülkelerde, yürütme organı aynı adı taşıyan danışma ve kurmay kurulları kurmuştur. Ancak, bunların yetki ve sorumluluğu yoktur. Demokrasilerde olamaz. Tüm yetki ve sorumluluk, seçimle gelen siyasi organa aittir. Böyle olunca, Anayasal bir kurum olmalarına ihtiyaç duyulmamıştır. Ya kanunla, yada doğrudan yürütme kararı ile kurulmuşlardır. Türkiye'nin de aynı yöntemi uygulaması gerektiği kanısındayım. Milli Güvenlik Kurulu Anayasadan çıkartılmalıdır. Meclis yada hükümet, isterse, bu içerikte bir danışma organını kurabilir. Türkiye'de demokrasinin bürokratik vesayetten kurtulduğunun en önemli göstergelerinden biri Milli Güvenlik Kurulunun Anayasa dışına alınması olacaktır.

Bir diğer tartışma konusu olan Genelkurmay Başkanlığının yeri ve yetkileri neler olmalıdır?

Sorun gene aynı yere gelip düğümlenmektedir. Genel Kurmay Başkanlığının devlet hiyerarşısındaki yeri, seçimle gelen iktidarın bürokrasi karşısındaki gücünün bir başka sembolüdür. Demokrasilerde, devletin sahibi vatandaştır, sivil toplumdur. Yürütmede çalışan devlet memurları, vatandaşın hizmetkarlarıdır. Vatandaşı devlette temsil eden ise hükümettir. Dolayısı ile, asker yada sivil, yürütmede çalışanlar ilgili Bakana bağlıdır. Başka türlü olması tahayyül dahi edilemez. Türkiye, sivil bürokraside bunu gerçekleştirmiştir. Fakat, askeri bürokrasi, üç darbe sayesinde, imtiyazlı yerini korumayı başarmıştır. Bu durumun derhal düzeltilmesi gerekmektedir. Ülkenin milli savunmasından sorumlu olan Milli Savunma Bakanıdır. Genel Kurmay da dahil olmak üzere, silahlı kuvvetler Milli Savunma Bakanlığına bağlanmalıdır.

Normal yargı erkinden ayrı bir askeri yargı bulunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce askeri yargı kaldırılmalı mıdır?

Ben hukukçu değilim. Savaş hali dışında, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarını yadırgıyorum. Askeri yargı, silahlı kuvvetlerin iç disiplin uygulamaları için anlamlı ve gerekli olabilir. Kaldı ki, o takdirde de, barış halinde sivil idari mahkemeye müracaat hakkı bence saklı kalmalıdır. Ama, sivillerin, özellikle de siyasi suç işlemiş kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmasının demokrasi ile çeliştiği kanısındayım.

Diyanet İşleri Başkanlığı da tartışılan kurumlardan biri. Devlet aygıtı içinde böyle bir kurum bulunmasını laiklik ilkesi açısından değerlendirir misiniz? Bu kurumun kaldırılmasının sonuçları neler olabilir?

Laiklik kavramını yeniden tanımlamak zorunda olduğumuzu uzun süredir ifade ediyorum. Laiklik, devletin dine karışmaması demektir. Laik görüşe göre, dini etkinlikler, toplumun, toplumu oluşturan bireylerin etkinlikleridir. Devlet, bunları ne kısıtlayabilir, ne de denetleyebilir. Dolayısı ile, bu konularda taraf da olamaz. Örneğin, devlet vatandaştan topladığı vergilerle din eğitimi yapılan okullar açamaz. Yani kamu eğitim düzeni içinde İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin varlığı laiklikle çelişir. Bunlar özel okullar olarak, vergi gelirleri ile finanse edilmeden açılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu çerçevede ele alınmalıdır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, bu kurumu tüm sivil toplumu devlet denetimi altına almaya çalışırken kurdu. Ülkedeki din adamlarının büyük çoğunluğunun devletten maaş alması, ve bunların bir tür Şeyhülislamlık şeklinde örgütlenmiş bir Başkanlığa bağlanması, laiklik kavramının özü ile çelişir. Devlet ve din işlerinin ayrışmadığını, tam tersine iç içe geçtiklerini gösterir. Diyanet İşleri Başkanlığına ve İmam Hatiplere karşı çıkmayınca, devlet dairelerinde ve KİT'lerde mescitlerin açılmasına itiraz edemeyiz.

Bu nedenlerle, sosyal demokratların gerçek laikliğin savunucusu olarak Diyanet İşlerinin ve dini eğitim kurumlarının kapatılmasından yana olmalarını öneriyorum. Vicdan özgürlüğü, bireye dini tercihlerini istediği gibi yapma hakkını verir. O çerçevede, dinler, mezhepler, tarikatlar, vs. sivil toplum içinde örgütlenirler

ve kendilerini finanse ederler. Kamu ahlakı ve kamu vicdanı açısından gerekli olan denetimi de yargı yapar. Türkiye toplumu bu olgunluğa sahiptir.

Devletin idari yapısı nasıl düzenlenmelidir? Yerel parlamentoların kurulması, valilerin seçimle gelmeleri gibi önerileri nasıl karşılıyorusunuz?

Türkiye'nin idari yapısı aşırı merkeziyetçidir. Jakoben devlet anlayışı ile Osmanlı kapıkulu geleneğinin birleşmesinden az önce söz etmiştim. Bunun en iyi görüldüğü yer, idaredir. Üniter devlet, aşırı merkeziyetçi devlet olarak tefsir edilmiştir. Bütün kararlar Ankara'ya alınmıştır. Bu hantal mekanizma, ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri haline dönüşmüştür. İdarenin etkinliği düşüktür. Yaratıcılığı yoktur. Vatandaştan kopuktur.

Çözüm, merkeziyetçi diye bilinen Fransa'nın dahi 1980'lerin başında gitmek zorunda kaldığı ademi merkeziyetçi yapılardır. 20.inci yüzyılın başlarında moda merkeziyetçi milli devlet idi. 21.inci yüzyıl, yerinden yönetimi gerektirmektedir.

Sosyal Demokrasi Gündemi adlı kitabımda bu konuda ayrıntılı reformlar önerdim. Türkiye'nin eşit nüfusa sahip 14 artı İstanbul, yani 15 idari bölgeye bölünmesini ve bunların seçimle gelen parlamentolar ve valiler tarafından yönetilmesini savundum. Almanya'daki sistemin iyi bir örnek olduğunu düşünüyorum. Buna istersek idari federalizm de diyebiliriz. Bugün merkezi devlete ait olan ekonomik ve toplumsal fonksiyonları adeta tümü bu bölge idarelerine devredilebilir. Böylece hem bürokrasi azalacak ve etkinlik artacaktır; hem de idare ile vatandaş arasındaki mesafe önemli ölçüde kapanacaktır. Yani, hem etkinlik hem de katılım açısından önemli düzelme sağlanacaktır.

Yerinden yönetim, halkın kendisini ilgilendiren konulara doğrudan taraf olması, sorumluları kendisinin seçmesidir. Tutucu çevreler, buna karşı çıkarken hep Kürt sorununu, şeriat tehlikesini, halkın eğitim düzeyini bahane etmişlerdir. Esas korku, ademi merkeziyetçi bir idarenin sivil toplumu ve bireyi güçlendirmesi, kutsal devleti ise zayıflatmasıdır. O nedenle, idare reformu ile demokrasinin gelişmesi el ele gidecektir.

Başkanlık sistemi hakkında düşünceleriniz nelerdir? Türkiye'de başkanlık sistemi yararlı ve başarılı olur mu?

Meşruti krallıklarda devlet başkanlığı babadan oğula geçer. Bunlar, mecburen parlamenter sistemi uygulamak zorunda kalırlar. Demokrasi ile yönetilen cumhuriyetlerde durum farklıdır. Şu yada bu şekilde, devlet başkanı seçimle gelecektir. Sorun, seçimi kimin yapacağıdır. Birinci çözüm halkın tek dereceli seçimle cumhurbaşkanını doğrudan seçmesi ve yürütmenin başı yapmasıdır. Mantıken tutarlı ve doğru olan budur. Yasama organının ayrıca seçilmesi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin gerçekleşmesini kolaylaştırır. Yani, yürütme ve yasama erki arasında bir denge kurulmasına olanak sağlar. ABD bu sistemin başarılı örneğidir.

İkinci yöntem, devlet başkanının meclis tarafından seçilmesi ve yetkisiz olmasıdır. Yetki ve sorumluluk gene meclisin seçtiği Başbakandadır. Dikkat edilirse, bu sistem devlet başkanının meclis tarafından seçilmesi dışında meşruti krallıkla aynıdır. Mantıken açıklanması zordur. Hatta, bu yetkisiz ve sorumsuz kişiye neden ihtiyaç duyulduğunu, Başbakanın neden aynı zamanda devlet başkanlığı yapmadığını bile açıklamak zordur. Meclis Başkanı, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre yasamanın başı olarak gereğinde başbakanın tayinini kolayca yapabilir.

Türkiye'de aydın kamuoyunda başkanlık sistemine karşı bir şartlanma gözleniyor. Bunun kökeninde, mevcut sistemin, devletin sahibi olduğunu düşünen bürokratik güçlere, özellikle de askerlere, cumhurbaşkanı seçimine ağırlık koyma fırsatını vermesi yatıyor. Sırası ile, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk açıkça meclis iradesine müdahele edilmesi sonucu seçildiler. Eğer devlet başkanını halk doğrudan seçse idi, askerin böyle bir etkinliği olamayacaktı.

Yani, ben başkanlık sistemine karşı değilim. Bunun önemli bir konu olduğunu, serinkanlılık ve sağduyu ile tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

Bu görüşlerinizin ışığında yeni CHP nasıl olmalıdır?

Önce, CHP'nin açılmasına duyduğum sevincin, sol hareketin CHP dışındaki öncüleri olan TİP'in ve TKP'nin hala kapalı kalması nedeniyle gölgelendiğini belirtmek istiyorum. CHP açılırken SP'nin kapatılmasını ise, Cumhuriyetin özüne yönelik rahatsızlıklarımızı haklı çıkartan bir başka kanıt olarak görüyorum.

CHP'nin yeniden kurulmasının kamuoyunu ve toplumu bu kadar yakından ilgilendirmesinin altında yatan nedenleri iyi analiz etmeliyiz. Neden AP'nin yada DP'nin yeniden kurulması kimseyi ilgilendirmiyor? Çünkü o cenahta bir yapısal bunalım yok. AP'nin lideri ve kadroları şimdi DYP'de. Bölünme sorunları yok, kendilerini yenilemişler ve iktidara gelmişler. Yani, bir miras ve meşruiyet sorunu ve kavgası görülmüyor. Aynı şeyleri, CHP kökenli olduklarını söyleyen siyasi partiler için söyleyemiyoruz.

Önce bölünme gerçeğine değinmek istiyorum. İki ayrı bölünme var. Birincisi DSP-SHP bölünmesi. Bir yanda CHP'nin son lideri, diğer yanda ise CHP örgütü yer alıyor. İkincisi SHP içindeki İnönü-Baykal bölünmesi. İki taraf da diğerinin meşruiyetini reddeden bir pozisyona gelmişler. Aynı siyasi mekanı işgal etmekte zorluk çekiyorlar. Ne İnönü ne de Baykal, kapsayıcı, bütünleştirici ve tartışma konusu edilmeyen bir liderlik sağlayamamış. CHP'nin açılması bu çerçevede ilginçleşiyor. SHP'deki liderlik sorununun başka bir düzeye taşınması anlamına geliyor. Kamuoyu, acaba, CHP'nin açılması sosyal demokraside yeni bir bölünmenin nedeni mi olacak diye meraklanıyor.

Benzer bir ikilemi yenileşme konusunda yaşıyoruz. DSP'yi bilinen nedenlerle ihmal ederek SHP üstünde durmak istiyorum. SHP, ideolojisi, programı ve örgüt anlayışı ile bir yenileşmeyi gerçekleştiremedi. 1980 öncesinin sloganlarında ve siyaset anlayışında takılıp kaldı. Dünyadaki ve Türkiye'deki devrim sayılacak değişimin çıkarsamalarını öngörüp bunu söylemine ve eylemine yansıtamadı. Toplumun, özellikle de büyük kentlerdeki gelişmiş kesimlerin beklentilerinin çok gerisinde kaldı. Sol seçmen ve kamuoyu bunu biliyor. Hatta, SHP'nin mevcut yönetimde böyle bir yenilenme arzusu olmadığını da hissediyor. Bu nedenle,

CHP'nin bir yenileşme arayışının aracı, katalizörü olup olamayağı sorusu gündeme geliyor.

Yeni CHP bu iki soruna çözüm getirebildiği takdirde başarılı ve kalıcı olacaktır. Birincisi, 21.inci yüzyılın özlemlerine cevap veren bir vizyonun partisi olabilmesidir. Türkiye'nin özlediği köklü reformları talep eden, sivil toplum ve demokrasi temelinde cumhuriyeti yeniden kurma misyonunu sahiplenen bir kuruluş, sosyal demokrat hareketin dinamik toplum kesimleri ile yeniden diyalog kurabilmesine çok önemli katkıda bulunacaktır. İkincisi, mutlaka soldaki bölünmüşlüğün bitirilmesi hedeflenmelidir. Bu da parti içi demokrasinin kurumsallaşmasına olanak veren bir örgütlenme anlayışını gerektirir. Birbirini tasviye etmekten başka amaçları olmayan iki hizip, bütünleşmenin önündeki en büyük engeldir. Kuruluşta çoğulculuk aranmalıdır. Düşünce temelinde kanatların varlığını teşvik etmek zorunludur. Küçük düşünerek, parti içi hesapları gözeterek yola çıkan bir kuruluştan büyük hedeflere ulaşması, kalıcı ve başarılı olması beklenemez.

Türkiye nasıl bir ekonomik model oluşturmalıdır?

Sosyal demokratlar, ekonomik konulara dünyanın ve Türkiye'nin değişen koşulları içinde eğilmek zorundalar. 1930'lar kalıntısı devletçi yaklaşımların çoktan terkedilmesi gerekiyordu. Evrensel sosyal demokrasi ilkeleri, bireysel yaratıcılıkla toplumsal sorumluluğun bütünleşmesinden oluşacak yeni bir dinamizmi simgelemektedir. Devleti "kutsal" bir varlık gibi gören kapıkulu zihniyetinin ekonomiye izdüşümü olan devletçiliğin demokratik sosyalizmin temel ilkeleri ile köklü biçimde çeliştiği çok açıktır. Sol, müteşebbisi desteklediğini, onun yaratıcı gücününden yararlanmayı hedeflediğini, yaratıcılığı ve teşebbüs ruhunu öldürerek ve engelleyerek toplumda zenginliğin ve eşitliğin sağlanamayacağını kabul ettiğini açıkça belirtmelidir. Piyasa ekonomisini sahiplenmelidir. Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin aktif bir oyuncu olarak katkı yapmasını, dünya ekonomisinde layık olduğu yeri almasını amaçlamalıdır. Ekonominin gelişmesini engelleyen imtiyazların ve akıl dışı uygulamaların üstüne gidecek köklü reformları savunmalıdır. Vergi reformunu gerçekleştirmek ve sosyal refah devletini kurmak Türkiye ekonomisinin gündemindeki en acil kısa dönemli sorunlardır. Ardından eğitimin kalitesinin düzeltilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması gelmektedir. Popülizmin terkedilmesi, onun yerine çağdaş ve gerçekçi bir ekonomi vizyon ve anlayışının getirilmesi şarttır.

Güneydoğu sorununun çözümü konusundaki önerileriniz nelerdir?

Bu karmaşık ve hayati sorunun demokrasi içinde çözülmesine hepimizin katkıda bulunması gerekiyor. Başlangıç noktası, Kürt sorununun özgürce tartışılmasının hukuki ve kurumsal altyapısının kurulmasıdır. Koalisyon protokolünde yer alan demokratikleşme hedefine en kısa sürede ulaşılması bu bakıma son derece önemlidir. Kürt realitesinin tanınmış olması küçümsenmeyecek bir adımdır. Ancak, yeterli değildir. Kürt vatandaşlarımızın demokratik haklarını kullanmalarına olanak sağlamalıyız. Onların taleplerini

demokratik ortam ve zeminlerde seslendirmelerini temin edemediğimiz sürece, şiddet yanlısı örgütlere karşı kalıcı ve etkin bir mücadele ile başarıya ulaşamayız.

Bence, sorunun çözümü idare reformunun özünü oluşturacak yerinden yönetim ilkesinde yatmaktadır. Merkeziyetçi, buyurgan ve asimilasyoncu "kutsal" devletin yerine, çeşitlilik içinde demokratik birlik ilkesini yaşama geçiren çağdaş anlayışın getirilmesinin aracı bu olacaktır. Türkiye Cumhuriyetinin özgür vatandaşlarının anadillerini konuşmaları, anadillerinde eğitim ve yayın yapmaları, etnik bazda dernek yada siyasi parti kurmaları sosyal demokrasi tarafından savunulmalı ve talep edilmelidir. Kürt sorunu, ancak ve ancak bireyin ve sivil toplumun güçlenmesi sonucu devletin demokratikleşmesi ile sağlıklı bir çözüme kavuşacaktır.

İKİNCİ CUMHURİYET ÜSTÜNE

Tempo Dergisi, 3 Ağustos 1992

Cumhuriyet nedir? Demokrasi nedir? Ayrı ayrı tanımlar mısınız?

Teoride **Rex Publica** halkın krallığı demek. Pratikte, devlet başkanlığı formel olarak kan bağı ile geçmiyorsa adı Cumhurbaşkanı oluyor. Demokrasi ise iyi tanımlanmış bir siyasi rejim: bireyin doğuştan hak ve özgürlüklere sahip olması, toplumu ise özgür seçimle belirlenen meclislerin ve yöneticilerin yönetmesi anlamına geliyor. Hep söylendiği gibi, İngiltere, Japonya, İskandinav ülkeleri, Benelüks ve İspanya örnekleri, devlet başkanının seçilme biçimi ile demokrasi arasında bir ilişki olmadığını kanıtlıyor. Bütün diktatörlüklerin Cumhuriyet olduğu da bir gerçek.

Cumhuriyet ve demokrasi arasındaki benzerlik ve karşıtlıklar nelerdir?

Benzerlik de yoktur; karşıtlık da yoktur. Ayrı kavramlardır. Kuzey Kore ve Hitler Almanya'sı Cumhuriyettir; Amerika Birleşik Devletleri de Cumhuriyettir. İngiltere krallıktır; Çarlık Rusya'sı da krallık.

İkinci Cumhuriyet tartışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye toplumunun kendisini anlaması sürecinde olumlu bir adım olarak görüyorum. Gelişmişlik sadece iktisadi bir kavram değildir. Nilüfer Göle'nin "zayıf tarihsellik" dediği, geçmişini ve bugününü anlamakta zorluk çekmedir; yani kültüreldir. 70 yılın en büyük tabusu olan Cumhuriyet'in sorgulanması gecikmiştir ama nihayet başlamıştır. Bu tartışmanın çok yararlı olacağına inanıyorum.

Sizce devletin organizasyon modelinde tıkanma var mı? Neden?

Modelin varsayımları çağdaş bir devlet örgütlenmesi ile çelişiyor. Modern devlet, sivil toplum örgütlülüğü üstüne yükselir. Vatandaşına ve sivil topluma güvenir. Bu iki unsur olmayınca, model çağdaş bir sanayi toplumu ile çelişiyor. Merkeziyetçiliği çelişiyor; yasakçılığı çelişiyor; vergi toplayamaması çelişiyor; vs. vs. Tüm idarenin A'dan Z'ye yeniden kurulması zorunludur. Bunu Türkiye'de herkes biliyor. Giderek insanlarımıza cesaret geldi, söylemeye de başlıyorlar.

BİR PORTRE: ASAF SAVAŞ AKAT

İktisat Dergisi, Ekim 1992

1943'te Ankara'da doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptı ve bir yıl AFS bursu ile Kaliforniya'da okudu. Lisans üstü eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, lisans eğitimini İngiltere'de yaptı. 1980 yılında profesör oldu. 1982 yılında YÖK'e karşı çıkarak üniversiteden ayrıldı ve özel teşebbüste yönetici olarak çalışmaya başladı. DSP'nin kuruluş sürecine katkıda bulundu. 1987 seçimleri öncesinde SHP'ye üye oldu. A.S.Akat'ın ***"İktisadi Analiz"****, **"Alternatif Büyüme Stratejisi"*** *ve* ***"Sosyal Demokrasi Gündemi"*** *adlı üç kitabı, gazete ve dergilerde yayımlanmış çok sayıda yazı ve makalesi var.*

İktisat Dergisi- **İktisat Dergisi** adına böyle bir söyleşi yaparken, öncelikle çok fazla teorik bir bazda kalmamaya çalışacağız çünkü, en son Verso'dan çıkan Habermas ile yapılan söyleşiye dayanan bir kitabı okudum. Bir süre sonra tarflar sıkılıyor ve geçiştirmeye başlıyor. Dolayısıyla kısaca belki sizin düşünsel serveninizden ve entellektüel kaynaklarınızdan başlayıp, zaman elverdiğince kuşbakışı bir değerlendirmeye gidelim diyorum. En son İktisatçılar cemiyetinde yapılan, İdris Küçükömer'i anma toplantısında da İdris'le olan alışverişiniz bağlamında bu konuya değinmiştiniz, ama orada küçük bir grup vardı. Yerli ve yabancı besin kaynaklarınızla başlayalım, diyelim Kaldor gibi. Böylesi besin kaynaklarınızla artık bugün de mesainiz sürüyor mu? Yoksa 'epistemolojik kopuş' benzeri bir sürçeten mi geçtiniz? Kısaca entellektüel serüveninizin bir sürekliliği var mı, yoksa seksenli yıllarda bu 'yükselen yeni değerler' denilen, o her neyse, akım içerisinde siz de belli bir etkilenmeye girdiniz mi? Bir İspanyol sosyalistinin, 'Tanrılar öldü, ama biz papazlar yaşıyoruz' dediği gibi, sizin tanrılarınızdan ne haber?

A.S.Akat- Güzel bir laf, güzel bir soru. Şimdi aslında ben harp sonrası nesliyim. Bunu bir sürü yazımda da vurguluyorum. Benim ilk hatırladığım Türkiye, seçim olan bir Türkiye, demokrasinin olduğu bir Türkiye. Bu önemli bir ayırım. 40, 41 ve 42 doğumlularla onlardan evvelkiler arasında, Türkiye'de bir farklılık oldu, diye düşünüyorum. Bizim nesil sorumluluk mevkilerine geldikçe, Türkiye'nin demokrasi sorunlarının, süratle hafifleyeceğini düşünüyorum. Buradan başlamamın nedeni var çünkü iki ayrı etkiyi üzerinde gördüm. Bir tanesi aydınların halka karşı sorumluluğu diyebiliriz. Yani her şeye rağmen, tek parti düzeninden kalan bir aydın sorumluluğu hissiyatı içinde büyüdüm. Ellili yıllarda demokratların iyi şeyler yaptıklarını hissederdim ama bir taraftan da o kentsel eğitilmiş aydınkesiminin, doğal neredeyse içgüdüsel, İdris Küçükömer'in genetik dediği, sivil toplum düşmanlığından geçmişlerdir. Sivil toplumdan rahatsızdırlar. Sivil toplumu, devleti milleti düşünmeyen, kendilerini düşünen insanların alemi olarak tanımlarla ve solun bir şekilde sivil topluma izin vermediğini hissederek ortaya geçmişlerdir.

demekki kronolojik olarak baktığımızda böyle bir köken var. Sivil toplumdan rahatsız olan ve onun yerine kurtarıcı misyonu olan, topluma rağmen toplumu bir yere götürmek misyonuyla yüklenmiş bir yapı ve köken söz konusu, bizde de bu var. Benim neslimde bu yok demiyorum. Bir önceki nesle göre biz bir taraftan da işin öbür tarafını gördük belki. 60 yılında ABD'ye gitmemin üzerimde etkisi oldu. Çok ilginçtir ben ABD'ye solcu olarak gittim. Galatasaray Lisesinde sosyalizmle tanışmış olarak gittim ve ABD'de solda yer aldım. O sıralarda GS Lisesi'nin etkisiyle 60'lı yıllarda SSCB'deki merkezi sistem yoksa Yugoslavya'daki gibi özyönetimsel bir sistem mi sosyalizm için daha iyidir? gibi bir tartışmanın içinde yer aldığımı çok iyi hatırlıyorum. Yani bu kadar geriye gidiyor. Sonra tabii Marxizmi bulduk. Marxizmin içinden ben bir türlü leninist olamadım. Marxizmin içinde sivil toplumcu bir arayış içinde ktaldım. Demokrasiden yana, tavır koyma arayışı içinde kaldım. Ama bütün bunlar Sencer ve İdris'in izni oluşturduğu bir aks içinde 66 yılından itibaren yeniden şekillenmeye başladı. Dolayısıyla entellektüel köken deyince gururla ikisini saymam gerekiyor. Belki ileride bahsediriz, YÖK'ün Türkiye'ye yaptığı en büyük kötülük bu ekol kurmaya olanak verecek süreci en azından bizim fakültede kırması oldu. Belki savunduğumuz fikirlerden belki ilerde daha doğru fikirler çıkardı. Süreklilik içinde, Türkiye'ye özgü diyelim, evrenselle bütünleşmiş ama Türkiye'den de kopmamış bir sosyal bilim odağının oluşması son derece önemli diye düşünüyorum. Hep liberal Marxist oldum. Sen de biliyorsun bunu zaten. Marx'ı iyi okumak anlamında Marxist oldum. Yoksa Marx'ın geri kalan ve yaygın olan okunmalarıyla hemfikir olmak anlamında Marxist olmadım. Marx'ı ciddiye aldım. kendi düşüncemde de doğrusu çok önemli bir yeri var. İktisat teorilerini içeren 'İktisadi Analiz'i yazdığımda, Marxistler açısından bir bakıma antimar-ist bir kitaptır, ama bence Marx'ın temel fikirleriyle, benim ürettiğim temel fikirlerle, 1970'li yılların iktisat teorisini uygulamaya çalışan bir kitapdı. Bütün teorik apparatusun hedefi sömürü haddinin, kapitalist toplumu anlamaya çalışmak için temel araç olduğunu kanıtlamaya çalışmaktı. Ama sömürü haddinin anlamlı bir hale gelebilmesi için emek değer teorisinin terk edilmesi gerektiğini savundum. Eğer hangisi daha önemliydi Marx'da, emek değer teorisi mi, sömürü olayı mı? dersen, bence sömürü olayı daha önemliydi, emek değer teorisi değil. Önemsiz ve yanlış bir olaydı. O açıdan kendimi Marx'ın projesi içinde gördüm. Ama öbür taraftan da bir liberallik boyutu hep vardı. Bence o da Marx'ın projesi içinde var. Marx'ı, ancak v e ancak liberalizm dediğimiz, insanların özgür ve eşit olduğu fikriyatı çerçevesinde değerlendirerek bir yere doğru gitmek mümkündü. Burada belki bir parantez açmak lazım. İktisat teorisi ile olan ilişkimi kısaca söylemem de yarar var. Aslında 'İktisadi Analiz'i yazdığımda iktisat teorisinin büyük harflerle çıkmaz sokak olduğu kanaatına vardım ve iktisat teorisini bırakıp iktisat politikasına döndüm. Sosyal bilimlerde her şeyi açıklayacağı söylenen büyük teorinin bizi bir yere götürmediğini, toplumun kendisinin çok değişken olduğunu ve toplumun sosyal bilimciden beklediğinin daima kısa ve uzun dönemde policy üretmesi olduğunu, bunları reddederek, böyle büyük teorinin yaptığı gibi, kalıcı bir tek çözüm önermenin, toplumun beklentileriyle çeliştiğini, sanıyorum yetmişli yıllarda görmek mümkündü. Tabii benim yazdıklarım içinde sadece iktisadi analiz yok. Birikim'de yazdıklarım, 'sosyalist toplumların analizi ve tarihi maddecilik' var, 'Atüt ve feodalite', 'Yöntem sorunu' gibi başka şeyler de var

ama esas büyük çaba ve vaktimin büyük bir bölümü, İktisat Teorisine gitti. İktisat Teorisini yazdığımda onun, bizi bir yere götürmediğine karar vermiştim. Seksenden sonra, yani kitap bittiğinde ben iktisat politikasına geçmeye karar verdim. Söyleyecek başka bir lafım yoktu. Onun üstünde bir sözü de yoktu iktisat teorisinin. Ondan sonra artık iktisat politikasına inmek gerekiyordu. Fiilen var olan toplumların var olan sorunlarını iktisatçı olarak biz ne çözüm getirebilirizle ilgilenmeye başlıyorum. Dolayısıyla 80'lerde olup bitenlerle bir anlamda, benim entellektüel tarihim çakıştı. Ben biraz öndeydim. Ben 70'lerin sonunda iktisat teorisinden iktisat politikasına geçtim. Tarih o anlamda teoriyi 1990'da terketti. Biz on yıl öndeydik. On yıl da fena bir şey değil.
Şu andaki olaya bakışıma gelince, yetmişlerin başında ve seksenli yıllarda oluşmuş olan teorik çerçevemin büyük ölçüde durduğunu görüyorum. Yani olayları gene o zaman analiz ettiğim gibi analiz ediyorum. O zaman kullandığım araçlarla analiz ediyorum. Genel toplum ve tarih teorimde bence marjinal değişiklikler oldu ama işin özünde, genel çizgilerde, o kadar büyük değişiklikler olmadı. Dolayısıyla doksanlı yıllar beni hazırlıksız yakalamadı. Sovyetler çöktüğünde, ben 77'de bunun çökmek zorunda olduğunu yazmış bir insanım. Küreselleşme olgusu herkesin gündemine geldiğinde, seksenli yılların başında iktisat politikası araçları kümesi olarak küreselleşmeyi tespit etmiş bir insan olarak yaşadım. SB'nin çöküşü, Berlin Duvarının yıkılışı vs. bende şok etkisi yaratıp, hazırlıksız yakalamadı.

İktisat Dergisi- En son 1982 yılındaki doktora ders notlarınızda 'Batıdan hareket edilerek üretilen kavramlarla doğu anlaşılamaz' demektesiniz. Teorik anlamda küreselleşmeyi de göz önüne alacak olursak, sizin teorik repertuarınız içerisindeki kavramlara baktığımızda da, aynı hantikap söz konusu değil mi?

A.S.Akat- Şimdi, hala o kanaattayım. Şöyle ki, batının kavramlarını modifiye etmeden, değiştirmeden doğuya uygulayamayız diyorum. Bu demek değil ki, biz batıda sosyal bilimlerin ürettiği kavramları almadan doğuyu anlayabiliriz. Yani böyle bir batı merkezlilikten doğu merkezliliğe geçişi hiç bir zaman kabul etmedim. Yalnız batının ürettiği biçimiyle, doğuya uygulanmasında ciddi sorunlar olduğunu hala düşünüyorum. Şimdi yalnız batı-doğu farkı azalıyor tabii. Tek dünyaya gidiş var. Asya üretim tarzının sonunda buna açıkça referans vardır. Yani ortaçağın yakın çağa kadar olan dünya birbirinden kopuk. Birbirini çok etkilemeyen alt dünyalara bölünmüş. Kapitalist sistem, falan rivayetlerine rağmen, Çin Çin'dir. İskoçya'da olup bitenlerden de, uzaktan yakından etkilenmesi gerekmez. Hint, Hint'tir. Kaliforniya'da olanlardan etkilenmesi gerekmez. 13.yy'da 15.yy'da hatta, 18.yy'da; yirminci yüzyıl başı için bile bu doğrudur, dolaylı etki vardır ama son derece dolaylı bir etkidir. Şimdi, bugün küreselleşme dediğimiz olayda durum böyle değil. Teknolojiyle çok farklı bir düzeye gelindi. Kapitalizm beraberinde getirdiği teknoloji devrimiyle beraber, insanlık tarihinde ilk defa tek dünyaya doğru bir gidiş olmuştur. Öyleyse bugün artık doğu, doğu değil. Peki batı da batı mı? Onu bilmiyorum. Hiç tereddütsüz batı da kendi dışında olup bitenlerden etkileniyor. Ama motorun batı olduğu da ortada.

İktisat Dergisi- Yine de bir yazınızda kendinizi 'Batılı' olarak tanımlıyorsunuz. Halbuki bugün homojen bir batı kimliğinden bahsetmek mümkün mü? Bugün, post modern bir düşünsel iklimde, bütün aydınlanma, pozitivizm geleneğinin sorgulandığı bir ortamda, Türkiye'de hala 'Doğulu muyuz, Batılı mıyız?' tartışması var Batı'da bile rasyonel bir batılı kimliği var mı? sorusu sorulurken, hala kendimizi tanımlamada, böyle bir karşıtlıktan yola çıkılabilir mi?

A.S.Akat- Çıkılabilir. Bir tanımlanmış batılı kimliği yoktur ama muğlak dahi olsa, gene de bir batılı kimliği vardır. Ne tanımlar batıyı? diye baktığımızda, bence Demond'un Homo equalis dediği özgürlük ve eşitliğe dayanan birey anlayışı söz konusudur. Birey, şu ya da bu şekilde toplumun, dünyanın anlaşılmasında aktif bir unsur olarak devreye giriyor. Doğu'da olmayan buydu. Bu özgün anlamda bir batılı kimliğinden söz edilebilir. Batıyı ne mini eteğe indirgeyebiliriz, ne başka bir şeye. Çünkü batılı olup da mini eteğe karşı olan eğilimler var. Batı illa ahlaki anlamda ilercilik, ahlaki liberallik anlamına hiçbir zaman gelmedi. Amerika bunun bir örneğidir. Ahlaki konularda fevkalede muhafazakar eğilimler taşıyan yirmili, otuzlu yıllarda, içkiyi bütün Amerika'da yasaklayan, şu anda da kürtaj konusunda çok güçlü bir muhafazakar muhalefetin olduğu bir yapı. Toplumu herhangi bir şeye indirgememiz gerekirse sanıyorum bu birey kavramıdır. Batı ile doğu arasındaki büyük fark burada. İdris hocada bu çok net bir biçimde var. Çetin Altan da farklı bir düzeyde bu temalara sahip çıktı. Ben o anlamda kendimi batılı gördüm. Bu demek değil ki batı kültürünün bir parçasıyım. Değilim. Tabii ki Türküm, Türk kültürünün bir parçasıyım. Dinlediğim müzik, sevdiğim yemek, ahlaki değerlerim tabii buranın değerleri. Bir Japon da Japon. Bir Sicilyalıyla, bir İskandinav, bir güney eyaletinden gelen Amerikalıyla, bir Parisli, bunların hepsinin, müşterek alanı ne? diye baktığımızda ne müzik, ne yemek, ne de giyim kuşam. Olayı sadece bireye bakışta yakalayabiliriz ve o anlamda kendimi batılı hissediyorum.

İktisat Dergisi- Gerçi söylediklerinizde zımni olarak var ama bugünün sağ ve sol saflaşmasında, ya da insanın kendini siyasi olarak tanımlamasında, bir bakıma yeni uluslararası düzene sempatiyle ya da eleştirerek bakma önplana çıkmaya başladı.

A.S.Akat- Tabii, şimdi şöyle bir şey var. Reformcu diyebileceğimiz güçler, yani, sol olmayı hep reform ve değişiklikten yana, statükonun yetersiz olduğu ve değiştirilmesini reformla özdeşleştirdiğimiz taktirde, reformizmle, iyi tanılmanmış olduğu için tırnak içinde kullanıyorum bunu bir 'hümanizma' arasında bir bağlantı vardır. Yani reform isteyen insanlar, kendi çıkarları statükoda olabilir. Başka bir nedenle isterler onu. Evrensel bir proje intibaını uyandıracak bir hümanizma diyebileceğimiz olay çerçevesinden bakınca, insanoğlu ilk defa şimdi bir dünya devletini sanki parmaklarının ucunda görmeye başlıyor gibi. Savaşın olmadığı, insanların kardeş olduğu. Bu da solun en büyük rüyasıdır. Biz enternasyonalizmden yola çıktık. Dünya devletinden yola çıktık. Tutucular da dünya devletine yönelik bir güvensizlik duyuyorlar ve bizim de devletimiz var ya ne oluyor, nereden çıkıyor bu? gibisinden infiale kapılıyorlar. Küreselleşme o açıdan çok önemli, önümüzdeki dönemde, tutucu güçlerle, reformist güçler arasında

dolayısıyla sol ile sağ arasındaki temel pozisyon alışların, büyük ölçüde bu dünya birliği konusu çerçevesinde olacak. Açık toplumlardan oluşan demokratik bir dünya özlemleri ve arayışları ve bunun karşısında duyulan güvensizlikler söz konusudur. Yani bir bakacağız Amerikan sağıyla, Türk sağı, milliyetçilikte birleşirken, Amerikan soluyla, Türk solu, milliyetçiliği reddeden pozisyonlarda bir araya gelebilecek. 'Bütün dünyanın milliyetçileri birleşiniz' herhalde sağın ve tutuculuğun yeni sloganı olabilir diye düşünüyorum.

İktisat Dergisi- Mikro düzeyde de bu saflaşma değişik bir biçim alabilir. Diyelim kent düzeyinde, İngiltere'de, Fransa'da, Türkiye'de modernleşmeyi sağ savunurken, tarihsel dokunun, kent dokusunun korunması misyonunu sol entellektüeller üstlenebiliyor.

A.S.Akat- Doğru, Türkiye'de özellikle çok net bir biçimde böyle. Önümüzdeki dönemlerde sol-sağ tanımları çok ciddi dönüşümler geçirebilir. Şu anda konjonktürel bir gerileme dönemi yaşamaktadır ama sol olacaktır. Bence bu dönem geçicidir. Yarının solcusuna belki biz bugünkü gözlerle baktığımızda ne biçim solcu olduğunu da anlayamayacağız. Şimdiden bir çok insan için 'bu ne biçim solcudur?' demiyor muyuz?

İktisat Dergisi- Bugüne değin, Sosyalizm projenizde, 'mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi' anlayışına hiç yer var mıydı? Sempatiyle baktığınız dönemler oldu mu?

A.S.Akat- Şimdi, orada tabii bir dizi teorik sorun vardı. Bir sosyalizm projesini iki boyutta ele almanın gerektiğini düşündüm ve savundum. Birincisi bugünkü bilgilerimiz çerçevesinde ulaşmayı düşündüğümüz ve tanımlayabildiğimiz toplum. İkincisi, bugünkü toplumdan o topluma nasıl gideriz? Bunları iki ayrı sorun olarak ele almak gerektiğini düşündüm. Yani şöyle bir teorik gezinti yapabiliriz. Öyle bir toplum tanımlayabiliriz ki, bu toplum bir kere kurulsa, çok başarılı olur, kendini yeniden üretir ve sonsuz sürer, ama bugünden oraya gitmek mümkün değildir. Bir kerede kurmak mümkün değildir. Teorik olarak bu ihtimal vardır dolayısıyla ikisini içiçe almak gerekir. Realizm bizi gidilebilecek yerlerde, proje aramaya giter, ama gidilebilecek yerlerde, proje aramaya iter, ama gidilebilecek yerlerde de statükonun etkisinde kalmak riski vardır. Yani çıtayı düşük bir yerde tutma ihtimalimiz vardır. Gidilmesi çok zor bir yeri tanımladığımız taktirde ve yola çıkıp oraya gidememiz ve oraya gitmeye çalışırken, gitmek istediğimizin tam tersmine gitmemiz ihtimali vardır. Böyle dilemmelar vardır. O açıdan bakınca ben ideal toplumu, birey üzerindeki hakimiyet ilişkilerinin minimize edildiği toplumu -- sosyalizm bu demek çünkü- yani insanların özgür, başka insanlarla hakimiyet ilişkisinin altında ya da üstünde, hükmeden ya da hükmedilen türünden bir ilişkiye girmeden yaşadıkları bir toplum diye düşündüm. Böyle düşünerek olaylara bakınca da hep, büyük düşman ve engelleyici kategorinin ücretli eme olduğunu düşündüm. olayısıyla hiç bir zaman mülkden hareetle analiz yapmadım. Bence sorun birilerinin mülk sahibi olması değildi, sorun mülk sahibiyle beraber ücretli emek kategorisinin gelmesiydi. Ücretli eme kategorisi olmadığı tadirde, mülkün

kimde olduğu sorunun da ortadan kalktığını düşündüm, onun için hep öz yönetimi savundum. Mevcut bilgim içinde ücretli eme kategorisini yok edecek başka bir mülkiyet türünü bilmediğim için, devlet mülkiyetinin, özel mülkiyetin gerisinde olduğunu savundum. Daha fazla hakimiyet ilişkisine, daha güçlü bir hükmetme/hükmedilme ilişkisine yol açtığını savundum. Özel mülkiyetten daha güçlü olduğu için toplumsal mülkiyet türü değil, özel mülkiyet türüdür dedim, özyönetim için. Ama özyönetimin özelliği de ücretli emek kategorisini ortadan kaldırmasıydı. Yani bir özgürlükler toplumu içinde, bunun siyasi projede karşılığı ademi merkeziyetçilikdi, yerinden yönetim, referandumla yönetimdi. Temsili demokrasi yerine, mümkün olduğu kadar, doğrudan yönetimdi. Sosyalist projeye üç düzeyde baktığımız zaman, ekonomide ücretli emeğin ortadan kaldıırılması, siyasi düzeyde temsili demokrasinin ortadan kalkması, kültürel düzeyde de herkesin kendi kimliğini ortaya koyabilmesi, vs. Bugün bence hem proje mümkündür hem de oraya gitmek, teşvik ederek gitmek mümkündür. Yani zorla, bir takım insanların elinden alarak falan değil. Ben mutlak eşitliğe hiçbir zaman inanmadım. Hayek'i okuduğum da gördüm ki, bir sürü insan da bunu böyle düşünüyor, bir tek alanda eşit olabilirz, o da siyaseten diye düşünüyorum. Başka hiç bir konuda eşit olamayız. Şimdi Tanju'yla, John Lennon'la eşit olmam mümkün değil. Biri çok iyi futbolcu, diğeri de şarkıcı. Kimisi daha yakışıklı, kimisi daha uzun boylu, kimisi daha şişyman oluyor. Yani insanların eşitlenmesi mümkün değil. Bir tek siyaseten eşitlik gerçektir. Tanju'nun da bir oyu vardır, benim de. Dünyanın en büyük feylozofunun da bir oyu vardır, en cahil adamın da. Mutlak eşitliği aradığımız taktirde totaliterliğe gideriz. İster cizvit'lerin Brezilya'da yaptıkları olsun, ister Lenin'in-Stalin'in SB'de, Enver Hoca'nın Arnavutluk'ta yaptıkları olsun, bu böyle. Kurduğumuz yapıların hedefi eşitliği sağlamaktan ziyade, büyük eşitsizliklerin ve giderek siyaseten eşitliğimizi de bozacak türden imtiyazlar yaratan eşitsizliklerin yaratılmasını engellemektedir. Eşitsizlik vardır, çünkü Barışnikov'u seyrettim. Barışnikov ile aramızda bir eşitsizlik var. Bu eşitsizliği kimse çözemez. Ne Lenin çözebilir, ne de cizvitler. Buna çaremiz yoktur. Ben eğer dans etmesini seviyorsam ya da dans seyretmesini seviyorsam, büyük bir ihtimalle daha fazla gelir elde edecektir çünkü ben onu izlemek için para vermeye, kaynaklarımın bir kısmını ayırmaya razıyım, onun ise böyle yapmaya ihtiyacı yoktur. Barışnikov'la beni eşitlemeye çalışan tüm siyasal projeler totalitarizmle sonuçlanmak zorundadır. Bir eğilim olarak reformcu güçlerin hedefi, eşitsizliği, haksızlığı, imtipazların oluşmasını ve bunun özellikle de bizim eşit olabildiğimiz tek alan olan siyasete yansımasını engellemek. Çünkü siyaseten tek eşit olabildiğimiz o alanda eşit bireyler olarak özgürce var olabilirsek, o zaman zaten geri kalan bütün alanlarda olabilecek imtiyazları tırpanlama olanağımız da ortaya çıkar. İlk başa dönersek ben kendimi hep liberal bir projenin uzantısı olarak gördüm. Liberalizmi durduğu yerden, bir sonraki mantıki sonuçlarına götüren bir çerçevede gördüm. Yoksa adamı elinden mülkü aldın, daha da gaddar ceberrut birine verdin. İlkinin yanında çalışırken başka bir adamın yanına geçmek fırsatı vardı. Şimdi o da kalmadı, mecburum o ceerrutla çalışmaya. Bu mülksüzleştirme filan değil.

İktisat Dergisi- Birikim'de çıkan bir yazınızda da bu konuda Rakovski'nin tarihsel'sosyolojik sınıf ayırımından yola çıkarak benzer sonuçlara varıyordunuz. Dinde de galiba 'bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?' gibi bir belirlemeye karşı formel demokrasi belki bize bunun imkanını veriyor. Hüseyin Hatemi hocanın, saptamalarınıza yakın bir benzetmesi var. Eşitliği, kinetik ve potansiyel eşitlik kavramlarıyla ele alarak, yarışa beraber başlayan koşucuların potansiyel eşitliğinin, yarış sonunda herkesin eşit ilan edilerek -kinetik enerji zulme gidileceğini vurgulaması gibi.

A.S.Akat- Tabii, fırsat eşitliği mesela çok önemli. Her neslin kendi yeteneklerini bir önceki nesildeki yetenek dağılımının sağladığı imtiyaz olaylarından etkilenmeden bulabilmesini sağlamak. Benim yazılarımda belki görmüşsündür, mevcut bugünkü nesil arasında, gelir eşitsizliklerini tırpanlamaktan çok daha önemlisi, fırsat eşitliğini sağlamak. Adam okumamış, cahil kalmış, üretken değil. Olan olmuş, tabii bu durumu da düzeltmeye çalışmamız lazım, ama birinci önceliğimiz o adamın çocuğunu en zengin adamın çocuğunun sahip olduğu, fırsatı bir defa verelim.

İktisat Dergisi- İsterseniz biraz da aktüel politika içindeki, özellikle SHP'le ilgili döneminize gelelim. Gerek sizin ve Seyfettin Beyin gerekse İdris hocanın SHP içindeki siyasi varlığınız ilgi çekici oldu. Bana öyle geliyor ki, 70'lerin *A.S.Akat*'ı bugünün SHP'sini bir tür 'garnizon partisi' olarak nitelendirebilirdi. Bir yandan da, son kitabınızdaki tezlerin partide hangi anlayışa karşılık düştüğü, kokerççiden öğretmene son derece heterojen bir yapısı olan bir partide ne tür tepkiler aldığınızı da diyelim, delege seçimlerinde nispi temsil önerisi gibi-, merak ediyorum. A.Camus, 'Haklı olduklarından emin olmayanların bir partisi var mı? Ben o partiye üyeyim' derken E.Bellah'da 'Ben tek kişilik bir partiyim, dolayısıyla istifam söz konusu olamaz' demekte. Sakın siz de böylesine kemikleşmiş bir yapının tek kişilik partisi olma adayı olmayasınız?

A.S.Akat- Şimdi istersen evvela İdris'le olan SHP'liliğimizden başlayalım. İdris'den neler öğrendim diye düşünüyorum da aslında SHP üyesi olmam, İdris'in öğrencisi için normal. SHP üyesi olmam, İdris'in öğrencisi için normal. İdris CHP geleneğinden gelen Abdülhamit'e ilerici, CHP geleneğine gerici diyen adamdı, ama CHP içinde hep aktif politika yaptı. SHP'de, Sodep'in ilk kuruluşunda da hemen, beraberdik. Şimdi ilk bakışta burada bir açmaz var gibi duruyor. Ama İdrisgil ve Akatgil dünyada yok. O da şuradan kaynaklanıyor. Biz kendi cenahımızı eleştirebiliriz ama cenah da sınıf gibidir, içinde doğarsın. Şimdi ben gidip Refah partisinde olamam. Ben gidip DYP'de de olamam. Benim cenahım değildir orası. Benim cenahım öbür taraftır, orada eleştirebilirim. A'dan Z'ye her şeylerini eleştirebilirim. Ama gene de kökenlerim itibariyle sosyolojik olarak, kültürel olarak, o cenahın bir parçasıyımdır. Dolayısıyla bir etkiliğim olacaksa o cenah içinde olacaktır. Şimdi dikkat edersen benim 83'de 'Alternatif Büyüme Stratejisi'ne yazdığım önsöz bizim cenahı eleştirir ama bizim cenah diye bahseder. Dolayısıyla SHP'de olmamı böyle değerlendirmek lazım. İdris hocanın da durumu benim g2ibi. İdris hoca hiçbir zaman AP'li olmayı aklından geçirmemiştir. Bizi eleştiriyoruz belki fakat o taraftayız. Bizim insanlarımız orada, sevelim ya da

sevmeyelim. Bizim mirasımız o. Memnun değiliz, o zaman da değiştirelim, diyoruz. Gelelim sorunun ikinci bölümüne. SHP'deyken doğrusu beni yadırgayanlar oldu. Buna eminim ki Toktamış da dahil olmak üzere Oktay Akbal, vs. 'Ne işi var bu adamın?' dediler. Biz de 'Var bizim işimiz' Çünkü bizim savunduğumuz fikirler var. Bizim savunduğumuz fikirler, sizin savunduğunuz fikirlerden daha tutarlı. Siz bir şey olduğunuzu iddia ederken, sosyal demokrat merkez sol, bunun bir tutarlığının olması lazım. Ben bu eleştirileri dışarıdan partinin, hareketin dışından bir insan olarak yapsaydım, etkinliği daha az olurdu. İçinden yaptığım için etkinliğinin daha fazla olduğunu düşünüyorum. Nispi temsili, belli bir örgüt modelini, vs. savunduğumda aydan gelmiş insan muamelesi görüyordum. Ama zamanla bu modeller parti içinde ve solda yaygın tartışılır hale geldi. Yani bunlar yavaş birikiyor. Öyle pat diye olmuyor. Yaşam da şu mümkün değil; Bir ideal olacak ve ona uyan öyle bir parti olacak ki biz de oraya gidelim. Ama böyle bir şey olmuyor. Bir ideal olacak ve ona uyan öyle bir parti olacak ki biz de oraya gidelim. Ama böyle bir şey olmuyor. Bir idealin varsa, mevcut bir partiyi alıp o ideale götürmeye çalışacaksın. Bu sosyalizm için de böyle. Bir devrim yapıp ertesi gün ideal toplum kurulmuyor. İşte gördük yetmiş sene sonra ne olduğunu. Yavaş yavaş, yanlışların içinde doğruları düzelte düzelte, doğruları savunarak, daha yaygın katılımı sağlayarak, daha çok insanın tartışmasını sağlayarak işler gidiyor. O bakımdan Türkiye'de sosyal demokrat ya da demokratik sosyalist diyebileceğimiz alanda daha net şeyleri düşünüp savunmalarına katkıda bulunduğumu düşünüyorum.

İktisat Dergisi- SHP'deki kemalistlerin tutarsızlığı pek çok ama ben tek bir örnekle yetinmek istiyorum. O da T.Ö.-ANAP ilişkisi üstüne, Cumhurbaşkanı sıfatı ile ANAP'a müdahalesi bu kesimin büyük tepkisini çekiyor. Halbuki Mustafa Kemal-CHP ilişkisine, çok partili döneme geçiş çabalarındaki döneme baktığımızda, kemalist geleneğin bu tür ilişkilere dayalı olduğunu, dolayısıyla T.Ö.'nün bir bakıma bu geleneğin sürdürücüsü olduğunu söyleyemez miyiz? Bu çerçevede kemalist gelenek bu açmazlarını aşabilir mi?

A.S.Akat- Kemalist gelenekte, cumhurbaşkanı partinin başıdır zaten. Kemalistler bu açmaza sık sık düşüyorlar. Olay şudur; Kemalistlerin karşısında tutarlı bir platform zor oluştu. Bunda İdris Hocanın erken ölümünün de belki etkisi var. Çeşitli tarihi nedenlerle bir tutarlı sosyal demokrat platform zor oluştu. Ama tarihin hızı değişti. Benim gibi insanlar da ortaya çıktı ve sonunda tanıma uyan, evrensel ilkelerle tutarlı bir sosyal demokrasi ortaya çıktı. 'Biz sosyal demokratız ama icabında darbe desteleriz'le olmayacağı görüldü. Sosyal demokratlar, 'Bazı darbeler iyidir' demezler. Diktatörlük döneminde gelen bir darbe olsa neyse ama, seçimle gelen iktidarı götüren bütün darbeler kötüdür. Bunlar aşıldı artık Türkiye'de. Türkiye'de artık kaç kişi bazı darbeler iyidir diyor. Tarih zaten bunları aştı.

İktisat Dergisi- Sivil toplum'devlet karşıtlığı içinde yaptığınız toplumsal analizlerin ne denli açıklayıcı olduğuyla ilgili bir soru sormak istiyorum. Vurguyu sivil toplumdan yana yaptığınız zaman, devleti kuşatması düşünülen sivil toplumun

bizzat kendisi, bireyin kendisini de kuşanır bir hale gelemez mi? Üstelik bir yandan da, bireylerin devletle olan ilişkileri de simetrik değilken?

A.S.Akat- Öyledir zaten. Değerlendirmene kesin katılıyorum. Sivil toplumun kendisi bir kurtuluş değildir. Bizim gibi doğu diyelim, az gelişmiş diyelim ya da liberalizmin yasaklandığı toplum diyelim, orada şöyle bir ikilem var. Devletin sivil topluma hakim olduğu bir yapıda sivil toplumu savunuyorsun, sivil toplumun belli bir güçlenme anına geldikten sonra, yani eski devlet yerine sivil toplumun kuşattığı devleti kurduktan sonra, sivil toplumun bir anlamda devlet tarafından denetlenmesine talep etmek zorundasın. Liberal ise orada duruyor. Şimdi ben ABD'de olsam, orada devlet müdahalesini savunacağım. Ekonomiye devlet müdahalesini savunacağım mesala. Niye? Çünkü devleti gerilettiğiniz zaman, sivil toplumun içindeki iktidar ilişkileri öne çıkıyor. Bir sonraki aşamada yani sivil toplum kurulduktan ve devlete hakim olunduktan sonra ikinci aşamada ise sivil toplum içinde çıkacak hakimiyet ilişkilerinin tırpanlanması gerekiyor. Onun için önce ceberrut devletten kurtulmamız, sivil toplumun var olması lazım.

İktisat Dergisi- Peki, Türkiye'de, diyelim burjuvai, ne ölçüde böylesi bir yapının aktörü olmaya ve tarihsel bir ulaşmaya yatkın Sadece iktisadi potansiyel olarak de değil, niyet olarak da. Gazeteciler Halit Narin'e SSK borçlarını hatırlattıklarında, '..... aşağı, Kasımpaşa' diyebilecek bir zerafete sahip. Ne ölçüde toplumsal kesimlerin tutumları söylediklerinize denk düşüyor?

A.S.Akat- Bileşik kaplar teorisi diye bir şey var. Bir toplumun farklı kesimleri içinde, birbirinden izole edilirmişçesine, başka bir toplumda yaşamışçasına, var olabilecek bir kesim yok. Herkes üç aşağı beş yukarı aynı matrisin insanları oluyor. Türk devleti, tarihsel anlamda sınıfların oluşmasına izin vermemeye çalışmış. Bunun da ötesinde başarılı da olmuş. Sınıflar oluştuklarında da ayrı sorunlar çıkacaktır. Doğru ama bu, gelişmenin de ön koşuludur. Sıfır noktasıdır, o olmadan hiçbir şey olmaz.

İktisat Dergisi- Yani hala pseudo-burjuvazi (burjuvazi benzeri)mi var Türkiye'de?

A.S.Akat- Türkiye'de burjuvazi de var. Burjuvazi içindeki ciddi bölünmeler de var. Halen 1923 depremi çerçevesinde oluşmuş kamplaşmalar da var Türkiye'de. Yani fevkalade zengin bir adam, gerçek anlamda bir burjuva, siyasi davranışlarında pekala irrasyonel davranarak halk partili ya da refah partili olabiliyor. Bunun ekonomik rasyoneli olduğunu söylemek çok zor. Niye? Çünkü bu partiler sınıf partileri değil. Zaman içinde büyük kavgalarla beraber ABD'de olduğu gibi şekillenmemişler.e Cumhuriyetçiler burjuvazinin partisidir, vs. Tarihi olayların önemi, mesela ABD'de çok ilginç bir olay var. Museviler demokrattır. Çünkü ilk geldikleri dönemde karşılarında establishment olarak cumhuriyetçiler var. Adam ABD'nin en zenginlerinden olmuş, hala demokrat partiyi destekliyor. Sınıf bilincinden siyasal davranışa giden yol, ancak uzun dönemde anlamlı. Kısa dönemde bütün kendi birikimlerimizle beraber oluruz. Ben hasbelkader, işhayatına

üniversiteden geçince çok zengin olduğumda, vaz mı geçecektim, sosyal demokrat olmaktan? Mümkün değil. Erdal Bey çok fakir bir adam mı? Özellikle Türk burjuvazisinin yeni gelen nesilleri, çok daha net bir biçimde liberal projeye yan ve taraf çıkmaktalar. Yeni gelen nesilde bir sistematik görebiliyoruz. Burjuvazinin ikinci ve üçüncü nesli, kendisini batının oturmuş burjuvaları gibi, görmeye başladı ve ideolojik haritasının, matrisinin de benzer bir şekilde oluştuğunu görüyoruz.

İktisat Dergisi- Son kitabınızda beni şaşırtan bir iki yer hakkındaki kanaatinizi de öğrenmek istiyorum. Bunlardan biri şu; 'Demek ki demokratik sosyalist olan insan, inancı olan insandır. İnançları uğruna mücadele eden insan değil. Bu çok önemli. Marxizmin materyalizminden bizi ayırt ediyor.' (s.209) Birikim'deki metinlerinde maddeci toplum bilimi gibi bir perspektiften konuları ele aldığını söyleyen biri olarak, bu materyazilm tarifiniz beni şaşırttı. Böyle bir tarifi herhalde Altemur Kılıç yapar.

A.S.Akat- Bu belki bir Freudgil atlama. Tam ne demek istediğimi biliyorum aslında. Bunu Murat da çok yazdı. ML teoride işçiler kriz olunca ayaklanırlar. Büyük ölçüde herkes çıkarlarıyla politika yapar. Tüm Marxist siyaset teorisi sınıfların salt iktisadi çıkarlarıyla siyaset yaptığı varsayımı üzerine dayanır.

İktisat Dergisi- İmtiyazları hilafına sosyalist olmaları nedeniyle, belki entellektüeller dışında. Zaten Marx'daki toplumsal varlığın bilinci belirlediği tezi daha sonra hep sınıfların bilinci belirlediği şeklinde okundu nedense.

A.S.Akat- Entellektüeller içinde de hainler vardır ve doğru yolu bulanlar vardır. Her neyse bu söz kötü söylenmiş. Ama Marxist bakışta insanlar çıkarlarıyla siyaset yaparlar. Niye komünist olunur? Zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri olmayanlar komünist olur.

İktisat Dergisi- Diğer pasaj da şu; 'Demokratik sosyalistler ilkeleri ile hareket ederler, devlet mantığıyla değil. Devletin mantığı başkadır. Vietnam'da gördüğümüz gibi, katliam yapıp bunu reddetmektir. İşkence yapıp reddetmektir. Bomba atıp inkar etmektir.e Sosyal demokrasinin mantığı bu değildir.' (s.209) Yazılarında sürekli olarak reel sosyal demokrasiye de baktığımızda, diyelim Mitterand'ın Çatı bombalamasından, Avustralya'da Greenpeace gemisini devletinin ajanları marifetiyle batırmasına değin oldukça olumsuz bir sicili var.

A.S.Akat- Doğrudur. Onları da her fırsatta eleştiririm. Muhalif doğmuş insanlar olarak, idealizmini koruyan bir insan olarak kaçınılmaz olarak kendi tarafımın da yaptığı bütün yanlışları da eleştirmek zorundayım. Sabıka çoktur.

İktisat Dergisi- Sosyal demokrasinin 'tüm milliyetçilik eğilimlerini kökünden reddettiği, milliyetçiliğe karşı enternasyonalizmi savunduğu, Sosyal demokrat hareketin tarihinde, 19. ve 20.yy.'ın bütün milliyetçilik hareketlerine karşı durma,

onlarla mücadele etmesinin var olduğu', (s.25) gibi vasıfları, I ve II.Dünya Savaşları'nda göremediğimiz aşikar değil mi?

A.S.Akat- Doğrudur. Ama genel eğilim olarak baktığımızda sosyal demokrasinin genelde milliyetçi pozisyonlara tıkanıp kalmadığını söylemek zorundayız. Bunu sen de kabul edeceksin herhalde? Genel çizgileri itibariyle sosyal demokratlarıyla, Fransız sosyalistlerine milliyetçidir diyemeyiz. Bu demek değildir ki milliyetçilere benzer davranışlarda hiç bulunmamışlardır.

İktisat Dergisi- Kitabınızın sonuna doğru hedef olarak 'Türkiye'nin üçüncü dünyadan birinci dünyaya geçişine katkıda bulunmayı'(s.247) koyuyorsunuz. Bu durumda bizim muhtemel periferimiz nereler olacak?

A.S.Akat- Şimdi, birinci dünyanın artık periferiye ihtiyacı kalmadı. Küçük verimlilikle çalışan insanlardan hiç kimseye bir yarar olmuyor. Yüksek verimlilik önemli.

İktisat Dergisi- Burada sektörel tercihler de önem taşıyor galiba.

A.S.Akat- Güney ya da kuzey bir taraftan ya da öbür taraftan ticaretini durdurma kararı aldığında, bundan kimin en zararlı çıkacağını hepimiz iyi biliyoruz. Birinci dünyanın ticaretinin % 5'ini geri kalan dünyayla yaptığını, nüfusun çok olduğunu, Batının bunlardan aldığı hemen her şeyin aşağı yukarı ikame mallarını üretebilecek durumda olmaları. Yani 18. ve 19. yy.'dan çok daha başka bir noktaya geldi olay. 18.yy'da köle ticareti İngiltere'de sermaye birikimi açısından hayati. Keza hammadelerle ilgili ticaret 19.yy.'da çok önemli. Belki 20.yy.'ın ilk yarısında da çok önemli. Ama geldiğimiz 2000 yılında, iki dünya arasına bir demir perde çektiğimiz takdirde birinci dünya çok zararlı kalır diyemiyoruz. Bir ülkede senin vatandaşın satacağı mal yoksa, senin mallarını alacağı parası da yoktur. Ticaret olanağın yatırım yapma imkanın yok. Türkiye açısından, başta konuştuğumuz, doğu-batı kimliği ile de ilgili, kendisini demokratlığı ile tanımladığı anda, müslümanlığı ile Türklüğüü ile değil de, uluslararası düzeyde mütteffik ararken kendini, demokrasiyle tanımlayarak dünyaya bakmaya başladığı anda, birinci dünyaya geçmiştir. Başka ülkelerle kuracağı ilişkinin temelinde aynı rejime sahip olmak, aynı medeniyetin parçası olmak temel özelliktir, tanımlayıcı unsurdur. Onu yapamadığın zaman nereye gidersin? Müslüman dünyaya, Humeyni'si, vs. ile ya da Türk olmakla, Azerbeycan'a, vs. Ne zaman ki demokras idünyasına yöneliyorsun, dinin ırkın, dilin, bunlar önemsiz artık. Paylaştığın medeniyet önemli. Aynı tarafta olmak önemli. Kime karşı? Zorbaya, diktatörlüğe karşı aynı taraftarsın. Diktatör Türk olabilir, müslüman olabilir. Ne olursa olsun. Türkiye daha o noktaya gelemedi. Türkiye bunu bitirip üst tercih yapabildiği anda doğu-batı kimlik sorunu da bitecek Türkiye'nin. Müslüman olmaktan kaynaklanan batı karşısında aşağılık kompleksinin de ya da imparatorluğumuzu elimizden aldılar davranışlarının da bitmesi bence gerekli.

İktisat Dergisi- Son soru; İktisatçılar Haftası'nda Üniversiteye dönmesi için Sencer Hoca'ya öğrencilerinden yoğun bir talep geldi. Ama kendisi ne yazık ki artık anlamlı bulmuyor böyle bir dönüşü. Siz on yılın ardından yeniden üniversiteye başvurdunuz, ve ne tür insan manzaralarıyla karşılaştınız?

A.S.Akat- Ben üniversiteye başvurdum ama üniversite beni içeriye almamakta kararlı. İstanbul Üniversitesiyle bir seneyi geçti, mahkemeliyiz. Mahkeme inanıyorum, yakında sonuçlanacak. Kanuni haklarıma rağmen, üniversite beni almak istemiyor. Biraz hayret verici buluyorum, tabii.

İktisat Dergisi- Nasıl bir gerekçeden yola çıkıyorlar?

A.S.Akat- Benim profesörlüğümü, Kenan Evren'in imzalamamış olmasının yarattığı, hukuki dedikleri -belki hukuk dışı- bir olayı, ahlaken de, hukuken de hiçbir tutar tarafı olmayan bir durumu bahane ederek, bundan yararlanarak beni üniversiteye almamaya çalışıyorlar ama başarılı olamayacaklar. Döneceğim üniversiteye. Hiçbir umutları yok. Ufuk'cuğum, teşekkür ederim.

İktisat Dergisi- Ben de İktisat Dergisi adına, böylesine keyifli bir sohbet imkanı için teşekkür eder, 12 Eylül hukuku ve takipçilerine karşı mücadelenizde başarılar dilerim.

KÜRT SORUNU MÜLAKATI

(M.Sever: **Aydınlarımız Ne Düşünüyor,** Cem Yay. 1992)

Sayın Akat, Kürt sorununa nasıl bakıyorsunuz? Sizce Kürt sorunu nasıl bir sorun?

Soruna bakışımı yeni yayınladığım "Sosyal Demokrasi Gündemi" adlı kitabımda kısaca özetledim. Bence, Kürt sorunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana kanayan çok önemli bir yarasıdır. 1920'lerde, yeni rejime karşı Kürtlerin aktif rol aldığı ayaklanmalar, tek parti diktatörlüğünün kuruluşunda ve baskıcı yönde evriminde küçümsenmeyecek bir bahane oluşturdu. 1945 sonrasında, bir türlü istikrar kazanamayan demokrasi deneyimleri içinde, ne yazık ki soruna gerçekçi çözümler üretilmesi tutucu, baskıcı güçler tarafından engellendi.

Zamanla, Türkiye'nin ekonomik büyümesinin ve siyasal toplumsal gelişmesinin getirdiği dinamikler, sorunu büsbütün karmaşık hale getirdi. O kadar ki, Türkiye'nin ademimerkezileşmesi ve demokratikleşmesi yönünde getirebilecek her öneriye, bu güçler kökten karşı çıktılar ve öneri sahibini susturdular. Nihayet, 1980'li yılların ortasında Türkiye, kendisini ilan edilmemiş bir iç savaşın göbeğinde buldu. Üstelik, tamamen hazırlıksızdı, değil bir çözüm üretmek, sorunu daha kamuoyunda tartışmaya bile başlamamıştı.

Türk siyasi sınıfı için, sorunun kökeninde Kürtlerin varlığı yatar. Eğer onlar olmasalardı, ya da ciddi bir sorun olmayacak kadar küçük bir azınlık olsalardı böyle bir sorun da olmayacaktı. Türkiye'deki iktidar odaklarının adeta tümü, olayı maalesef bu şekilde görmüştür. Büyük çoğunluğu, bugün de böyle görmekte devam ediyor.

Kurtuluş savaşı sırası ve Cumhuriyetin kuruluşunun hemen ardından gelen kısa dönem hariç tutulursa, resmi ideolojide Kürt sözcüğü bile sözlüklerin dışında kaldı. CHP'nin milliyetçilik oku doğrultusunda geliştirilen "Dağ Türkü" ve "Dağ Türkçesi" gibi Atatürkçü bilimsel teoriler Kürtlerin Kürt olmadıklarını kanıtladı. Yanlışlıkla Kürtçeyi kullananlar hapislerde çürütüldü. Buna asimilasyon politikası dendi. Halbuki, yakın tarih en totaliter diktatörlüklerde bile asimilisyon politikasının başarılı olmadığını göstermiştir.

Türkiye'de Kürtlerin varlığı herkesin bildiği bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir bölümünü ana dili Türkçe değildir, anadili Kürtçedir. Ve, toplamı 25 milyona yaklaşan bu insanlar dört-beş ülkede yaşıyor. Benim yaklaşımımın özü : Biz bu insanları Türk yapamayız şeklinde özetlenebilir. Yani asimilasyon politikası mümkün değildir. Böyle büyük bir insan kütlesinin, üstelik de coğrafi olarak belli bölgelerde yoğunlaşmış bir insan kütlesinin, biz gözlerimizi kapar, baskıyı yaparsak asimile olacaklarını düşünmek yanlıştır.

Bu asimilasyoncu görüşün çeşitli varyantları var. Birincisi: "bunlara yeteri kadar baskı yapar, okul götürürsek ve Türkçe öğretirsek, Türk olurlar" şeklinde. İkincisi: "Ekonomik sorundur, kalkınırlarsa Türk olurlar" şeklindedir. İnsanın

anadilinin ne zenginlikle ne de okulla ilgisi yoktur. Sonuç olarak her çeşit asimilasyoncu varyantı reddediyorum. Çünkü çözüm üretemiyor. Çözüm üretememenin ötesinde, sorunun barış ve demokrasi içinde çözülme şansını da azalttıklarını düşünüyorum. Bu insanların varlığını kabul ediyorsak -ki etmek zorundayız çünkü bu objektif bir gerçek- bu sorunu nasıl çözeceğimizi de tartışmalıyız. Çözüm önerileri tartışılarak kamuoyu oluşturulmalı. Bazı kürtler kalkıp "biz Türkiye'den ayrılmalıyız" diyebilmeli, bazı Türkler de "bunlar Türkiye'den gitmeli" diyebilmelidir. Kürtlerin Türkiye'den gitmek istediği varsayılıyor, öbür taraftan da Türklerin, Kürtlerin gitmesini istemediği varsayılıyor. Bu iki varsayım da yanlış olabilir. Yani ben bu sorunun tartışılması ve demokrasi, barış içersinde çözüm bulunması gerektiğini düşünüyorum.

Sorunun en geniş yelpazede tartışılmasından yanasınız. Peki, sizin kafanızdaki en makul çözüm ne, böyle bir çözüm düşünceniz var mı?

Ancak kamuoyunun katılımı ile oluşan çözümler kalıcı olur, ülkeye istikrar getirir. Toplumun sorunlarına işaret edenleri vatan hainliği ile suçlayan, toplumun kendi gerçeklerini öğrenip onlara çözüm üretmesini engellemeye çalışan kesimler, aslında bilerek ya da bilmeyerek sorunları çözümlenemez hale getirmekte; böylece barış ve özgürlük içinde hallolabilecek sorunları patlamalara ve şiddete itmektedirler.

İlk hedef, temel hak ve özgürlükleri Kürt sorununu kapsar hale getirmektir. Eğer, Türkiye'de demokrasi olacaksa, o zaman, Kürtlere özerkliği yani federatif bir devleti, hatta bağımsızlığı yani Türkiye'den ayrılan bir Kürt devletini savunan siyasi partiler de olabilir. Bunun başka yolu yoktur.

Ben Kürtlerin ayrı bir devlet kurmalarını onlar açısından hata olduğunu düşünüyorum. Birtakım ilave sorunlar yaratacak. En azından İstanbul ve Ankara'daki Kürtler ne olacak? Ayrıca artık milli devlet çağı geçmektedir. Önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracak olan siyasi proje, ırk, din, dil cinsinden benzer olmayan insanların aynı siyasi yapı içinde, demokrasiyle birlikte yaşama arayışı olacaktır. Bir tarafta çok büyük ünitelere giderken diğer tarafta çok küçük ünitelere gideceğiz. Yani Türkiye bir yandan federal bir yapının içinde yok olurken, diğer taraftan Türkiye'nin içinde çok sayıda dil, din, ırk vb. bazında siyasi otonomiler oluşturulur diyorum. Bu benim yaklaşımım ve çözümlerden bir tanesi. Dikkatinizi çekerim, ben federal diyorum, federatif demiyorum. Yani yönetimsel ademimerkeziyetçilikten yanayım, siyasi ademimerkeziyetçilikten yana değilim.

Ekonomik düzenlemerin halledemeyeceğini söylediniz. GAP'ın bir etkisi olmaz mı?

Bence bir etkisi olmayacak. Kürt sorununun en büyük açmazı, Türkiye'nin bu konudaki totaliter suskunluğudur. Şimdi siz veya ben Almanya'ya gitsek ve milyoner olsak, Alman mı olacağız? Yani milletlerin ve insanların gelirleri artınca kendi dillerini terk edeceklerini düşünmek çok yanlış.

Resmi ideolojide, Kürt sorununun resmi adlarından biri Doğu Anadolu ya da kısaca "Doğu Sorunu"dur. Böylece, ülkenin Batı ve Doğu bölgeleri arasındaki

iktisadi gelişmişlik farklarına atıf yapılır ve olayın aslında bir iktisadi gelişme sorunu olduğu ima edilir. Yeni, sorun etnik bir sorun olmaktan çıkar. İktisadi bir soruna dönüşür. Çözümler de ona göre olacaktır. Örneğin: Kürtlere özgürlükten bahsetmek abestir. Önemli olan bu bölgede devlet yatırımlarını arttırıp ekonomik gelişmeyi sağlamaktır. Çünkü, bu olunca zaten Kürtler Türkleşeceklerdir. Kürt olayını bölgesel azgelişmişlik faktörüne indirgemek, asimilasyoncu görüşün daha ince üslupla yeniden pazarlanmasıdır.

Siz üniter devlet içindeki bir çözüme karşısınız. Biz üniter devlet nerdeyse Tanrı kelamı olarak alınıyor. Üniter devletin sırrı ne. Üniter devletle asimilasyon politikası arasında nasıl bir ilişki var?

Arzulanan asimilasyon politikasının resmi ideolojideki kılıfı, üniter devlet kavramıdır. Yakın bir geçmişe kadar SHP üst yönetimi de parti tabanının Kürt sorununa duyarlılığını bastırmak için üniter devlet kavramına sağınmaktaydı. Nedir bu üniter devlet? Tek devlet, tekçi devlettir. Kısaca, siyasi otoritenin bölünmediği merkeziyetçi devlet anlamına geliyor; karşıtı siyasi otoritenin yerel idareler tarafından paylaşıldığı ademimerkeziyetçi devlet oluyor. Üniter devlet taraftarları, ademimerkeziyet taleplerini federal sisteme geçiş olarak görüyorlür ve Bülent Ecevit'in yaptığı gibi ayrılıkçıların ilk adımı olmakla suçluyorlar.

Üniter devletin amacı, toplumla var olan çeşitliliği devlet fücü ile yok etmek ve devlet eli ile homojen bir "milli kültür" kurmaktır. CHP'nin milliyetçilik oku, üniter devlet anlayışının ne kadar kolaş ırkçılık eğilimlerine teslim olabileceğini göstermektedir. Üniter devlet kavramı da, milliyetçilik oku da, "milli" hedefin gerçekleştirilmesi aracı olarak, tüm iktidarın merkezde yoğunlaşmasını görüyor. Eğitimden trafiğe kültürden yollara, şehircilikten sağlığa, aslında yerel yönetimlere ait olması gereken bütün fonksiyonları merkez üstleniyor. Böylece, toplumdaki etnik, kültürel, dini, coğrafi, vs. çeşitliliklerin kendilerini ifade etmelerine yani varlıklarını sürdürmelerine izin verilmediği zannediliyor. Türkiye Cumhuriyeti öyle bir devlet ki, üniter dendiğinde sadece Kürtler kastedilmiyor. Futbol federasyonunun bir Genel Müdürlüğe dönüştürüldüğü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun olduğu bir devlette Kürtlere özerklik verilmesini düşünebiliyor musunuz? Asimilasyon politikası sivil topluma yaşama hakkı vermeyen merkeziyetçi devletin bir boyutu.

Türk ve kürt halkı geçmişleri çok eskiye giden iki halk. Kurtuluş Savaşında da Kürtler ciddi destek veriyorlar. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Kürtlere yaklaşım değişiyor. Askeri tedbirler, baskı öne çıkıyor. Bu değişikliğin nedenleri neler olabilir?

Ben o kadar iyi bir tarihçi değilim. Ama şunu biliyorum: Kürt isyanlarını Cumhuriyet Halk Fırkası demokrasi havasını boğmak için kullanmıştır. Ama zaten bir bahane bulacaklardı. Çünkü hedef olarak totaliter bir yapı düşünüyorlardı.

Resmi ideoloji ile somut gerçeklik arasındaki mesafe kapanmaya başladı. 70 yıllık Kürtleri yok sayan resmi politikada sarsıntılar ortaya çıktı. Sizce bu değişimdeki iç ve dış dinamikler neler?

Resmi ideoloji sadece Kürt sorununda sarsılmadı. Her tarafta sarsılıyor. Altıok tartışılıyor, devletçilik tartışılıyor. Resmi ideoloji çöküş halinde. Kürt olayı da bu süreçte ortaya çıktı. Toplum geliştikçe, resmi ideolojinin saçma sapanlığı da ortaya çıkıyor. Körfez Savaşı, ardından gelen olaylar, sonra Sovyet darbesi, Türk resmi ideolojisinin ve onun savunucularının kabul etmesi çok zor olan bir gelişmeye işaret ediyor. 20 yüzyılın önemli bir bölümüne damgasını vuran önemli bir ilke var: "Ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi". Bu, uluslararası oyunun kurallarının yazılı bir ilkesiydi. Şimdi bu kural bitti. Resmi ideolojinin zafiyet noktası burası. Çünkü şimdiye kadar hep "iç işimizdir" diyorlardı. Belki Kürt sorununda bir yumuşamayı gündeme getirenler bunu hissetmiş olabilirler ve tedbir almaya çalışıyor olabilirler.

İç dinamiklerin etkisi yok mu? Oradaki yükselen mücadelenin rolü...

Onu bilmiyorum. Türkiye, 50 yıl devekuşu gibi kafasını kuma soktuktan sonra, birden kendini ilan edilmemiş bir iç savaşın içinde buldu. Ve hazırlıksızdır, konuyu tartışmamıştır, çözümü tartışmamıştır. PKK'nın başlattığı iç savaş deneyiminin halk desteğine sahip olmaya başlaması böyle bir açılımda etkili olmuş olabilir. Ama zaten bu durum da devletin homojen bir kararı olarak durmuyor. Hatta, Özal'ın devlete karşı aldığı bir karar gibi gözüküyor. Nitekim, devletimizin kayıtsız şartsız savunucularından Bülent Ecevit, Özal'ı askere, memleketi bölüyor diye şikayet etti.

Tabuların yıkılmasından ve bir yumuşamadan söz ediyoruz, ama yine de askeri tedbirler artarak sürüyor. Son Irak operasyonu, kontrgerilla eylemleri vs. Bu çelişkiyi nasıl açıklayabiliriz?

Bana olağan gibi geliyor. Çünkü tek bir eğilim yok. Sorunu barışçıl yoldan çözme araçlarına sahip olmadığınız sürecce istediği kadar yumuşama olsun. Çözüm önerilerin gelmesi, tartışılması, değerlendirilmesi filan lazım. Bunlar zaman alıyor. Bu durumda, askeri tedbirlere şaşırmamak lazım. Ben sorunun askeri çözümünün olmadığı düşüncesindeyim. Türk ordusunun mağlup olmasıyla veya galip gelmesiyle sonuçlanacak bir askeri çözüm göremiyorum. Türkiye, Kürt sorununda, ABD'nin Vietnam'dan çekilme şansına da sahip değil. Aslında iki taraf da, askeri yöntemin çözüm olmadığını biliyor. Ama bir taraf askeri yöntemden başka seçeneği olmadığı için askeri yöntemlere gitmek sorunda. O gidince diğeri de gitmek zorunda.

HEP'in seçimlere sokulmaması mücadelenin legal yollarının tıkanması yönünde bir çaba olarak değerlendiriliyor. Ne dersiniz?

Ben ANAP'ın böyle şeylerden ziyade seçim aritmetiği ile davrandığını sanmıyorum. Oyların bir kısmı ANAP'a geçer diye düşündüler herhalde.

Batı ve ABD sizce Kürt sorununda neyin peşinde?

Ben komplo teorilerinden pek anlamam. Ama eğer önümüzdeki dönemde nasıl bir dünya istiyor diye düşünürsek, şunu böyleyebiliriz: ABD yerel savaş istemiyor, istikrar istiyor. Büyük olayı, Sovyetler Birliği tehdidini bitirdi.Şimdi ortaya bir sürü sınır sorunu çıkıyor. Bunları denetim altına almak, istikrarı arttırıcı şekilde, buralarda olaylar çıkmasın istiyor.

Ankara ile Irak Kürtleri arasındaki diyaloğu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Son derece olumlu değerlendiriyorum.

Peki PKK ile de diyaloğa girilebilir mi, girilmeli mi?

Tabii ki girilmeli, neden girilmesin. Yani çözüm üretmek yolunda adım attıktan sonra mecbursunuz. Çünkü barış içinde gerçekkleştireceğiniz çözümün unsurlarından birisi PKK'dır. Tabii ki oturtup pazarlık yapacaksınız.

Barzani, Talabini ve PKK hareketlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

PKK'yı biraz Kızıl Kmer'e benzetme eğilimi taşıyordum, ama o da değişmeye başladı. PKK, bana 90'lar öncesi bir dünyanın devamı gibi geliyor. 1950'lerde 60'larda bunları yapabilseydiler çok anlamlı olabilirdi. 90'lı yıllarda insanlar genellikle müzakereler yoluyla çözüm aramalı.

Talabani ve Barzani'nin daha geniş bir manevra alanı var gibi. PKK hem komünist, hem de ulusal kurtuluşçu, yani iki tane yük taşıyor sırtında. Talabani'nin komünizm diye bir derdi yok. Sadece Kürtlere hak istiyor. Orada böyle asimetrik bir durum var. Üzerinde çok düşünmedim. Ayrıca Türk aydınlarının işi gücü bırakıp Kürt sorununu düşünmeleri de bana gereksiz gibi geliyor. Evet önemli bir sorundur, tartışılmalıdır. Ama benim Türkiye ile ilgili çok daha önemli sorunlarım da var.

SHP'nin bu konudaki tavrını nasıl buluyorsunuz. Kürt milletvekillerinin ihracından Kürt Dosyası'na geldiler...

Şartlar değişiyor. Resmi ideolojinin, üniter devletin en önemli yandaşı olanlar "Biz Kürtçü Değiliz" diyebilmek için büyük haksızlık pahasına kürt milletvekillerini ihraç edenler, partilerinin Güneydoğu'da bittiğini görünce hayretler içinde kaldılar. Sonra Turgut Özal "Kürtçe serbesttir" diyerek altlarını boşalttı. Ne görüyorsunuz derseniz, bir acemilikler ve basiretsizlikler kümesi olarak görüyorum. Resmi ideolojinin en büyük destekçileri orada bulunuyor. Tabii sosyal demokratların olaya bakışı faklıydı. Örneğin, üç yıl önce Ercan Karakaş, Baykal tarafından kürtlere destek oluyor diye görevden alınmıştı.

Hazırlanan Kürt Dozyası sizce yeterli mi?

SHP'nin hazırladığı diğer dosyalar kadar yeterli sanıyorum.

Kürt sorunu karşısında Türkiyeli aydınlar yeterli tavrı alabildi mi? Üzerlerine düşen görevi yerine getirebildiler mi?

Hayır. Mesela basını aldığınızda müthiş bir çifte standartla karşılaşırsınız. Bulgaristan'da Türklere yapılan baskılar karşısında ayağa kalkanlar, burada, kendi vatandaşlarının bir kısmına kendi diliyle konuşma hakkı verilmediğinde ses çıkarmıyorlar. Kürtçenin bir dil olarak yasaklanması ve kamuoyunun bu temel hak ihlaline kayıtsız kalarak gerekli tepkiyi göstermemesi, Türk demokrasisinin temel zaaflarından biri olan totaliter düşünce kalıplarının hala ne kadar güçlü olduğuna yeterli kanıt sayılabilir.

Bu noktada Kemalizmin etkisi var mı ?

Kemalizmin etkisi değil, burada Kemalizmin kendisi söz konusu. Kemalizmin özünde bu milliyetçilik vardır. Bahanesi de devletten "korkuyorlarmış". Buna inanmıyorum. Sovyetler Birliğinde adamlar korkmadı, darbeye karşı sokağa çıktılar. Biz hangi darbede sokağa çıktık. Türk aydını sadece ve sadece darbe yapılması için sokağa çıkmıştır.

TÜRKİYE LAİK DEĞİLDİR

(**Yeni Zemin Dergisi**, Haziran 1993)

Yeni dünya düzeni sizce neyi ifade ediyor? SSCB ve periferisinin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra nasıl bir dünya düzeninin oluşmaya başladığına inanıyorsunuz?

Medyanın gelişmesi ile birlikte, içinde yaşadığımız olaylara büyük isimler takma eğilimi arttı. Artık siyaseti ve dış politikayı da bir reklam filmi gibi yaşıyoruz.. Yeni Dünya Düzeni bana içi boş bir imaj gibi geliyor. Nitekim başkaları da kalkıp yeni dünya düzensizliği diyebiliyorlar. Karar verelim: düzen mi var, düzensizlik mi?

Son iki yüzyılın dünya tarihini dikkatle inceleyince, derinden işleyen üç temel eğilimle karşılaşıyoruz. Birincisi, bilim ve teknoloji hızla gelişiyor. İkincisi, üretim ve verimlilik çok artıyor. Üçüncüsü, toplumu oluşturan bireyler daha fazla özgürlük ve eşitlik talep ediyorlar. Bu üç ana eğilim, tarihin uzun dönemli akışını belirliyor. Teknolojinin gelişmesine, üretimin artmasına, özgürlüğün yaygınlaşmasına olanak verecek şekilde örgütlenen toplumlar gelişiyorlar ve diğer örgütlenme biçimlerini tarihten tasfiye ediyorlar. İster özel mülkiyet ve piyasa mekanizması ile tanımlayalım, ister hukuk devleti ve demokrasi ile tanımlayalım, liberal düzen güç kazanıyor ve yaygınlaşıyor.

Bence, Sovyetler Birliği ve komünizm, bu evrim çizgisinin bir parçası. Marksist düşüncenin ve sovyet devriminin kökeninde, liberal düzenin 19.uncu yüzyılda ve 20.inci yüzyıl başlarında yarattığı büyük toplumsal eşitsizliklere karşı bir tepki vardır. İnsanlar, kapitalizmden daha iyisi olabilir mi diye aradılar. İlk bakışta, toplumdaki eşitsizliklerin nedeni özel mülkiyet ve piyasa zannedildi. Tepki olarak devlet mülkiyeti ve planlama getirildi. Ama 70 yıllık bir deney, özgürlük olmadan eşitliğin de olanaksız olduğunu kanıtlıyor. Bu deney yaşanmalı idi. Bütün insani maliyetine rağmen, başka da çare yoktu galiba... İnsanoğlu sadece teorik analizle öğrenmiyor. İlle fiilen denemesi, uygulaması gerekiyor. Teoride mükemmel duranlar, uygulamada çok yetersiz hatta baştan sona yanlış çıkabiliyor.

Sovyetler Birliğinin çözülmesi medyayı haklı olarak çok ilgilendirdi. Ama, en az onun kadar önemli, ama daha az spektaküler başka olgular var. Avrupa'da milli devlet kavramının hızla erimesi bunların başında geliyor. Avrupa Topluluğuna işaret ediyorum. 12 ülke -Türkiye de dahil başka adaylar da var- kendi özgür iradeleri ile milli devletlerini yıkıp, çok-uluslu bir devlet yapısı kurmaya çalışıyorlar. Öte yandan, ABD, Meksika ve Kanada Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliğini kuruyorlar. Küreselleşme bizi G-7'ye götürüyor. Gelişmiş ülkeler iktisat politikalarını daha iyi koordine etme zorunluluğunu hissediyorlar.

Belki bir düzen yok, ama yeni kalıplar beliriyor. Bir yanda, milli devleti zorlayan teknolojik ve siyasi gelişmeleri üreten veya bunlara ayak uydurabilen

toplumlar var. Bu toplumların giderek daha çok birbirlerine benzediklerini, birbirlerini etkileyip birbirlerinden etkilendiklerini izliyoruz. Aralarındaki mal, hizmet, sermaye, insan, fikir akımları üstüne neredeyse tahdit koymuyorlar. Hukuken aynı siyasi çatı altında olmasalar bile, fiilen sanki öyleymişler gibi yaşıyorlar. Müşterek forumlar, kurumlar yaratıyorlar.

Bunlara gelişmiş dünya diyebiliriz. Batı diyemiyorum. Çünkü, Japonya bu kulubün üyesi. Başka Asya ülkeleri, örneğin Tayvan, Kore, Singapur kulüp üyeliğine hazırlık yapıyorlar. Dev sorunlarına rağmen, Hindistan ve Çin'in şimdilik bu yönde evrildiğini izliyoruz. Daha da önemlisi, Doğu Avrupa'nın ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin tümüyle bu kulubü hedefledikleri görüyoruz. Ondan, "Batı" kavramı yetmiyor. "Liberal dünya" diyebilir miyiz? Ya da "demokrasi cephesi"?

Ekonomik olarak sadece prima inter pares, yani eşitler arasında birinci olan ABD'nin, askeri düzeyde bu cephenin tartışmasız lideri, hatta hakim gücü olduğunu söylemek doğru olur sanıyorum. Askeri üstünlüğünü, ABD'ye kendi cenahı içinde uluslararası sorunlarda bir tür hakemlik yada büyük ağabeylik yapma olanağını veriyor.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'nın ve Uzak Doğunun savunmasını ABD üstlenmişti. İki büyük ekonomik güç, Almanya ve Japonya, Sovyet tehdidine karşı tümüyle ABD'nin askeri şemsiyesine bağımlı kaldılar. Sovyet tehdidi bugün artık söz konusu değil. Gene de, bu iki ülke, savunma ihtiyaçları açısından ABD'ye bağımlı olmaya devam ediyorlar. ABD'nin kendi ülkesi dışındaki silah ve asker varlığının çok büyük bölümü bu iki ülkede konuşlandırılmış durumda.

Bana öyle geliyor ki, Yeni Dünya Düzeni kavramını üretenler, askeri gücün 21.inci yüzyıldaki önemini abartıyorlar. Yani, bu kavram bir yerde hala "milli devlet" sorunsalı içinde kalıyor. Mantık şöyle: dünyada milli devletler var; bunlardan bir tanesi çok güçlü; diğerlerini hakimiyeti altına alıyor; demek ki düzenin hakimi o... Halbuki ekonomiye baktığımız anda, ABD'nin büyük ödemeler bilançosu ve bütçe açıkları verdiğini, daha da önemlisi bunları nasıl kapatacağını bilmediğini görüyoruz.

Şunu söylemeye çalışıyorum: düzen kavramını hiyerarşi muadili olarak kullananlar yanılıyor. Karmaşık bir endeks kullandığımız takdirde, demokrasi cephesi içinde net bir hiyerarşi bulamayız. Yukarıda da belirttiğim gibi, eşitler arasında birinciler var. Askeri düzeyde ABD birinci, ama ekonomide de Japonya önde. Pazar büyüklüğü olarak ise AT tek pazarı öne geçti. Büyüme hızında güney doğu Asya başı çekiyor. Ortada bir hiyerarşi yok. Karşılıklı bağımlılıklar ve güç dengeleri var.

Sovyetler Birliği sonrasında, esas büyük değişiklik, bir zamanlar üçüncü dünya diye adlandırılan azgelişmiş ülkelerin konumunda oldu. Sovyetlerin çöküşü, aslında Kuzey-Güney çelişkisini bitirdi. Bu gerçeği kabul etmeliyiz. Bu ülkeler, iki rakip sistemin çatışmasının kendileri için yarattığı manevra alanını kaybettiler. Soğuk savaşın temel taşlarından biri olan "stratejik önem" kavramı anlamsızlaştı. "Bizi desteklemezseniz karşı tarafa geçeriz" deme olanağı kalmadı. Karşı taraf yok ki!

Üçüncü dünyanın milliyetçi (çoğu askeri) diktatörlüklerinin altı aniden boşaldı. Otoriter-milliyetçi rejimler, dünyadaki değişim rüzgarlarına ters düştüler.

Neticede, bugün bu rejimlerin kendi toplumlarının dünya ile bütünleşmesinin ve gelişmesinin önündeki esas engeller olduğu açıkça görülmeye başladı. Daha da ilginci, geri kalan dünyanın bunlarla ilgilenmesi için bir neden kalmadı. Demokrasiye doğru evrilemeyen toplumlar artık kimse için bir tehdit değil. Bir ekonomik yararı da yok. Eh, ne yapalım, bunlar da herhalde böyle yönetilmeyi hakkediyorlar deyip, insanlar o toplumları kendi hallerine bırakma eğilimi taşıyorlar. Ekonomik gelişme ve demokratikleşme konusunda çağın gerisinde kalmakta ısrarlı toplumların "tarihin çöplüğüne" bırakılması söz konusu oluyor.

Son yüzyılda durumun ne kadar değiştiği ortada. 1890'larda, Avrupa'nın emperyalist ülkeleri, dünyayı paylaşma kavgası veriyorlardı. Afrika ve Asya bunlar tarafından kolonileştirilmişti. Uzak kıtalardaki fakir topraklar için, Avrupa'da savaşlar çıkıyordu. 1945'ten sonra, bu bölgelerin Sovyet hakimiyet alanı içine girmemesi için Batı savaşı göze aldı. Şimdi, aniden, bu bölgelere olan ilginin yokolduğunu izliyoruz. Nereden nedeye geldik! Hitler, Doğu Avrupa ülkelerini fethetmek için 50 milyon insanın öldüğü bir savaşa girişti. Şimdi bu ülkeler Almanya ile AT içinde birleşmek istiyorlar; Almanlar kıvırtıyor.

Üç-dört yıl önce, artık üç dünya yok, bir buçuk dünya var demiştim. Tutucu kafaların bu düşünceyi eleştirdiğini gördüm. Zaman geçtikçe, analizimin ne kadar doğru olduğu belirginleşti. İktisadi gelişmeyi ve demokratikleşmeyi kendi içinden üretebilen toplumlar birinci dünyada yer alacak. Az önce "demokrasi cephesi" dediğim kulübü oluşturacaklar. Irk, dil, din, etnik köken farkı ikinci plana geçecek. Milli devlet zayıflayacak, yerini uluslararası ve uluslarüstü siyasi ittifaklar ve kurumlar alacak. Gerisi de, bölük pörçük, kendi kaderlerine bırakılmış, iç savaşlar, darbeler, terör, insan hakları ihlalleri, açlık, kendi aralarında savaşlar, vs. içinde çalkalanan buçuk dünyayı oluşturacak. Önümüzdeki beş-on yılın genel eğilimini böyle görüyorum.

Daha uzun süreli bir perspektiften bakarsak, iki önemli olguyu vurgulamamız gerekiyor. Bunlardan biri, dünya sahnesine yeni iki süper gücün adımını atmasıdır. İki kıta devlet, Hindistan ve Çin, iki ayrı model içinde, tarih sahnesine çıkmaya hazırlanıyorlar. Herbiri, Kuzey Amerika, Avrupa, Rusya ve Japonya'nın toplamından fazla nüfusa sahip bu iki ülke, belirli bir iktisadi gelişme düzeyini istikrarlı bir siyasi yapı ile birleştirdikleri anda, kelimenin tam anlamı ile dünya siyasetine ağırlık koyabilecek güçler olacaklar.

Çin'de, ekonomik gelişme geri dönülmez bir noktaya geldi. Önümüzdeki çeyrek yüzyılda, Çin ekonomisi 1.5 milyara ulaşacak nüfusu ile, dünya ekonomisinin devi haline gelecek. Çin, bu büyük dönüşümü kendisine komünist dese de, özünde otoriter-milliyetçi bir diktatörlük rejimi içinde gerçekleştiriyor.

Hindistan, ekonomik gelişmede Çin'in gerisinde kaldı. İç pazarı da biraz daha küçük; 1 milyarın biraz üstünde. Buna karşılık, siyasi evriminde Çin'in çok önünde. Neredeyse 50 yıldır, demokrasi ile yönetiliyor. Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşması ile Türkiye'nin çok partili rejime geçmesi azçok aynı tarihlerde oldu. Biz, arada üç darbe geçirdik, Hindistan'da kesinti olmadı. Şu sıralarda Türkiye'nin 80'lerde yaptığı gibi reformlarla dışa açılıyor.

Bu iki devasa ülkenin ekonomik ve siyasi gücü, bence Avrupa ve Amerika arasındaki bütünleşme eğilimini arttıracaktır. Bugünkü 300 milyon nüfuslu Avrupa

pazarı, Rusya, Doğu Avrupa ve Türkiye eklense bile, ancak 600 milyona yükselebilir. Ancak Kuzey Amerika ve Japonya'nın da katılımı, yani bugünkü gelişmiş dünyanın tümünün bir araya gelmesi, Hindistan'ın nüfusuna yaklaştırabilecektir. Sayıların dilini iyi okumak gerekiyor. NAFTA bir yandan Güney Amerika'ya büyümeye çalışacak. Brezilya özellikle önemli. Güneydoğu Asya ise şimdiden NAFTA'ya dahil olmanın yollarını arıyor. Çin'e karşı dengeyi Pasifik kıyılarında arıyorlar. AT de Doğu Avrupa'ya ve Rusya'ya uzanmak zorunda. Aynı anda, NAFTA ile AT arasında yakınlaşma, hatta bütünleşme arayışları devreye girecek.

Bu analiz, Sovyetler Birliğinin dağılması sürecinde beliren mikro milliyetçiliği ciddiye almamızı engelliyor. Milli devlet, tarihi bir ekonomik ve siyasi kurum olarak devrini doldurmuştur. İsterse her kabile, her şehir, kasaba veya köy, hatta her tarikat kendi devletini kursun. Bunlar yaşayamaz. Dil, din veya ırk ayrımcılığı temelinde gerçekleşecek, bir insan grubunu dünyadan ayrıştırmayı amaçlayan siyasi örgütlenmeler o toplumun gerilemesi ile sonuçlanır. Bu mikro devletler, bir sonraki aşamada ya kendi iradeleri ile daha büyük birlikler içinde yer alırlar; yada "tarihin çöplüğüne" yönelirler.

Bu da beni Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren ikinci olguya, yani İslam faktörüne getiriyor. Dikkat edilirse, böyle bir oluşumda, esas ağırlığı Orta-Doğu, Kuzey Afrika ve Batı Asya'da olan İslam ülkeleri kelimenin tam anlamı ile ortada kalıyorlar. Üstelik, Çin'de ve Hindistan'da mutlak sayı olarak büyük, ama o ülkelerin nüfuslarına oranla çok küçük müslüman azınlıklar var. Bu konu özellikle önemli, birazdan geri döneceğim.

Liberal demokrasinin sovyet sistemine karşı kazandığı zafer, aniden projektörleri müslüman ülkelere çevirdi. Nedeni çok açık: müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerin tümü "demokrasi cephesinin" dışındadır. Yani, otoriter rejimler tarafından yönetilmektedirler. Tek istisna, biliyoruz ki o da çok kısıtlı bir istisna, Türkiye'dir. Üstelik, müslüman halklar arasında son derece güçlü gibi duran köktenci İslam hareketleri, açıkça liberal demokrasiyi reddetmektedirler. Önerdikleri ve İran'da uygulamaya koydukları İslami düzenin, insan haklarına, özgürlüğe ve siyasal şiddete yaklaşımı demokrasinin temel ilkeleri ile çelişmektedir.

Böylesine verimli bir alanı medyanın boş bırakması beklenemezdi. Totaliter İslam imajı, hızla düşman olarak komünizmin yerine ikame edildi. ABD içinde çok etkin olan Musevi lobisi bunda İsrail-Arap çatışmasının devamını gördü. Fransızlar, müslüman Kuzey Afrikalı göçmen işçilere, Almanlar 2 milyonu aşan Türke karşı ırkçı tepkilerine kılıf buldular. Salman Rüştü'nün idam fermanı İngilizleri rahatlattı. Kaddafi'nin terörist eylemleri, Lübnan kabusunun aşırılıkları, İran hükümetinin Amerikan elçiliğinin basılmasına göz yumması hep İslam'a mal edildi.

Halbuki, bütün bunlar, soğuk savaşın içinde affedilebilir konulardı. O sıralarda mühim olan "demokrasi cephesi" değildi; Sovyetlere ve komünizme karşı olmaktı. Hatta, Sovyetleri ve komünizmi zayıflatmak için, Amerikan Dış İşlerinin ve gizli servislerinin köktenci İslam hareketlerine destek olmaları bile söz konusu olmuştu. Unutmayalım ki, 12 Eylül juntası da, komünist tehlikeye karşı dinin güçlendirilmesinde yarar görmüştü.

Yani, İslam dünyası Sovyetlerin dağılmasına hazırlıksız yakalandı. Köktenci hareketler, 20.inci yüzyılın ilkyarısındaki ve soğuk savaş dönemindeki emperyalizm anlayışında takılıp kalmışlardı. Düşman Batı idi; şeytan ABD idi. Sovyetlerin çöküşü, ilk aşamada müslüman ülkelerde kimlik bunalımını derinleştirdi. Batının teknolojisini isteyip siyasi düzenini reddeden garip konumu açığa çıkardı. Komünizmin artık bir tehlike olmadığı bir dünyada, liberal demokrasiye karşı en önemli tehlike rolünü, istemeden ve bilmeden, üstleniverdiler. Sırp-Boşnak ve Ermeni-Azeri çatışması, Batı medyasından esen İslam-Batı karşıtlığı rüzgarlarını kabullenmelerini kolaylaştırdı.

Dikkatli bir gözlemci ise, İslam dünyasının önümüzdeki dönemde en büyük sorununun Batı'da değil, Doğu'da yattığını görebilirdi. İki nedenle. Birincisi, Batı'da, Avrupa'da, müslüman azınlıklar yok denecek kadar azdır. Bir tek Balkanlarda var. Göçmen işçilerin, bütün yüksek insani maliyetlerine rağmen, dönebilecekleri ülkeleri vardır. İkincisi, Batı'da, Avrupa'da, köktenci hristiyanlığın geri gelmesi yada güç kazanması olasılığı neredeyse sıfır denecek kadar küçüktür. İtalya'nın yada ABD'nin laikliği terkedip teokratik bir düzene dönüşmesini beklemek gerçekçi değildir.

Ama Hindistan'da 100 milyondan fazla müslüman yaşıyor. Ve köktenci Hindu hareketi hızla güçleniyor. Hindistan demokrasisi, örneğin Türkiye Cumhuriyetinin milli devlet anlayışının tersine, çoğulcu etnik ve dini mozayiği korumayı hedeflemişti. İran'da olup bitenler, Cezayir'de, Pakistan'da, Mısır'da yaşananlar sadece Türkiye'deki köktenci İslamcıları etkilemiyor; Hindu'ları da etkiliyor. İslamın bir dünya düzeni olarak tarih sahnesine çıkmasının ve çıkartılmasının faturasını korkarım ki önce Hindistan müslümanları ödeyecek. Büyük bir olasılıkla, onları Çin'deki müslüman-Türk azınlık izleyecek.

O zaman ne olacak? Müslüman toplumlar hem Batı'ya, hem Hindistan'a, hem Çin'e, velhasıl bütün dünyaya cihat mı açacaklar? Kendi içinde bölünmüş, teknoloji üretemeyen, otoriter ve totaliter rejimlerle yönetilen bu ülkeler ne yönde evrilecek? Tepkisel tutumlarla içlerine kapanıp kendilerini "tarihin çöplüğüne" mi atacaklar? Yoksa, "demokrasi cephesine" katılıp, yani kimliklerini İslam yerine demokrasi ile tanımlayıp dünyanın barış içinde bütünleşmesine katkıda mı bulunacaklar? Bütün bu soruların cevabı daha belirsiz gibi duruyor.

Özetlemek gerekirse, eskisine kıyasla daha karmaşık, daha çok-merkezli, yerel sorunların daha çok önem kazandığı bir dünya öngörüyorum. Siyasi ve askeri gücün ikinci planda düşmeye başladığı bir dünya olacak bu. Ekonomi giderek daha da ön plana çıkacak. Toplumlar arasındaki çatışmanın yerini, vatandaşını daha iyi eğitip daha yüksek verimle istihdam etme yarışı alacak. İnsani maliyeti yüksek sorunlar, yani açlık, ayaklanma, iç savaş, baskı, işkence, göç, vs. eski sosyalist blok ve üçüncü dünya ülkelerinde yoğunlaşacak. Bence, geçici duraksamalar olsa bile, demokrasinin ve piyasa ekonomisinin dünya sathına yaygınlaşması süreci hızlanarak devam edecek. Böyle bir dünya olacak işte...

Dünyada meydana gelen değişimlerle birlikte Türkiye'nin önüne tarihsel fırsatların çıktığı, tarihin kırılmaya uğradığı bu zaman diliminde Türkiye'nin tekrar Osmanlılın eski hinterlandı içerisinde siyaset yapan güçlü bir ülke olma şansını yakaladığı

belirtiliyor. Ancak tarihsel fırsatı kullanabilmenin önünde Türkiye'nin mevcut sisteminin engel teşkil ettiği, bu yüzden sistemin tümden değişmesi gerektiği vurgulanıyor. Siz bu yorumlar için ne diyorsunuz?

Önce, bu gelişmelerin Türkiye'nin önüne gerçekten tarihi fırsatlar çıkarıp çıkarmadığını saptamak gerekiyor. Türkiye, sizin deyiminizle tarihin kırılmaya uğradığı bu zaman dilimine ne kadar hazırlıklı, ne kadar dünya ile aynı dalga boyunda girdi? En önemli soru bence bu.

Türkiye, 1923'den bu yana, koyu bir milliyetçilik ve içine kapanma dönemi yaşadı. Bunu, başlangıçta Osmanlının çok uluslu ve çok dinli yapısına bir tepki olarak alıp, mazur göstermeye çalışabiliriz. Ama, neden bu tepkinin 70 yıl sürdüğünü açıklayamayız. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Konseyi ve OECD gibi kurumlara tam üye, Avrupa Topluluğuna ise ortak üye olmasına rağmen, koyu bir milliyetçilikle ekonomisini ve toplumunu dış dünyaya kapalı tutmuş olmasını açıklayamayız.

1945 sonrasında, Türkiye'nin evrimi ile "demokrasi cephesinin", özellikle Batı Avrupa'nın evrimi ters yönde seyretmiştir. Bir an için geriye gidelim. 1945'de yada 1950'de Türkiye'ye dışarıdan bakan tarafsız bir gözlemci, ülkenin geçmiş deneyimlerine, tarihi mirasına bakınca ne görecekti? Türkiye, modernleşme reformlarına 1830'larda başlamış, 19.uncu yüzyıl sonralarında Hürriyet Mücadelesine sahne olmuş, hiç bir zaman koloni olmamış, Birinci Dünya Savaşına yayılmacı amaçlarla katılmış, milli devletini 1920'lerde kurmuş bir toplumdu.

Yani, objektif kriterler göre, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve ideolojik evriminin Avrupa ile paralellik göstermesi gerekirdi. Halbuki tam tersi oldu. 1950'lerde, ekonomisini dışa kapadı. 27 Mayıs'la beraber, bir yandan demokrasi düşmanlığı, diğer yandan radikal milliyetçilik söylemi aydın kesime hakim oldu. 60'lı ve 70'li yıllarda Türkiye hızla birinci dünyadan üçüncü dünyaya kaydı. Nitekim, 12 Eylül askeri darbesi, tam üçüncü dünya tipi bir yarı-askeri kapalı rejim kurmak amacıyla yapıldı.

Soğuk savaş boyunca, Türkiye anti-Sovyet blokta yer aldı. Ama hiç bir şekilde kendisini "demokrasi cephesi" içinde hissetmedi. Batı ile askeri ittifak içinde, ama Batının siyasal ve ekonomik sisteminin dışında kaldı. Türk milliyetçiliği, Batı ile her tür düşünsel, iktisadi yada siyasi temasa şüphe ile baktı. Batıyı, elimizden koca Osmanlı İmparatorluğunu alan düşman olarak görmekten vazgeçmedi. Sosyalizm yada liberalizm, kökü dışarıda Türklük aleyhtarı akımlar olarak görüldü. "Biz bize benzeriz" düsturu ile, tek parti kalıntısı totaliter ideolojik yapılar çok partili rejim içinde sürdürüldü. Kolay olmadı. Rejimin Atatürkçü temellerinden sapması tehlikesine karşı üç defa başarılı, bir kaç kez de başarısız darbeler yapmak gerekti. Bir başbakan asıldı. Bunları biliyoruz.

Türkiye'nin ikircikli durumunu en iyi anlatan, Körfez bunalımıdır. Irak'ın Birleşmiş Milletler üyesi bir ülkeyi işgali üstüne, "demokrasi cephesi" hiç tereddütsüz ABD'nin yanında Irak'a karşı savaşa katıldı. Fransa'da Sosyalist Parti iktidarda idi, Kuveyt'e asker yolladılar. Türkiye aydın kesimi ve sosyal demokratları ne yaptı? Önce Ecevit, ardından İnönü, Saddam'ı ziyarete gitti. SHP, ABD aleyhtarı mitingler düzenledi. Rahmetli Turgut Özal'a yapılmadık eleştiri kalmadı.

Neydi suçu? Türkiye'nin "demokrasi cephesi" içinde yer almasını, Irak'a yayılmacı bir diktatörlük muamelesi yapılmasını istiyordu. Kamuoyunda etkinliği fevkalade yüksek aydın kesim ise, içgüdüsel bir şekilde buna karşı çıkıyordu. Daha sonra aynı kesimlerin Sovyetler Birliğinde tutucuların darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından nasıl mutsuz olduklarını izledik. Körfez savaşı, Türkiye'de resmi ideolojinin nasıl bir üçüncü dünya milliyetçiliğe dönüştüğünün en açık şekilde görülmesine olanak verdi.

İslami kesimin tutumu da tamamen simetriktir. Geçen sorunuzda bu konuya değindiğim için ayrıntısına girmeyeceğim. İslamcılar, resmi ideolojiden farklı analizlerden yola çıksalar da, sonunda aynı demokrasi ve Batı düşmanlığında resmi ideoloji ile buluşuyorlar. Biraz geriye gidilerek iki olayın hatırlanması, ne demek istediğimin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Biri Kıbrıs'a yapılan askeri müdahaledir. Diğeri de, 1978'de, Yunanistan'ın tam üyelik müracaatını yaptığı sıralarda, AT'den gelen tüm "siz de müracaat edin" çağrılarına karşı çıkılmasıdır. Her iki olay, Türkiye'nin yakın tarihini çok ciddi biçimde etkilemiştir. Her ikisinde, resmi ideolojinin savunucuları ile can düşmanları İslamcı kesim aynı üçüncü dünyacı milliyetçilik platformunda birleşmiştir.

Demek ki, Türkiye yeni dünya koşullarının yarattığı ortama, hala eski, milli devlet sorunsalı içinden bakmaktadır. Sanıyorum ki, bunun tek istisnası rahmetli Turgut Özal'dı. Burası Özal'ın eserinin ve fikirlerinin kapsamlı bir değerlendirmesinin yeri değil. Herhalde ileride bu konuyu epey ayrıntılı şekilde inceleme fırsatımız olacak. Ama, Körfez Savaşı sırasındaki davranışının, Kürt sorununa yaklaşımının, AT'ye tam üyelik müracaatını yapmasının gösterdiği gibi, Özal resmi ideolojinin düşünsel zincirlerini kırmış bir liderdi. Dünyadaki gelişmeleri anlamıştı. Artık milli devlet kurma aşamasının çok geride kaldığının, soğuk savaşın bittiğinin, yepyeni bir dünya manzarasının oluştuğunun farkında idi. Türkiye'nin, pasif, kendi içine kapalı, değişen koşullara ayak uydurmaktan aciz bir dış politika uygulamasının ne kadar yanlış sonuçlar vereceğini görüyordu.

Bu açıdan, rahmetli Özal'ın Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-Asya kadar Orta-Doğu'da ve Avrupa'da uygulamaya çalıştığı aktif dış politika anlayışını desteklemiştim. Yani, Türkiye'nin, bir yandan tarihi yada kültürel bağları nedeni ile, diğer yandan sırf komşuluk gereği yada ekonomik çıkarları ile, kendi bölgesinde önemli bir diplomatik ve ekonomik oyuncu olmaya hazırlanması lazımdır. Ancak, bu sade gerçeğin, genişlemeci, fütühatçı, milliyetçi söylemlere açık olması da beni korkutuyordu. O nedenle, kendisinin yönettiği Cedit gurubu açık oturumunda, Cengiz Çandar'ın Yeni Osmanlıcılık arayışına karşı çıktım.

Sizin sorunuzda da aynı rahatsızlığı duyuyorum. Nedir "Osmanlının eski hinterlandı içinde siyaset yapan güçlü ülke"? Gerçekten, bunu söylerken ne kasdediyoruz? O kadar çok kavram iç içe telaffuz ediliyor ki, kafaların karışmaması olanaksız. Bakıyorum, bazıları sanki Tuna'dan Çin Seddine yeni bir Türk devleti kurulacak gibi konuşuyorlar. Fetihle mi olacak? Yoksa, AT gibi, bağımsız ülkelerin kendi iradeleri ile hakimiyeti bir uluslarüstü kuruluşa devri mi gerçekleşecek? Cevap yok. Bu ülkelere sorduk mu, istiyorlar mı? Gene cevap yok.

Diğerlerinde, tam bir yerel emperyalist söylem sezinliyorum. Hinterlandın içinde kalan ülkelerden Türkiye'nin bir tür dominyonu gibi davranmaları bekleniyor.

Kıbrıs gibi olsunlar, biz de dersek onu yapsınlar. Yoksa? Evet, öyle davranmazlarsa ne yapacağız? Gidip işgal mi edeceğiz? ABD'nin geçmişte müttefiklerinin bir bölümünde yaptığı gibi askeri darbeler tezgahlayıp Türkiye yanlılarını mı iktidara getireceğiz? Cevap yok.

Ne demek güçlü devlet? Geçen sorunuzu cevaplarken bazı ipuçları verdim. Örneğin, İsviçre, Danimarka, Norveç, bunların hepsi nüfusu İstanbul'dan az ülkeler. Dünyanın en zengin, en müreffeh ülkeleri. Kendi vatandaşlarının temel haklarına en çok saygı gösteren devletler. Komşuları ile çok iyi ilişkileri var. Bunlar güçlü mü? Bizim modelimiz bunlar mı? Yada Japonya. Ekonomik sayıları çok iyi ama doğru dürüst bir ordusu bile yok. Körfez bunalımı sırasında gördük: ismi bile geçmedi. Bizim modelimiz Japonya mı? Yada 1991 öncesi Irak. Kaynaklarının çok büyük bölümünü silahlanmaya ayıran, komşuları ile sürekli olay çıkartan, sonunda dünya tarafından tecrid edilen askeri diktatörlükleri mi güçlü kabul ediyoruz? 21.inci yüzyılda başarılı siyaset uygulamak için, kavramları artık netleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Bir kaç hususun altını çizmek isterim. Birincisi, gerek Orta-Asya'da, gerek Orta-Doğu'da, Türkiye'nin diplomatik ve ekonomik etkinliğin ötesinde bir şeyler araması, ancak ve ancak bölgenin diğer büyük ülkesi olan İran'la işbirliğine gitmesi halinde mümkündür. Ben Türkiye ve İran'ın bölgedeki durumunu, kıta Avrupasında Fransa ve Almanya'nın durumuna benzetiyorum. Bu iki ülke çatıştığı sürece, Avrupa'da istikrarsızlık sürmüştür. Ne zaman ki, 1945 sonrasında Sovyet tehdidi altında bu iki ülke kalıcı bir barış yaparak işbirliğine gittiler, bölgelerine de barış geldi. AT kuruldu. Aynı şeyi Türkiye ve İran için söyleyebiliriz. Bu iki ülkenin bölgede nüfuz ve etki yarışına girmeleri, bölgede istikrarsızlığı arttıracaktır. İran'la kalıcı ve kurumsal bir işbirliğine gitmeden, Türkiye'nin Orta-Doğu ve Orta-Asya'daki etkinliği diplomasi ve ekonomi ile sınırlı kalmak zorundadır. İran, Türkiye gibi demokratik bir ülke olmadığı sürece, yakın işbirliği olanaklarının son derece sınırlı olduğu kabul edilmelidir.

İkincisi, Rusya ile ilişkilerdir. Bugün, sovyet modelinin yıkılmasının getirdiği ekonomik zorluklar altında kıvranması, bu ülkenin Orta-Asya ve Kafkaslar açısından bölgenin en büyük ekonomik ve askeri gücü olduğu gerçeğini değiştirmez. Üstelik, bölge ile kısa dönemde kırılması çok zor tarihi ve siyasi bağları vardır. Türkiye'nin çıkarları, Rusya'nın en kısa zamanda bu sorunları aşmasındadır. Demokrasisi sağlıklı işleyen, ekonomisi güçlü ve dünya ekonomisi ile bütünleşmiş bir Rusya, Türkiye'nin istikrarı açısından hayatidir. Tersinin Türkiye için yaratacağı olumsuz koşulları düşünmek bile istemiyorum. Demek ki, Türkiye'nin çıkarları Rusya ile sonucu belirsiz bir yarışa girecek yerde, Rusya'nın güçlenmesine ve istikrar kazanmasına katkıda bulunmakta yatmaktadır.

Üçüncüsü, Avrupa Birliğidir. Gerek Balkanlar, gerek Karadeniz ülkeleri açısından, Avrupa Birliğinin bu ülkeleri -doğallıkla Türkiye dahil- kapsayacak şekilde genişlemesi, bölgenin kalıcı bir istikrara kavuşmasını sağlayacaktır. AT'nin ve NATO'nun Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da bir istikrar ve barış unsuru olarak davranması Türkiye için son derece önemlidir. Türkiye'nin eski Osmanlı hinterlandındaki etkinliği bu kurumlarla rekabet, yada bu kurumlara bir alternatif olarak düşünüldüğü takdirde, çok yanlış yerlere gidilecektir.

Statükoyu savunan kesimlerin bütün bu sorumları anlamakta zorluk çektiklerini izliyoruz. Milli devlet kavramı ve milliyetçilik söylemi içinde, bu sorunlara sağlıklı çözümler üretmek mümkün değildir. Ancak, değişimi savunan kesimlerin de çok dikkatli olmaları gerekiyor. Değişim derken, aktif dış politika talep ederken, daha da milliyetçi ve daha da geri pozisyonlara düşmemek gerekiyor. Rahmetli Turgut Özal'ın önerilerinin bu konuda bize ışık tutacağını, maceraya atılmadan kabuk değiştirmenin yolunu göstereceğini düşünüyorum. Bence, iyi eğitilmiş nüfusunu yüksek katma değerli alanlarda istihdam edebilen ve vatandaşlarının temel haklarına saygı gösteren ülkeler, çevrelerinde de hayranlık ve ilgi uyandırıyorlar. Esas güç orada.

Türkiye'de 70 yıllık mevcut sistemin tümden tıkandığı ve resmi ideolojinin Türkiye toplumunun problemlerini çözmede artık bir işe yaramadığı yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Sizin de konuşmacı olarak katıldığınız Cumhurbaşkanının Ankara'da yönettiği "Değişen Türkiye'de Siyaset" konulu panelde bütün bu görüşler dile getirildi. Siz de sistemin tümden değişmesi gerektiğine inandığınızı söylediniz. Sistem nerede niçin tıkandı? Olmasını istediğiniz değişimler nelerdir?

İzlenim Dergisinin son sayısında çıkacak bir mülakatta bu konuya kendimce açıklık getirdim. Ana hatlarını tekrarlamak istiyorum. Bence, Türkiye Cumhuriyeti, şer'i düzenli ve çok uluslu bir militarist tarım imparatorluğunun çağın gelişmelerine ayak uyduramayıp dağılması sürecinde kuruldu. Yani, imparatorluk döneminde başlayan, şeriattan akıl düzenine, çok uluslululuktan ulusçuluğa, seyfiye hakimiyetinden sivil topluma, tarımsal üretimden sanayi ekonomisine geçiş sürecinde bir aşama olarak ele alınmalıdır. Son aşama değildir; tipik bir geçiş dönemi ürünü, bir ara kademedir.

Osmanlı-Türk toplumunun 1800'lerin başında Tanzimat ile başlayan serüveni bilinmeden ve dış dünyadaki gelişmelerle üstüste gelecek şekilde objektif bir analize tabi tutulmadan, Türkiye'nin 1923'te, 1946'da yada 1993'te önünde hangi almaşıkların olduğu bence kavranamaz. Cumhuriyetin kuruluşu ve evrimi, 19.uncu yüzyıl boyunca Osmanlı Devletini ve toplumunu sarsan derin dönüşüm ve çatışmaların etkisindedir. Görünürdeki ve resmi ideolojideki bütün ayrışma çabalarına rağmen, devlet felsefesi açısından son dönem Osmanlı devleti ile Cumhuriyet arasında özde süreklilik vardır.

Şunu söylemeye çalışıyorum: Türkiye, yakın tarihinde bir kaç geçişi iç içe yaşıyor. Ekonomik düzeyde tarımdan sanayiye, hatta sanayi-sonrası üretimine geçiş var. Siyasi düzeyde, çok uluslu bir imparatorluktan elde kalanla milli devlet yaratmaya çalışılıyor. İdari olarak, mutlakiyetçi ve militer bir devlet yapısı yerine sivil topluma temellenmiş bir demokrasi arayışı var. Kültürel ve toplumsal düzeyde ise, şeriat düzeninden, hatta bir anlama teokratik devletten laikliğe geçiş var.

Böylesine büyük bir dönüşümün belirli anlarında kırılma noktalarının oluşması şaşırtıcı değildir. İlginç olan, son 70 yılda, böyle bir kırılmanın olmamasıdır. 1923'ten 1960'a, kurucuların yaptığı Anayasa ile geldik. 1960, 1971 ve 1980'deki darbeler gene aynı kadronun ve aynı anlayışın ürünüdür. Hatta, bir anlama 1923-50 arasındaki "Altın Çağın" restorasyonu amacı ile yapılmışlardır.

Toplum değişmiştir; dünya değişmiştir; ama Türkiye Cumhuriyeti, yukarıdan aşağıya "milli devlet kurma" aşamasından öteye geçememiştir. Zafiyet buradadır.

Reform projesinin temelinde, birey-devlet ilişkisinin dönüştürülmesi yatmalıdır. Resmi ideoloji, devleti kutsayan bir anlayış üstüne inşa edilmiştir. Arka planda Türk milliyetçiliği vardır. Önemli olan millettir. Milleti devlet temsil eder. Demek ki, devlet kutsaldır. Birey, bu görüşte tanım icabı şaibelidir, sakıncalıdır. Her an devlete karşı suç işlemesi muhtemeldir. Her türlü kötülüğe açıktır; kendi haline bırakılır ve kutsal devlet tarafından korunmazsa, mutlaka devletin düşmanlarından birinin etki alanına girer. Ya Kürtçü olur, ya komünist olur, ya şeriatçı, yada liberal olur; kökü dışarıda, Türk milletinin düşmanı "beynelminelci" akımlara kapılır. Devletin elinden tutması ve yol göstermesi olmaksızın, kendi başına iyiyi kötüden ayırdetme ve karar alma ehliyeti yoktur.

Kutsal devletin en önemsediği kavramlardan biri, "birlik ve beraberlik"dir. Birden fazla siyasi parti olması, aslında milletin birlik ve beraberliğini bozar. O nedenle, devlet, siyasi partilere hep şüphe ile bakmış, örgütlenmelerini, ideolojilerini denetim altında tutmaya çalışmıştır. Başarılı da olmuştur.

Komünist ve sosyalist hareketin işçi sınıfı içinde varolması ve güçlenmesi, toplumla organik bağlar kurması engellenmiştir. Böylece meydan, illegal örgütlenmeye yönelen şiddet yanlısı sol gruplara bırakılmıştır. Meşru zeminde hak arayan Kürt milliyetçilerine aynı şekilde izin verilmemiştir. PKK'nın ardında, bu yatmaktadır. İslami harekete, 1970'lerden itibaren anti-komünist mücadelenin bir parçası olarak kısmi özgürlük tanınmışsa da, hep denetim altında tutulmuştur.

Merkez siyasi partilerin durumu daha ilginçtir. 1961'de, Ocak-bucak teşkilatlarının yasaklanması ile, bu partiler tabanlarından kopartılmıştır. Kutsal devletini gözünde en makbul parti, tabanı ve örgütü olmayan partidir. Böyle partilerin birlik ve beraberliğimizi daha az bozacağı çok açıktır. Yarın öbür gün, kapattığınız zaman tepki duyan olmaz. Siyasi partiler bir tavan hareketi olarak kaldığı sürece, devletin yönlendirilmesine daha açık olurlar.

Bu nedenlerle, Türkiye'de hukuk sistemi, devleti bireye karşı korumak üzere kurulmuştur. Anayasa hukukumuzda bu son derece açık ve belirgindir. Birey, kullanmadığı sürece bir sürü hakka sahiptir. Ancak, bunları kendi iradesi içinde kullanmaya kalkarsa, derhal devlet tarafından cezalandırılacaktır.

Böyle bir sistemin tıkanmaması olanaksızdır. Şaşırtıcı olan sistemin tıkanması değildir. Sistem aslında daha 1950'lerde tıkanmıştı. Daha önceki sorularda bu konuya değindim. Türkiye, 1960'lı ve 1970'li yıllarda sürekli gerilemiştir. Şaşırtıcı olan, tıkanmasına rağmen bu sistemin bu kadar uzun süre hakimiyetini sürdürmesidir. Türkiye'nin gözle görülür şekilde mesafe kaybetmesine rağmen, dünyanın hızla değişmesine rağmen, sistemi ayakta tutan sivil-asker bürokrasinin tüm değişim arayışlarını kaynağında susturabilmeleridir.

Çok gerilere, Prens Sabahattin'e, Terakkiperver Fırka'ya, Serbest Fırka'ya gitmeye gerek yok. Demokrat Parti, kurucu ve üst yönetim kadrosunun bütün İttihatçı-Kemalist kökenlerine rağmen, toplumun baskıcı tek parti devleti boyunduruğundan kurtulması yolunda çok önemli bir adımdı. Ne oldu? Menderes'i astılar. Kim astı? Sadece askerler mi? 27 Mayıs'ta kentsel seçkinlerin yaşadığı coşkuyu birinci elden biliyorum. Bir askeri darbeyi bayram havası ile karşıladık.

1960'lı yıllar boyunca Türkiye'de demokrasiyi savunmak, seçimle gelen iktidarların meşruiyetine inanmak gericilik sayıldı. İlerici ve demokrat sıfatlarına layık olmak için, darbeyi ve askeri rejimi savunmak gerekiyordu. Soldan gelen bir nefes, Türkiye İşçi Partisi, resmi ideolojinin radikal kanadını oluşturan cuntacılarla tutucu kanadını oluşturan İnönü arasında sıkıştı kaldı, boğuldu.

Sonra 1971 de bir restorasyon denemesi daha. Fevkalade saygın insanlar, darbenin kurdurduğu hükümette bakan olmak için, üst düzey bürokrat olmak için kuyruğa girdiler. Demokratikleşme vaadiyle kurulan bugünkü DYP-SHP koalisyonun SHP'li bir bakanı, 12 Martta Nihat Erim hükümetinde de bakandı. Resmi ideolojinin sürekliliğini göstermesi açısından son derece ilginç.

Nihayet, 12 Eylül Anayasası ve rejimi. Devletin toplum üstündeki vesayetinin sistemleştiği bir siyasal yapı kurmaya çalışıyorlar. Ne zaman? Sovyet sistemi çözülmeye başlarken. Hatırlatmadan edemiyorum, Anayasa Mahkemesi, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Komünist Partisini kapattı.

Yani, Türkiye bir türlü demokrasiyi kendi içinden üretemiyor. Dış dünyadan gelen demokrasi rüzgarlarına bile duyarsız kalıyor. Osmanlı-Türk toplumu, coğrafi yeri itibariyle, Batı dünyasındaki büyük dönüşümle en erken temas kuran toplumlardan biri. Bu konuyu daha önce çok sık yazdım, söyledim. Daha Japonya'nın yada Hindistan'ın Batı'da olup bitenlerden haberi yokken, Osmanlı Tanziman Fermanı ile, sonra Birinci Meşrutiyet ile Batı'yı taklit etmeye çalışıyor. Bir türlü başarılı olamıyoruz. Padişahlığı yıkıp Cumhuriyeti kuruyoruz; tek partili bir diktatörlüğe dönüşüyor. Çok partili rejime geçiyoruz; darbelerin ardı arkası kesilmiyor.

1920'lerde tek parti rejiminin konsolide edilmesinden bu yana, Türkiye'nin demokrasiye ve çağdaş sanayi toplumuna ulaşmasının önünde neyin engel olduğu tartışması vardır. Resmi ideolojiye göre, engel İslamdır. Halk kütlelerinin değer ve anlayışları, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve gelişmesine izin vermemektedir. Demek ki, seçkinlerin yönetimde hakim olduğu bir rejim gerekmektedir. Sol içinde bu yapı jakoben sözcüğü ile kavramsallaştırıldı.

Benim düşünce geleneğim ise, bu sürecin ardında, Osmanlı kapıkulluğundan kalan "kutsal devlet" kavramının Türk milliyetçiliği tarafından Cumhuriyet döneminde de sürdürülmesini bulur. Rahmetli hocam İdris Küçükömer'e atıfta bulunmak isterim. 1960'lı yılların ortasından itibaren onun ve diğer hocam Prof.Sencer Divitçioğlu'nun katkıları ile sol içinde gelişen Asya Üretim Tarzı tartışmaları bu konuda çok ışık tutucudur. Osmanlının olduğu kadar Cumhuriyet rejiminin anlaşılmasında fevkalade önemli ipuçları taşımaktadır. Ben pek çok yazımda, Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki bu ideolojik sürekliliği vurguladım.

Soruyu başka türlü de sorabiliriz. Cumhuriyetin temel felsefesi değişmeden, Anayasanın birkaç maddesini değiştirerek, bazı kanunları kaldırarak, seçim sistemleri ile oynayarak Türkiye'yi önündeki devasa siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunları çözebilecek noktaya getirebilin miyiz? Benim geleneğim bu soruya olumlu cevap veremiyor. Mutlaka işin özüne inmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Kendi hesabıma, değişimin ancak ve ancak köktenci reformlar aracılığı ile sürdürülebileceği sonucuna böyle bir çerçeve içinde ulaştım. Türk milliyetçiliğini sorgulamaya başladım. Laiklik kavramını sorgulamaya başladım. Devletçilik kavramını, beraberinde gelen popülizmle birlikte sorgulamaya başladım. Oradan idari yapıya, hükümet sistemlerine, seçim sistemlerine, ve diğer reform alanlarına ulaştım. Bütün bunlar, daha da geriye, Türkiye insanına resmi ideolojinin zorladığı kimliği sorgulamaya götürdü.

Sonuçta, Türkiye'nin demokratikleşme sürecini tamamlayabilmesi, dünya ile aynı dalga boyuna gelebilmesi için mutlaka geçmiş ile bir kopuş yaşanması gerektiği noktasına geldim. 1980'lerin başından bu yana, Cumhuriyetin yeniden, üstelik bu kez Türkiye toplumu tarafından, sivil toplumda temellenerek kurulması ihtiyacını savunuyorum. Mehmet Altan'ın bu büyük dönüşüme, bu kopuşa İkinci Cumhuriyet adını vermesini doğallıkla destekledim.

Reform projesinin pratik hedefi, devletin her alanda küçültülmesidir. Bu özgül anlama, Türkiye'nin değişim ihtiyacı, 18.inci yüzyıl sonundan buyana sürdürdürüldüğü haliyle liberal proje ile özdeştir. Türkiye'nin bir liberal devrime ihtiyacı vardır. Liberal devrimi gerçekleştirmekte çok gecikmiştir. Belki de 70 yıl gecikmiştir. Bunu serinkanlılıkla görmek ve kabul etmek zorundayız.

Siyasi düzeyde devletin küçültülmesinin ne anlama geldiği çok açıktır: birey ve birey toplulukları üstündaki kısıtlayıcı siyasi denetimi kaldırılacaktır. Temel özgürlüklerin mutlak haklar olarak hukuk sistemine girmesi sağlanmalıdır. Düşünce, ifade, vicdan ve örgütlenme özgürlüklerine devletin koyduğu siyasi vesayet ve denetim kaldılmalıdır. Sivil toplumun ve demokrasinin güçlenmesinin önkoşulu budur.

İdari düzeyde, aşırı merkeziyetçi ve buyurgan, bürokratik idarenin yerine yerinden yönetim ilkesi gelmelidir. Ademi-merkeziyetçi bir idari yapı şarttır. Sosyal Demokrasi Gündemi adlı kitabımda, seçimle gelen bölge idarelerinin oluşturduğu bir idari federalizm önerdim. Kürt sorununun çözümü açısından da, ekonomik etkinlik açısından da, merkezi devletin fonksiyonlarının bölgesel idarelere devredilmesinde zorunluluk görüyorum.

Toplumsal düzeyde, en önemli reform, Türkiye'nin laiklik kavramını ayakları üstüne oturtması olacaktır. Benim önerim, dinin kamu alanları dışına alınması, yani sivil topluma, cemaatlere bırakılmasıdır. Bu çerçevede Diyanet İşlerinin ve dini eğitim veren kamu okullarının kapatılmasını, Tevhidi Tedrisat kanununun kaldırılmasını savunuyorum.

Ekonomik düzeyde, en önemli sorun kamu işletmeciliği ve kamu açıklarıdır. Devletin piyasada alınıp satılabilen mal ve hizmetlerin üretiminden çekilmesi zorunludur. KİT olayı bitirilmelidir. Ancak, aynı anda devletin vergi toplar hale gelmesi sağlanmalıdır. Türkiye'deki vergi kaçağının, birey-devlet ilişkisinin yanlışlığını çok iyi yansıttığını düşünüyorum. Vatandaşına düşman bir devletin vatandaşından vergi toplayamaması bana şaşırtıcı gelmiyor.

Bu listeyi uzatabiliriz. Eğitim ve sağlık sektörlerinde, mevcut yapının Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vermediğini hepimiz biliyoruz. Mutlaka, piyasanın etkinliğini getirecek, fakat aynı zamanda sosyal adaleti koruyacak yeni yöntemler ve araçlar geliştirilmelidir. Sosyal güvenlik kurumları iflas etmiştir. Üstelik,

toplumun önemli bir kesimi hala sosyal güvenlikten yoksundur. Özel radyo ve televizyon sorunun vardır, vs. vs. ...

Ancak, bu pragmatik reform paketi, bir zihniyet değişikliği ile desteklendiği takdirde başarı ile uygulanabilir. Nedir zihniyet değişikliği? Az önce de belirttim. Resmi ideolojinin Türkiye insanına zorladığı kimlik kadar, ona tepki olarak oluşan kimlikleri terketmek zorundayız. Bu nedenle, birinci ve ikinci sorularınızı çok önemsedim ve ayrıntılı cevap vermeye çalıştım. Bence, yeni kimliğin temel eksenleri o analizlerde mündemiç.

Türkiye insanı, kendisini dil, etnik köken, din, ırk gibi diğer insanlardan ayırdeden, hatta onlara karşı getiren yerel özellikleri ile mi tanımlayacak? Yoksa, tüm insanlarla müşterek bir evrensel kimliğe mi yönelecek? Bence, büyük dönüşüm, ikinci yönde, evrensel bir kimliğe ulaşmaktadır. Hiç tereddütüm yok ki, bu evrensel kimlik demokrasidir.

Demokrasiyi içselleştirdiğimiz sürece, yerel kimliklerimize sahiplenmemiz, ister Türklük, Kürtlük, Gürcülük yada Boşnaklık olsun, ister İslam, hatta Sünnilik yada Alevilik olsun, dünya ile bütünleşmemizi kolaylaştıran ve evrensel bir insanlık projesine aktif katkı yapmamızı mümkün kılan bir kültür ve düşünce zenginliği olacaktır.

Türkiye'nin bu büyük zihniyet ve kimlik dönüşümüne çok yaklaştığı kanısındayım. Benzer toplumlar içinde Türkiye'yi tek yapan, Batı'da ve Doğu'da pek çok toplumu Türkiye'yi önemsemeye, Türkiye'de yaşananları ciddiye almaya iten budur. Özgürlüğü, demokrasiyi ve kültürel çoğulculuğu kendi içinden üreten bir Türkiye, yüzmilyonlarca insanın kaderini olumlu yönde etkileme olanağına sahiptir.

Velhasıl, yapılacak çok şey vardır. Kelimenin tam anlamı ile tarihi bir fırsatla karşı karşıyayız. Sevindirici olan şu ki, Türkiye bütün bunları heyecanla tartışmaya başladı. Toplum kendisini arıyor. Tabulara saplanmadan, dogmalara düşmeden kendisini arıyor. Kendi içinde ve dış dünya ile diyalog kanallarını açmaya, bunları işletmeye çalışıyor. Bu sürecin Türkiye'yi son derece sağlıklı bir gelişme çizgisine oturtacağına inanıyorum.

Bu değişim talepleri arasında İslamla ve Kürtlerle barışma tezi önemle vurgulanıyor. Sizce İslam'la ve Kürtlerle barışma tezi ne anlama geliyor; Nasıl bir barışma olacak bu?

Barış tek taraflı olmaz. Her barışta, asgari iki taraf vardır. Kavramı bu anlama ben de kullandım. Laiklikle İslamın, Türk milliyetçiliği ile Kürt milliyetçiliğinin birbirlerini dışlayan, birbirlerine karşıt, aynı coğrafi mekanı müştereken paylaşamayan siyasi hareketler halinden çıkmalarını kasdettim. Kimlik sorununu incelerken söylediğim gibi, çoğulcu demokrasi etrafında oluşturulacak konsensüs barışı tesis edecektir.

Önce İslam ve laiklik konusunu açmak istiyorum. Türkiye'de uygulanan laiklik anlayışını uzun süredir eleştiriyorum. Yukarıda kısaca değinme fırsatım oldu. Din adamlarının kamudan maaş aldıkları, dini eğitimin kamu tarafından yapıldığı, kamu mekanlarında ibadet yerlerinin açıldığı, üstelik özel din eğitiminin Tevhidi Tedrisat kanunu ile yasaklandığı bir ülke laik değildir diyorum. Onun

yerine, laikliğin ayakları üstüne oturtulmasını ve dini faaliyetlerin kamu mekanları ve kamu harcamaları dışına alınmasını, sivil topluma, cemaatlere bırakılmasını savunuyorum.

Altını çizmek isterim. Ben, Türkiye'deki anlamı ile laik değilim. Başkaları da bunu sık sık söyledi. Rahmetli Özal ve Aydın Menderes akla ilk gelenler. Birey laik olamaz. Birey, müslüman, hristiyan, dinsiz, vs. olur. Laiklik, kamu düzenine ait bir kavramdır. Devlet laik olur. Birey, laik bir devletten yana olabilir. Ben öyleyim. Ben, laik bir devletten yanayım. Türkiye'de bugünkü kutuplaşmanın sona ermesi için, hem Türkiye'nin hem de demokrasinin İslamla barışması için, devletin laik olması gerektiğini düşünüyorum.

Demek ki, barışın birinci ayağı, laik devleti savunan kesimlerin, Türkiye halkının ezici çoğunluğunun kimliğinde İslamın önemli bir yeri olduğunu, ve bu insanların kendi dinlerini istedikleri gibi, devletin denetimi olmaksızın, devletin zorladığı bir resmi din anlayışı olmaksızın yaşamaya hakları olduğunu kabul etmeleridir. Vicdan özgürlüğünün mutlak bir hak olarak getirilmesi, devlet ve dinin ayrıştırılması bu kabülün sonuçlarıdır.

Madalyonun öbür yüzü daha karışık. Türkiye'de islami hareket, resmi ideolojiye bir tepki olarak oluşmuştur. Tepkisel olduğu ve baskı altında tutulduğu ölçüde kendi içine kapanmış, dünyanın ve Türkiye'nin değişen koşulları ile yaratıcı bir diyalog kurmaktan kaçınmıştır. İmanla akıl arasındaki ayırımı geliştirecek, zenginleştirecek olanakları bulamamıştır.

Bir süre önce *Kitap Dergisinde* yayınlanan bir söyleşimde uzun uzun bu konuları işledim. Bunlar sadece İslam'a özgü konular değil. Bütün dinlerin paylaştığı konular. Bir soru: Bireysel yaşamımızın hangi alanlarını dini öğretimiz ile, Mukaddes Kitaba atıf yaparak düzenleriz; hangi alanlarını aklımızla ve bilimle düzenleriz? Daha makro düzeyden, soruyu başka türlü sorabiliriz: Din ve Mukaddes Kitap, bireye ve birey topluluklarına mutlak ahlaki değerler sistemi mi getirir; yoksa mutlak siyasi ve ekonomik bir düzen mi getirir? Açıktır ki, dini öğretinin yaşamımızdaki alanını genişlettikçe aklın alanı daralır. Dolayısı ile, siyasi ve ekonomik düzeni de akıl ve bilim yerine Mukaddes Kitabın içine katma zorunluluğu doğar.

Demokrasi ve laik devlet içiçeliği, bu bağlamda devreye giriyor. Ne zaman ki mümin insanlar kamu düzenini, yani siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerini akıl ve bilim aracılığı ile çözmeleri gerektiğini anlarlar, o zaman liberal devrim mümkün olur. Din, bireye yol gösteren ve ışık tutan mutlak ahlaki değerler sistemi ile, aklın ve bilimin ürettiği ve hergün değiştirdiği kamu düzeninin ardındaki gücü oluşturur.

Türkiye'de pek çok müslüman aydının, liberal devrimi oturmuş hali ile tek seferde ve ilk gerçekleştiren ülke olan ABD'nin bir yandan laik devlete, aynı zamanda son derece dindar bir halka sahip olmasını yeni yeni keşfetmeye başladığını memnuniyetle izliyorum. Anayasanın giriş maddesi hem Amerikan halkına, hem de Tanrıya referans yaparak, aklın kurduğu bu demokratik düzenin nihai koruyucusunun imanın verdiği mutlak ahlaki değerler olduğunu vurgular. Laik liberal düzen, dindarlığa, mutlak dini değerlere temellenmiştir.

Demek ki barışın ikinci ayağı islami hareketin imanla akıl arasındaki yaratıcı dengeyi kurmasıdır. İslami kimliklerini önemseyen kesimin, kendisini Türkiye'de "laik" denen resmi ideoloji savunucusu kesimlerin tersi (ama simetriği) olarak

tanımlamaktan vazgeçmesidir. Doğallıkla, bu dev iç dönüşümü hiç bir zaman gerçekleştiremeyecek küçük fanatik azınlıklar olacaktır. Bunlar önemli değildir. Önemli olan büyük çoğunluktur. Türkiye'de ezici bir çoğunluğun bu yönde evrildiği konusunda hiç şüphem yok.

İslam konusunu özetlersek, barış, müslüman Türkiye halkının laik devleti kendi iradesi ile kurduğu gün gerçekleşecektir. Bu noktadan çok uzak olmadığımız kanısındayım. Ya uzak isek? Bunu düşünmek bile istemiyorum. Türkiye'nin, şer'i yada laik ama demokrasi dışı rejimler altında "tarihin çöplüğüne" düşmesine razı olamam. Olamayacak kadar çok seviyorum Türkiye'yi.

Kürt sorunu, kısa dönemde daha acil duruyor. Aslında çözümü daha kolay. Neticede, uzun süredir bir arada yaşayan, aynı dinden iki ayrı milletin birbirlerinin hak ve hukukuna saygı duymalarını gerektiriyor. Dünya deneyimi, bunun statükocu çevreler tarafından sunulduğu kadar imkansız olmadığını gösteriyor. Örneğin İspanya, çok yakın bir geçmişte bu sorunu çözdü. Başka örnekleri de kolayca bulabiliriz.

Şüphesiz, Osmanlı Devletinin dağılma sürecine bir tepki olarak, Cumhuriyeti kuranların Türk milliyetçiliğini Kürt kimliğine bir baskı haline dönüştürmüş olmaları üzücüdür. Önümüzdeki dönemde, işimizi zorlaştıran bir takım tortuların iki tarafta da yer etmesine yol açmıştır. Ancak, bunların abartılmaması gerektiğini düşünüyorum. Türklerin ve Kürtlerin paylaştıkları müşterek tarihin ve değerlerin zenginliği, bu zorluğu aşmaya yeter.

Çözüm, liberal devrimin gerçekleşmesi, evrensel demokrat kimliğin yerel kimlikleri birleştiren ve bütünleştiren gücünün seferber edilmesidir.

Pragmatik düzeyde, ilk aşamada idarenin yerelleşmesi ve ademi-merkezileştirilmesi gerekiyor. Yukarıda, idari federalizmi savunduğumu belirtmiştim. Doğallıkla, Kürtçe yayın, eğitim, vs. haklarının garantiye alınması şarttır. Kürt kimliğini savunan partiler kurulabilmeli, şiddet kullanmayı reddetmeleri koşulu ile, bağımsız bir Kürt devleti öneren siyasi hareketler varolabilmelidir. AT'ye tam üyelik gibi gelişmeler, bence bu süreci hızlandırmaları açısından da çok önemlidir.

Ufkumuzu biraz daha genişletirsek, Kürt sorunun demokrasi içinde çözmüş, bir sorun olmaktan çıkartıp bir zenginliğe dönüştürmüş bir Türkiye'nin, Irak ve İran'daki Kürt halklar için de bir cazibe merkezi olacağını öngörmeliyiz. Tarihin seyrini kestirmek çok zordur. Ama, bu bölgeleri de kapsayan bir federasyonun, kendisi daha büyük bir Avrupa Devleti içinde yer alan Türkiye'ye çok farklı bir boyut getirebileceğini söyleyebiliriz. Kürt sorununun çözümü konusunda da iyimser olduğumu söylemek istiyorum.

Türkiye'de değişimi savunan, demokrasiyi savunan, dinamizmi temsil eden kesimlerin, ülkenin önündeki bu tarihi fırsatlar kümesini değerlendirebilecek ve kullanabilecek olgunlukta olduğunu sanıyorum. Yanılmamış olmayı temenni ederim.

Sorularınıza biraz uzun cevap verdiğim için kusurumu affedeceğiniz umudu ile, okuyucularınızla bu uzun sohbeti sürdürme olanağını sağladığınız için size teşekkür ediyorum.

ÇOĞULCULUĞUN ENGELLENMESİ BİLGİNİN ÜRETİLMESİNİ DE ENGELLER

(Kitap Dergesi, Ağustos 1991)

Çoğulculuğu nasıl tanımlıyorsunuz? Dilerseniz konuşmamıza, bu kavramı açıklayarak başlayalım.

Çoğulculuk ve sivil toplum kavramları bana birbirine çok yakın kavramlar gibi geliyor. Sivil toplumun güçlü olduğu, bireyin devletten izinsiz, özerk, faaliyet alanının zengin olduğu bir yerde, bireylerin çeşitliliğinden kaynaklanan bir çoğulculuk, tanım gereği var olacaktır. Yani en basit anlamıyla çoğulculuk, senin sarı benim ise yeşil giymemden başlıyor. Dikkat edersen, totaliter yapılar bunu bile sevmiyorlar. Mao'nun Çini'nde herkes aynı renk, aynı tip elbise giyiyor. Müslümanlar da kadınları siyah, aynı renk bir elbise içine sokuyor.

Öyle bir şart olduğunu sanmıyorum Asaf Bey. Bildiğim kadarıyla Müslüman kadınlar diledikleri rengi seçmekte özgürler.

Hayır ama, orijininde, herhalde Marks'ta da bütün erkekler aynı kıyafeti giyecek diye bir şart yoktu. Ama birden bu böyle oldu. Çoğulculuk, farklı olabilmenin hukuken mümkün olması. Burada iki şeyi birbirinden ayırdetmek gerekiy sanıyorum. Hukuki yapılar bize farklı olabilme imkanı veriyor mu, vermiyor mu? Örneğin Türkiye'de fes ile dolaşamıyoruz biliyorsun. Sari ile dolaşmıyoruz. Demek ki çoğulculuğumuzun bir tarafı kapalı. Türban ile üniversiteye girilemiyor. Ama öte taraftan, hiç ilgisiz Rus Kazak kıyafetiyle de gitsek, devlet bu kıyafetimizden dolayı bize mahkeme açabilir. Ya da bu kıyafeti bizlere yasaklayabilir. Sadece müslamanlara yönelik yasaklamar değil. Birçok konuda çoğulculuğun engellendiğini görüyoruz. İnsanlar şöyle efendi gibi, yani devleti yönetenlerin öngördükleri gibi giyinmelidirler. Eğer bireyi ingirgenemez bir birim olarak alıyorsak; cemaata indirgeyemediğimiz, mahalleye, kente, Fenerbahçe'ye, Galatasaray'a indirgeyemediğimiz, hiçbir şeye indirgeyemediğimiz bir birim olarak kabul ediyorsak bireyi, böyle kabul etmekle, bireyin kendisi ile ilgili iradesini kısıtlayamayacağımızı ortaya koymuş oluyoruz. Şunu belirtmemde yarar var: Burada Türkiye açısından iki şeyi birbirinden ayırd etmek gerekiyor. Birincisi, hukuki yapılaran getirdiği çoğulculuk vardır. İkincisi ise -ki bu çok önemlidir- toplumun da toleransının olması gerekir. Örneğin Türkiye'de, özellikle gruplar halinde, cemaatlar halinde yaşayan insanların, o cemaatten farklı davranmaları durumunda başlarına neler geldiğini biliriz. Hukuki bir engel yoktur ama, toplum fiilen çoğulculuğa hazır değildir. Cemaatin belirli kuralları vardır ve her mensubunun bu kurallara uygun davranmasını ister. Bu kuralların dışına çıkanları ise, çeşitli müeyyideler uygular. Çoğulculuğun kültürel ve politik olmak üzere iki boyutunun var olduğunu düşünüyorum. Ama her ikisinde de ortak olan şey,

bireydir. Olayı birey bazında tanımladığımız zaman, toplumsal ilişkileri bireyin indirgenemez bir birim olduğu varsayımından hareketle tanımladığımız zaman, çoğulculuğa giden yolu da açmış oluruz.

Ekonomik anlamda çoğulculuktan da söz edebilir misiniz?

Ekonomi, aslında çoğulculuğun en zor silineceği toplumsal faaliyet alanı. Yani siyasette çoğulculuğu hukuk ile çabucak yok edebiliriz. Kültürel olarak, devlet şiddetiyle ve zoruyla çoğulculuğu yok etmemiz mümkün olabilir. Fakat ekonomide böyle bir şey mümkün değil. Ekonomide, tanım gereği çoğulculuk var, çonkü faaliyetler çok farklı. Bir memlekette bir tan din olur, bir tane devlet olur. Ama birbuçuk milyon çeşit mal vardır ve her biri başka birini üretecektir.

Ama bu söylediğiniz, liberal ekonomilerin uygulandığı ülkeler için geçerli. Bireye özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunma imkanı tanımayan ve devletçi-merkezci ekonomilerin uygulandığı ülkeler vardı... Sovyetler Birliği gibi.

Hayır, hayır. Sovyetler Birliği'ndeki gibi, en merkezi planlamalı ekonomiler bile, ekonomilerinde mecbuden siyasette olduklarından daha çoğulcu olmak zorunda kalmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin glasnost sonrası dönemlerini kastediyor olmalısınız.

Hayır, en başından beri. En basit bir şekilde ifade edeyim. Ne Sovyetler'de Stalin ve Ne de Çinliler, emeğin merkezi planlamasına gidememişlerdir.

Çünkü mümkün değil.

Evet, ben de bunu söylüyorum. Bu mümkün değil. Neticede insanlar, merkezi planlamanın en yoğun olduğu anda bile Sovyetler Birliği'nde kendi işlerini kendileri seçebilmişlerdir. Engellemek mümkün olamamıştır.

Doğu Bloku'ndaki çöküşü nasıl açıklamak gerekir o zaman?

İstersen daha felsefi konuşalım. Toplumda indirgenemez birim olarak bireyi tanımlamayan bütün yapılar -ki, İslam bunu yapıyor mu yapmıyor mu sorusunu dolayısıyla san sormuş oluyorum- birbiri ardından çözülüyorlar. Faşizmi örnek olarak ele alalım. Faşimzde birey yoktu, millet vardı. İndirgenemez analiz birimi millet idi. Irk idi. Çöktüler. Sınıf idi... çöktüler. Şimdi siz İslam diyorsanız..

Önce birey diyoruz biz. İndirgenemez birimin toplum, millet, ırk değil, birey olduğunu, çünkü herşeyin birey ile başladığını düşünüyoruz.

Onu soruyorum. Var mı? Mesela İran'a baktığım zaman, Abdurrahman Dilipak'ı sağda-solda dinlediğim zaman, pek birey demediğimiz izlenimi uyanıyor bende.

Ben Abdurrahman Dilipak'ın nee dediğinden çok, İslamiyet'in ne dediğine bakmak durumundayım. Ayrıca bu din, Abdurrahman Dilipak'a yorum özgürlüğü veriyorsa, gerçekten de indirgenemez birimin birey olduğu tartışmasız ortada demektir.

Zaten birey demediğiniz müddetçe, siz de çözülmek durumunda kalırsınız. Bir adım ileriye gidemezsiniz. "Hayır, indirgenemez birim cemaattir, sınıftır, millettir, ırktır" gibi başka şeyler söylendiği anda, kapalı bir yola giriliyor ve toplumun gelişmesi de engellenmiş oluyor. Niye engelleniyor gelişme? Çünkü çoğulculuk engelleniyor. Çoğulculuğun engellenmesi bilginin üretilmesini engelliyor. Bilgi üretimi için, birilerinin bugünkü bilgiye "yanlış" dememesi lazım. Bugünkü bilgiye yanlış demeden, yeni bilgi üretilemez. Halbuki bugünkü bilgiye yanlış deyince, birtakım meşhur adamlara da "hatalısın" diyorsundur.

Çünkü yanlış bilginin kaynağı onlardır.

Onlardır, çünkü birtakım adamlar bu bilgiyi biliyorlardır ve onun doğru olduğunu iddia ediyorlardır. Birisi de çıkacak "yanlış" diyecek. Eğer bugünkü bilgiyi taşıyanlar, kendilerine "yanlış" diyecek kimselerin varolmasına izin vermiyorlarsa...

Çoğulculuk olamaz.

Gelişme de olamaz. Çoğulculuk yoktur, dolayısıyla yeni bilgi üretilemediğinden, gelişme de yoktur. Analizi bu düzeyde sürdürmek gerekiyor. Ondan dolayı çoğulculuk, gelişme, yeni bilgi üritimi özdeş şeylerdir. Bunların hepsinde özgürlük vardır. Özgürlük olunca, çoğulculuk oluyor. Çoğulculuk olunca özgürlük oluyor. Onlar olunca da yeni bilgi oluyor. Yeni bilgi olunca gelişme oluyor, gelişme olunca toplum yeni koşullar üretiyor ve kendini o yeni koşullara adapte edebiliyor. Bunu yapamayanlar hem yeni koşullar üretemiyorlar, hem başka yerde üretilenlere adapte olamıyorlar. Dolayısıyla ne yapıyorlar? Dinazorlar gibi yavaş yavaş tarih sahnesinden çekiliyorlar. Doğu Avrupa'yı böyle görmek lazım. Doğu Avrupa'da olan biten, aynen budur.

Batı'da sizin sözünü ettiğiniz anlamda çoğulculuk var mı efendim? Bakın dünyanın her yanında insanlar Batılı gibi yaşamaya başladılar. Coca Cola her yerde içiliyor, Kentucky Fried Chicken ürünleri her yerde tüketiliyor. McDonald's dünyanın hemen her yerinde şube açmış. Gençler Lee Cooper giyiyorlar, rap müzik dinliyorlar. Dünyanın her yanında, sanki Batı'nın en gelişmiş ülkesinde yetişmiş insanlar yaşıyor. Yaşam biçimlerinde tek tiplilik, zevklerde tek tiplilik hatta düşüncelerde bile tek tiplilik var. İnsanların nasıl bu hale getirildiğini siz de, ben de biliyoruz. Tüketimde, zevklerde, yaşam biçiminde, düşüncelerde Batı'nın öngördüğü anlamda "tek boyutlu insan" yaratmaya çalışmak, çoğulculukla çelişmiyor mu? Bu, bireysel özgürlüğe müdahale değil mi sizce?

Ehemmi mühimden ayırmak gerekir mi derler, ne derler tam bilmiyorum. Şimdi, Batı medeniyetine karşı iki anlamda da kompleksli olmamak lazım. Birincisi, biraz

aşağılık duygusuna kapılıp bunların kötü ve yanlış olduğunu söylemektir, diğeri ise hayranlığa kapılıp bunların kötü ve yanlış olduğunu söylemektir, diğeri ise hayralığa kapılıp, her şeyin doğru ve mükemmel olduğunu sanmaktır. Bizim gibi ülkeler, Batı medeniyetinin hel dışında değil, hem de içinde değil. Türkiye'nin özelliği budur. Mesela Çin dışındadır. Hindistan dışındadır. Ama biz tümüyle dışında değiliz. Biz bir AKdeniz ülkesiyiz ve komşu dinlerdeniz. Hindistan ve Çin'in dini de tutmuyor, ideolojileri de. Biz daha farklıyız. Üç din, üçü de bizim mahallenin dinleridir. Bunu kabul etmek zorundayız. Kültür derseniz, Viyana'ya kadar gidip gelmişiz. Anadolu'da da yüzbinlerce Hıristiyan, bizimle birlikte yaşamış. Ama 19. yüzyıl sonrası belirginlik kazanan, kökenleri 16. yüzyıla kadar uzanan, o Batı'yı Batı yapan sanayi devrimi, kapitalizm, liberalizm ve demokrasinin beşiği Batı medeniyetinin içinde değiliz. Biz böyle garip bir yerdeyiz. Bizim gibi ülkelerde yaşayan insanların bence bu ikileme çok dikkat etmeleri, ne bir hayranlık ne de bir komplekse kapılmadan, ehemmi mühimden ayırmaları gerekiyor. Batı'nın çoğulculuğuna gelince. Yeterince çoğulcu değil, katılıyorum sana. Ama Batı ülkelerinden daha çoğulcu bir ülke de yok. En çoğulcunun yine de onlar olduğunu kabul etmek zorundayız. Çoğulculuğa her düzeyde, gerek bilgi düzeyinde, gerek özel hayat düzeyinde, gerek siyaset düzeyinde en fazla izin veren yine onlar. Biz bunu yetersiz bulabiliriz. Örneğin ben, bunu yetersiz bulanlardan biriyim. Dolayısıyla Batı'yı "Bir taraftan çoğulculuk var diyorlar ama, öte taraftan da insanları standartlaştırıyorlar" şeklinde eleştirirken, bu eleştirinin çok dikkatli yapılmasında yarar olacağını düşünüyorum. Batı'nın üstün tarafları olan özgürlükçülüğünü, katılımcılığını alırken, kendi kültür bünyemizi gözden geçirmeliyiz. Bugün Japonya sentezi ilginç bir sentez gibi duruyor. Türkiye'de birileri, bunu araştırmalı. Japonya, dünyanın en zengin ülkesi olurken, kültürel olarak Batı'ya hiç benzememeyi ve kendine özgü kültür değerlerini korumayı nasıl başardı?

Demokratik sistemlerin gerçek anlamda çoğulcu olup olamayacağına ilişkin neler düşünüyorsunuz? Bir örnek: Demokrasi bir çoğunluk rejimidir ve % 51'in tercihleri, % 49'un tercihlerinin daima önündedir. Dolayısıyla bu % 49'luk kesimin siyasal katılımdaki hakları da çerçeve içine alınmış demektir. % 51, siyasal beklentileri bakımından umutlu, % 49 ise umutsuz. Bu % 49'a ne olacak?

Şimdi, onun yolu başka bir yerden geçiyor. Batı sistemini bir bütün olarak elealdığımız vakit, ben de Türkiye'ye aynı şeyleri öneriyorum. Birincisi iktidarı kademelendirmeyi öğrenmek lazım. Yani ülkede bir tek iktidar merkezi varsa ve sadece onun seçimi yapılıyorsa bu senin dediğin doğru. Ama ben eğer önce belediyemi hatta mahalle belediyemi seçiyorsam, sonra büyükşehir belediyemi, sonra il meclisimi, sonra bölge meclisimi, ondan sonra merkezi hükümeti seçiyorsam, bunların hepsinde azınlıkta, yani % 49'da kalma ihtimalim azalır. Bazılarında çoğunlukta olurum, bazılarında ise azınlıkta kalırım. Ayrıca, bazı konularda doğrudan demokrasiye geçebilmişsek, referandumlar yapılıyorsa, benim bütün referandumlarda mağlub olan tarafta olma ihtimalim iyice azalır. Demek ki toplumsal karar sürecini kademelendirebildiğim ölçüde, katılım imkanı

artacaktır. Yani mensup olduğum tarafın kazanma ihtimali, bazı kademelerde artacaktır.

Ama bir % 49, siz o % 49'un içinde kalmasanız bile hep var olacak ve % 51'in tercihleri kabul görecek. Kural bu.

Başka kural koymam zor ama. % 51, % 51 kadar, % 49 da % 49 kadar yönetsin diyebilmem çok zor. Neticede bir tane icra başkanı seçeceğim. Bir adam olmak zorunda. Yani demokrasinin çoğunluk kuralı, anlamlı ve geçerli bir kuraldır. Başka kural düşünmek mümkün olmadığı için, burada çözüm kademelendirmedir. Adem-i merkeziyetçiliktir. Amerika'daki uygulamalar bir örnek teşkil edebilecek niteliktе bence. Bir Amerikan vatandaşı mahalli düzeyde belediye başkanını seçer, polis müdürünü seçer, savcısını seçer, yargıcını seçer. Bir üst düzeye çıkar, orada şerifini filan seçer. Bu arada bir sürü referandumda oy kullanır. Silah taşınsın mı, taşınmasın mı? Yol yapılsın mı, yapılmasın mı? Bilmem nereye baraj yapılsın mı yapılmasın mı? gibi referandum yoluyla çözümlenmesi gereken konularda oy kullanır, ondan sonra federal hükümeti seçer. Bunların hepsinde de % 49'un içinde kalmaz. Yüzlerce, binlerce, milyonlarca ittifaklar olur. Adam demokrattır, eyalet seçiminde demokratlara oy verir ama cumhurbaşkanlığı seçiminde gider oyunu muhafazakarlara atar veya cumhuriyetçilere oy verir. Referandumların bir tanesinde cumhuriyetçilerle beraber, diğerinde ise demokratlarla beraber oy kullanır. Vatandaşın şeçme alanı genişler. Katılma, seçme alanının genişlemesi demektir. Katılma, bana sorulan soruların artması demektir. Türkiye gibi merkeziyetçi yapıların en büyük sorunu, bana bir vatandaş olarak 4 yıl gibi uzun bir sürede bir defa soru sorulmasıdır. Ahmed"i, Mehmed'i veya Hasan'ı seç, sonra hiçbir şeye karışma o kadar. Buna karşı çıkıyoruz biz. Bana çok soru sorulmalı. Her kademede, her aşamada ban sorular sorulsun, ben o sorulara cevabımı veririm.

Kimileri Batı'da dini-kültürel çoğulculuğun olmadığını, ama buna rağmen ekonomik -sınıf çoğulculuğunun var olduğunu söylüyorlar, Böyle bir görüşe katılmak mümkün mü? Neden dini-kültürel çoğulculuk yok ta, ekonomik sınıf çoğulculuğu var? Bu acaba Batı'nın kapitalist değer yargılarına daha fazla önem vermesinden mi kaynaklanmaktadır?

Bu görüşler, tipik ekonomik reduksiyonist (indirgemeci), yani toplumu ekonomiye indirgeyen ve toplumun ancak ve ancak ekonomi aracılığıyla anlaşılabileceğini düşünen görüşlerdir. Ben bunlara hep karşı olmuşumdur. Toplum çok daha karmaşıktır ve ancak bu karmaşıklığı içinde anlaşılabilir diye düşünenlerdenim açıkçası. Çoğulculukla beraber burada birtakım şeyler yine karıştırılıyor gibime geliyor. Şimdi, az önce sorduğun soruyla bağlantı kurmak lazım. Çünkü çoğulculuk, kendi özel alemine girince, bireyin özgürlüğü anlamına geliyor. Tabii toplumun koyduğu bir dizi asgari kurallar olmak şartıyla.

Sanıyorum şu anda Batı insanını en fazla bölen olay ne Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, ne de Saddam Hüseyin. Şu anda Batı'daki bir numaralı sorun, kürtaj sorunudur. Kürtaj yapılmalı mı, yapılmamalı mı? Devlet kürtaj için yardım eder mi,

etmez mi? Bu çok önemli. İnsanların doğmadan bile olsa, can kazanmış bir şeyi öldürmü hakları var mıdır, yok mudur? Bunun ne sağcılıkla ne solculukla ilgisi var. Bu konuda insanlar bölünüyor. Biz seninle "Kürtaj olmamalıdır? diyorsak, beraberce dernek veya parti kurabilmeliyiz. Çoğulculuğun anlamı bu. "Olmalıdır?" diyenler de, ne istiyorlarsa söyleyebilmelidir. Çoğulculuğun birinci tarafı bu. Sonra, demokrasinin bir kuralı var. Toplumsal sorun ortaya çıktıktan, sorunla ilgili kanaatler belirginleştikten, herkes kendi imkanlarını seferber ederek tartışıldıktan ve oylamaya gidildikten sonra, gened de birisi kazanacak, öbür taraf kaybedecek. Dolayısıyla, o anlamda çoğulculuk bitecek artık. Ama bu demokrasinin özünde var. Demokrasinin olduğu her yerde bu da daima olmak zorunda. Aksi takdirde kaos olur. Çoğulculuk bir kaos değildir. En sonunda, bunların gerçekleştirilmesinin ardından, bir karar çıkacak. Karar çıktıktan sonra çoğunluk sağlandığında, olay bitecek. Öyle olacak, çünkü toplumun çoğunluğu, yani % 51 "Biz böyle istiyoruz" dedi. Geri kalan % 49'a ne oluyar? Yola devam edip, diğerlerini ikna etmeye, fikirilerini değiştirmeye uğraşarak belki iki sene, belki beş sene, belki on sene sonra kazanabilmek için çalışmak kalıyor.

Yani % 49 kazanmadıysa, bu onların yok olmaları anlamına gelmemeli. Tam aksine, hayat alanlarının hala var olduğuna, bir şekilde günün birinde...

Günün birinde yeterince insanı ikna edebilirlerse, iktidar olabilirler. Batı'da çoğulculuk yoktur diye eleştiri yaaparken, bu eleştirilerimize sebep olan görüntü, çoğulculuğun değil, demokrasinin görüntüsüdür. Batı'dü bir taraftan çoğulculuk var ama, diğer taraftan daa çoğunluklar var. Toplum uygulamalarını, çoğunlukların vevrdiği kararlar sonucunda fiilen gerçekleştiriyor. O açıdan baktığımızda, Batı'da -buna sadece Batı demiyelim demokrasi ile yönetilen ülkelerin tümünde- hem çoğulculuğun, ama diğer taraftan da, her konuda hakim bir görüşün var olduğunu görürüz. Aksi takdirde demokrasi olmaz. Demokrasinin olduğu yerde, hakim bir görüş olmak zorunda.

Bu hakim görüş eğer bazı konularda insanları sınırlandırıyor ve kayıtlar koyuyorsa, o zaman demokrasi de ortadan kalkmaz mı? Bu, çoğulculuğun da ortadan kalkması demektir.

Doğrudur. Bir feylezofun meşhur bir sözü cardır. "Bir tane saf siyasi teori vardır, o da anarşizmdir" der. Onun dışındaki bütün teoriler kirlenmiş teorilerdir. Çünkü anarşi dışındaki bütün sistemler, ne kadar çoğulculuktan söz edelerse etsinler, ne kadar özgürlükten söz ederlerse etsinler, şu ya da bu biçimde, bireyin davranışlarına kısıtlaama getirmeyi içerirler.

Dolayısıyla, çoğulculuk ilkesiyle çelişirler.

Tabii. Temiz değildirler. Hepimiz biliriz ki, sözcüğün pratik anlamında çoğulculuk vardır. O toplumlardaki insanlar, aslında çok yaygın, geniş bir alanda, insanlık tarihinde daha evvel olmayan özgürlüklere sahiptirler. Gelişmiş Batı demokrasilerinde gördüğümüz durum bu. Pratik olarak böyle. Yalnız, yine hepimiz

biiriz ki, teorik düzeyde, bunlar mutlak değildir. Az önce söylediğim örneği vermek istiyorum: Eğer çoçuğa yaşamı veren anne-baba, çoçuklarını dövmek, hırpalamak hatta jldürmek istiyorlarsa, diğer anne-babaların karışmaya ne hakları vardır sorusu, meşru bir sorudur teorik olarak. Pratik olarak ise, ne senin, ne benim, ne de ötekinin, izin vermeyeceğimiz bir şeydir. Ne sen, ne de ben, bir anne-babanın, hayata getirdiler diye, çocuklarına eziyet etmelerine izin vermeyiz. Bırak onu, köpeklerine eziyet etmelerine bile pratikte izini vermeyiz. Teorik olarak soruyu sorarız, cevabını da veririz ama, pratikte buna izin veremeyiz. Dolayısıyla, bir taraftan çoğulculuk diyeceğiz, demokrasi diyeceğiz ama öte taraftan, ahlak değerlerimiz çerçevesinde yanlış olduğunu düşündüğümüz şeylerin oluşmasına da izin vermeyeceğiz. Onun için, bir tek saf, kirlenmemiş siyasi teori vardır, o da anarşizmdir. Geri kalanların hepsi kirlidir. Yani söyledikleri ile yaptıkları arasında az da olsa, tutarsızlıklar olmak zorundadır. Yaşamın kendisi de safkan bir teorider ibaret değil. Yaşam renkli, canlı ve pragmatik bir olaydır. Mesela, demokrasi. Demokrasi soyut değil, somuttur. Benim örgütenme hakkım vardır, konuşma hakkım vardır. Beş tane hakkım vardır veya yoktur. Falan ülke demokrasi mi, değil mi? Bunlar varsa demokrasidir, yoksa değildir. Yani belli bir pragmatik düzeyi ki anglosakson ülkelerinde demokrasinin bu kadar uzun süre yaşamasının ardında belki pragmatizm vardır. Bu saf, kirlenmemişi arayış, bizi çok büyük bir hızla totaliter yapılara götürebilme eğilimini taşıyor diye düşünüyorum. Öyle bir gözlemim var, doğru mu yanlış mı bilmiyorum.

Ben aslında soruyu dönüp dolaştırıp, 12 Eylül sonrası İslami hareketlerdeki yükselmeye getirmek istiyorum. Gerçekten bir yükselme var mı? Varsa bunu neye bağlıyorsunuz? Ayrıca 12 Eylül'den sonra Türkiye'de sivil toplumcu anlayışların yaşama şansı buldukları söylenebilir mi? Eğer çok yüksek kademelerde de sivil toplumcu anlayışlar yaşama şansı bulabildilerse; İslamcı hareket te sivil toplumcu anlayışların hoşgörüsünden yararlanarak kendilerine bir hareket alanı mı oluşturdu, yoksa 12 Eylül'den sonra Türkiye'de modernleşme hareketleri daha fazla yükseldi, Batılılaşma hızlandı ve dolayısıyla İslami hareket bu gelişmeye muhalefet olarak mı doğdu?

Ne kadar bu terminolojiyle düşünüyorum, bilemiyorum. Herhalde bana biraz zaman verseniz, bu terminolojiyle de belki düşünmeye başlayabilirim ama, genellikle olaya bu açıdan bakmadım. İslam'la ilgili olarak ben 10-15 yıl kadar önce, Türkiye'nin İslam'da bir reformasyonu gerçekleştirmeye aday ülke olduğunu söylemiştim. O da bence şu: özel ve kamu alanlarının ayrışması, dinin bir özel alan, bireyin kendi iç dünyasının fenomeni olarak kalması, kamunun akla açılması. Yani insanın kamusal tercihlerini akıl ile, bireysel tercihlerini ise din ile, dinsizlikle yapması. Ama toplumun büyük çoğunluğu açısından bireysel dünyada da dinin büyük bir ağırlık taşıması. İslam, tabii bu ayrımı reddeder. İslamiyet, peygamber efendimizin kendinden kaynaklanıyor veya kaynaklanmıyor bu önemli değil ama, İslamiyet'in son bin yıllık deneyiminde böyle bir ayırım yoktur, olamaz. Katoliklerde de vardır bu, sadece İslam'da değil, Katoliklerde de bu eğilimler son derece güçlüdür. Böyle bir ayırımı reddeder Katolik. Ama Avrupa'nın gelişme çizgisi içinde bu ayırım, Türkiye'dekinden çok daha önce

gerçekleşmiştir. Türkiye'nin, İslam ülkeleri içinde böyle bir noktaya ilk olarak gelme ihtimali olan bir ülke olduğunu ve dolayısıyla Türkiye'de laik kesimlerin ürettiği "gerici müslüman" tipolojisinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Ondan dolayı da, Türkiye'de İslam'ın hiçbir zaman bir tehdit oluşturmadığı kanaatindeydim, çünkü Türkiye'de islam bence bu yönde evriliyordu. Yani mesala, bilime karşı değildi. İş hayatına karşı değildi. İş hayatına karşı değildi. Tam tersine bunları isteyen, aynı zamanda hem müslüman, hem demokrat; hem müslüman, hem fizik mülendisi, hem müslüman, hem atom mühmendisi olabilen insanları üretmeye başladı Türkiye. 80'li yıllar, bence bu eğilimi güçlendirmiştir. Dolayısıyla, İslami hareketler açısından baktığımızda Türkiye'deki ana sorunun, bu ayırımı reddeden hareketler olduğunu söyleyebilirim. Yani kamu-akıl/özel-inanç, iman ile aklın dünyalarının ayrılmasını reddeden, entegrist diyelim, fundamentalist diyelim, ne dersek diyelim bunlara. Bu akımın aslında, Türkiye müslüman hareketleri içinde marjinalleşmesi sürecini bekliyordum. Ve bence de bu gerçekleşmiştir. Bugünkü Türkiye, bundan 20 sene önceki Türkiye'den çok daha müslüman bir ülkedir. Müslümanlığın, müslümanlık kimliğinin çok daha önde olduğu, bu kimliğini daha fazla vurgulayan, bu kimliği taşımaktan daha az korkan, yani o eski laikliğin bittiği bir ülkedir ama, tırnak içinde şeriatçı, fundamentalist, entegrist her neyse, akıl-kamu/iman- özel ayrımını reddeden, "kamu da, özel de imandır" diyen hareketlerin ise bu sürecin içinde sürekli geriledikleri bir ülkedir.

12 Eylül'den sonra mı?

12 Eylül'ün büyük bir katkısı olduğunu düşünmüyorum. Tarihi bir süreçtir bu. 12 Eylül, bir görüntüdür. Türkiye tarihini etkilenmemiş bir olaydır. 12 Eylül'ün etkileri kısa vadelidir. Uzun vadede hiç bir etkisi olmamıştır. Olmamış gibi bir hareket olacaktır, anayasası da gidecektir. Yeniden yazılacaktır, sivil anayasa da yapılacaktır. 12 Eylül'de, tarihimizde böyle bir kötü leke olarak kalacaktır. 12 Eylül'ün toplumsal yaşamda fazla bir dinamiği olduğunu sanmıyorum. Ben analizi bu terminoloji ile yapmayı tercih ediyorum. Türkiye, bu iman-özel ve akıl-kamu ayırımını yapan ve bunu yaptığı anda da İslam'da fiilen büyük bir reformasyonu gerçekleştirmiş bir ülke olmaya adaydır. Hızla buraya doğru gitmektedir. Geri kalan müslüman ülkeler, bu sofistikasyona, bu gelişmişliğe erişememişlerdir ve bunu yapamamaktadır.

Türkiye bu şansı nasıl yakaladı?

Birtakım şanslar ve bunların çeşitli nedenleri var. Bunu bir tek nedene indirgemek yanlıştır. Bence Tükiye'nin çok uzun süre, tek bağımsız İslam devleti olması son derece önemli. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu işteki birikimi son derece önemli. Unutmamak gerekir ki, 1870'lerde Türkiye anayasası tartışıyordu ve bir meşruti anayasa yapmaya çalışıyordu. Osmanlı'dan çok daha evvelden başlayan bir reform hareketi var. Çok daha Batılı, tabii ti diğer müslüman ülkelere nazaran daha batılı. Farklı dinlerle, dillerle uzun süre beraber yaşamış, cumhuriyet ve beraberinde gelen laiklik hareketinin bir zaman kazandırdığını ve buna katkıda bulunduğunu, yani tarihi hızlandırdığını düşünüyor birçok insan. Buna ben de

katılma eğilimindeyim açıkçası. Yüksek bir fatura ödendi ama, bir sürü faktörün etkisiyle Türkiye bugün böyle bir yere geldi diye düşünüyorum. Bu nereden belli? Ben müslüman bir aydın değilim, sen müslüman kesimin çıkardığı, benim de okuduğum bir dergiyi yayınlayanlardansın. Oturup birtakım şeyleri tartışıyoruz. Aramızda su geçirmez duvarlar yok artık. Sen bana yaklaşmışsın, ben de sana. Bir sentez arayışı, bir tek kesimden gelmez, iki kesimden birden gelir. Benim önerdiğim, dinin artık devlet dışına çıkartılması, devletin, din ile ilişkinin tamamen kesilmesi. Bu, müslüman kesimlerin bir bölümü tarafından da desteklenen biri görüş. Eşimin ?zayıf tarihsellik? diye geliştirdiği bir kavram var. Zayıf tarihsellik kavramının tam yeridir burası bence. Toplumlar kendileri hakkında bilgi ürettikleri ölçüde zengindirler ve gelişmiştirler. Türkiye bugün o aşamaya geldi. Türkiye, artık Türkiye hakkında bilgi üretmeye başladı ve bu bilgi ile toplumumuzu dönüştürüyoruz. Artık Türkiye'yi tartışıyoruz. Türkiye hakkında bilgi üretmeye başladık. Zayıf tarihsellikten, Nilüfer'in dediği gibi, çıkma yolundadır Türkiye. Ondan dolayıdır ki şeriatçı hareketler, entegrist hareketler, bu büyük dönüşümün dışında kalıyorlar. Bir tarafta bilgi üretimi var, diğer tarafta iman var. Türkiye, kendisi hakkında bilgi üretmeye başladıkça, akıl kamuyu işgal etmeye başlıyor. Akıl kamuyu, sadece iman-zayıf tarihselliğin önde olduğu toplumda işgal etmez. Çünkü kamu ile ilgili akıl olmadığı için, bilgi olmadığı için, o boşluğu iman doldurur. Ama siz toplumunuz hakkında bilgi üretirseniz, sizin insanınız da herhalde aptal değildir. Bakar, "bunlar makul şeyler" der. "Bunlar makul şeyler? dediği anda akıl kamusal alanı işgal etmeye başlar ve bu da imana orada yer kalmadığı anlamına gelir.

Böyle bir iman ve akıl ayırımını yapmaktan yana değilim. Ayrıca bunlar birbirlerinden çok farklı, çok kopuk şeyler değil. İman ve aklın birbirini anımlayan, birbirini destekleyen şeyler olduğunu düşünüyorum.

Uzun dönemde, dediğiniz gibi bunların birbirinden ayrılması mümkün değil. Çünkü iman ebedidir, akıl sadece bugündür. Yani 1950 yılında mekrezi planlamayı savunmak aklen mümkündür. Amam 1990 yılında değildir. Akıl hep gelişir, hep değişir, hep değişmek, gelişmek zorundadır. Hep yeni fikirler çıkacaktır. Akıl bir süreçtir, iman ise ebedidir. Dolayısıyla, kaçınılmaz olarak benim söylediğim noktaya geri döneriz. Kamu ve akıl, ben ve imanım. Ben ve imanım, ama kamusal alan, akıl. Çünkü imanımla ne merkezi planlamayı seçcebilirim, ne piyasayı seçebilirim. Onu ancak aklımla seçebilirim.İmanımla ne ticaret yapabilirim, ne borsamı seçebilirim. Bunu da sadece aklımla yapabilirim. Akıl ebedi değildir, ama iman ebedi olmak zorundadır. Biz, Hazreti Peygamberimiz Efendimize, 1317'de şöyle iman ederdik, 1900'de böyle iman edeceğiz, 2300 yılında da şu şekilde iman edeceğiz diye bir şey olmaz. İman imandır, evrenseldir ve ebedidir. Akıl, yereldir ve geçicidir.

Ve değişkendir.

Bugün doğru olan şey, yarın yanlıştır. Bugün "doğru" dediğimiz her şey aklen, hiç olmazsa, 100-200 yıl içinde en iyimser şekliyle kısmi kalacaktır, en kötümser

şekliyle de, yanlış olacaktır. 200 yıl evvel doğru dediklerimiz, 200 yıl sonra yanlış oldu. Akıl geçicidir, yereldir. Öbürü evrenseldir, ebedidir. Dolayısıyla iman benim evrensel ve ebedi olan tarafımdır. Bu ikisini ayırdederim. Kamu, aklımı ister, aklımı kullanırken imanım hiç devreye girmez mi? Tabii girer. Kamu dediğim zaman, sadece kapitalizm yok, sadece korumacılık yok, sadece Saddam Hüseyin yok. Kürtaj var. Şimdi kürtaj, benim aklım ile imanımın birbirine karıştığı yerdir. Aklım birşey der, imanım başka birşey der. Çünkü oradaki sorun, ancak ebedi ve mutlak manevi değerler işin içine katılarak çözülecek bir sorundur. Onları katmadan o soruna taraf olamam. Onları da katmak zorundayım. Ama merkezi planlama mı yoksa piyasa mı sorusunun ebedi değerlerle bir alakası yok. Bu akıldır. Türkiye, Avrupa topluluğuna girsin mi, girmesin mi? Korumacılık yapalım mı, yapmayalım mı? Japon otomobil ithal edelim mi, etmeyelim mi? Yerel idareler öyle mi olsun, böyle mi olsun? ticaret kanunumuzda şunu değiştirelim mi, değiştirmeyelim mi? Borsada şunu yapalım mı, yapmayalım mı? Bunlar benim, evrensel ve manevi değerlerime dokunmadan akılmla çözebileceğim şeylerdir. İşte, entegristlerin, tırnak içine koyarak söylediğim "şeriatçıların" göremedikleri şey, bu alanı iman alanı olarak tanımlama eğilimleridir. Şeriatla ticaret hukuku olur mu? Ben hep onu soruyorum. Ticaret hukuku kalacaksa, demek ki şeirat yok. O zaman neyi söylüyorsun? ticaret hukuku gidecekse, Türkiye ekonomisi yok. İkisinden birini seçeceksin. Ya Türkiye ekonomisini seçeceksin, ya da şeriatı seçeceksin. Ya aklı seçeceksin, ya imanı seçeceksin. Ayırdetmek lazım diye düşünüyorum.

Medine toplumu modeli, müslümanlar için örnek bir toplum modeli idi. Bu toplum modeli çoğulcu bir model idi de aynı zamanda. Bir Yahudi, bir Hıristiyan bu toplum modeli içerisinde özgürce yaşayabiliyordu ve herhangi bir müdahale ile karşılaşmıyordu. Çok özetleyerek anlatmaya çalışıyorum. Şimdi bu model çok gerilerde kaldı. Ama hiç değilse bir model var. Bu modeli de göz önünü alarak, İslamiyet'in bugün çoğulcu bir modeli yaşatabileceğine inanıyor musunuz?

Öncüller yanlış. Akla ait olan alana imanı soktunuz. Niye Medine'nin otuz yıllık o dönemi de, başka bir şehrin bir otuz yıllık dönemi değil? Çünkü Peygamber efendimizin yaşaadığı bir dönem. bu imanla ilgili bir olay, İmanınızı aklınıza soktunuz.

Ama ortada insanlık adına onur verici, güzel birtakım uygulamaların yapıldığı bir dönem var.

Bence hiçbir şekilde bundan 1400 yıl evvelki bir şey, bugün bir toplumsal örgütlenmeye model olamaz. O dönem insanlarının ahlaki davranışları, bizler için, bireyler olarak örnek olabilir. Senin içiin, benim için. O devirde insanlar şöyle bir ahlaki yapı içersindeydiler, şu değerlere sahiptiler, şu değerleri yaşama geçiriyorlardı. Bu sana veya bana örnek olabilir. Ama bir toplumsal örgütlenme modeli olarak mümkün değil.

Neden mümkün olmadığını açıklar mısınız?

6 milyar insanın yaşadığı bir dünya. Anında dünyanın her yanına ulaşıyorsun, her yerinden anında resim geliyor. En geç sekiz saatte de, fiziki olarak en uzak yere gidiyorsun veya geliyorlar. Doğayı nasıl kirlettiğimiz ortada. Üretim yapmak zorunda olduğumuz ortada. Komkoca Amerika biraz ayağını sürçtü. Japonya malı aldı, götürdü. Rekabet var. Bakın Sovyetler Birligi'ne. Bir model kurdu, dünyanın en zengin ülkelerinin başındaydı, ne hale geldi. Bulgaristan bizim gerimize düştü. Çekoslovakya'ya yetişti Türkiye. Demek ki organizasyona, ancak ve ancak yarına bakarak ulaşabilirsiniz. Çok farklı bir dünya. Dediğim gibi, bir ütopyayı, bir İslami toplumsal düzen arayışını, kamuya akıldışı bir şeyi sokmak benim için, imanı sokmak demektir. Bu olmaz demiyorum, başarıyı olamaz diyorum. İnsanları bir yere götüremez diyorum. Bak, İran'a, İran onunla yola çıktı, ama çok farklı yerlere gitmek zorunda kaldıklarını her geçen gün kendileri de görüyorlar, biz de görüyoruz. Birtakı arkadaşlar "ihanet etti" diyecekler. İhanet etmiyorlar. Kimse ihanet etmiyor. Ki İran, petrol parasıyla ayakta duruyordu. Türkiye'de petrol de yok.

Evet ama Asaf Bey, İran'ı özel olarak araştırıp incelemek, birtakım doğru sonuçlar elde etmek bakımından daha yerinde olur gibime geliyor. İran, koşulları oldukça farklı bir ortamda bir devrim gerçekleştirdi ve İslam dünyasına küçümsenmeyecek katkılarda bulundu.

Yalçın, her başarısızlığa bahane bulmak kolaydır. Bana bir de başarıya bahane bul.

Bahane bulmuyorum. Gelişmeleri objektif bir gözle izlemek zorunda olduğumuzu anlatmaya çalışıyorum.

Ben de sana Markiszm-Leninizm hiç ölmemiştir derim. Sana anlatsın bizim arkadaşlar. Böyle düşünen arkadaşlarımız var hala. Öyle değil. İmanın, maalesef insanı getirdiği yer burasıdır. Ben öğrencilerime 1970'li yıllarda çok anlatırdım. Biz bu uçağın kalkacağına inanmışız. Uçak piste çıkmış, şöyle bir kalkar gibi yaptıktan sonra düşmüş, çakılmış. Şimdi biz anlatıyoruz ki, aslında o uçak kalktı, uçtu hatta hala uçuyor.

Oysa uçak çoktan düştü.

Evet, maalesef uçak düşmüş, proje başarısız. Projenin niçin başarısız olduğunu ben sana teorik olarak anlatabilirim. Sıkışırsan, sen de sebeplerini kendi kendine üretebilirsin. Ama, bir kere projenin pragmatik olarak başarısız olduğu gözleminden yola çıkmakta yarar var. Proje bitti. Gerçekçi olacaksın. Akıl bu. Bu proje olmadı. Şimdi bu projenin neden gerçekleşmediğine bakalım. O zaman niçin gerçekleşmediğini buluyoruz. Bahane de ortadan kalkıyor böylece. Şimdi gerçek sebeplerini buluyoruz. Çünkü... olmuyor. Niçin olmuyor? İşte, şunun için olmuyor. Sorunun cevabını bulmuş oluyoruz. Japonlarla nasıl rekabet edeceğiz? Mesela Medine toplumu, Japonlarla nasıl rekabet edecekti?

O zaman bir Japon modeli yoktu. Bugün ise bir Medine modeli yok. Eğer bugün bir Medine modeli uygulanabiliyor olsaydı, Japonya modeli, ne kadar sömürü temeli üzerine oturuyor, ne kadar kapitalist değerlere sahip, bunu belirlemek gerek. Ve ne kadar sosyal adaletçi, eşitlik bir model. İslamiyet'in de kendine özgü bir ekonomik modeli var ve daha fazla adalet ilkesine dayalı. O zaman bir Japonya modeli olsaydı, Medine toplumu bir alternatif geliştirirdi sanıyorum.

Ama gelişmediler işte. Onlar ancak Batı'yı tehdit ettiler. Bu sistemi Japonlar kendileri mi buldular' Sanayi devrimini Japonlar yapmadı, demokrasiyi de Japonlar bulmadı. İkisi de tepelerine binerek oldu. Yani çağın içinde olmak için akıl gerekli. Zayıf tarihselliği atmak gerekiyor. Türkiye atıyor bunu. Bunu görüp, toplumun o kollektif aklının içinde yer alan siyasi hareketler, önümüzdeki dönem Türkiye'sine damgasını vuracak siyasi hareketlerdir. O kollektif aklın dışında kalan, bütün dünyanın deneyiminin Türkiye'ye yansıtılmasının dışında kalan, geçmişe ya da içimizdeki manevi değerlere sadece tutunarak bir toplumsal düzen kurmaya çalışan, manevi boyutunu kamuya maletmeye çalışan hareketler marjda kalacaklardır. Sevelim, sevmeyelim, zaten tarihin yargısı budur. Canım, çok teşekkür ediyorum.

*Bu yararlı konuşma için, **Kitap Dergisi** adına asıl ben teşekkür ederim.*

TÜRKİYE'DE DEVLET VE SİVİL TOPLUM

(İzlenim Dergisi, Temmuz 1993

Türkiye'de "devlet" kavramının anlamından söz edebilir misiniz? Devlet kimdir, nedir, ne anlam taşımaktadır? Ne kadar totaliter, ne kadar sivil örgütlenmelere açık, halkıyla ne kadar barışık? Daha da önemlisi devlet, kendisini önce kendisine ve sonra topluma nasıl tanımlıyor? Kısaca Türkiye Cumhuriyetinin "devlet felsefesi" nedir?

Sorunun genel tonuna katılmadığımı belirtmek istiyorum. Devleti toplumun dışında bir güç, neredeyse bir insan gibi düşünmek serinkanlı bir analiz için zararlıdır. Devletin ve siyasetin bir yada birkaç kişinin iradesine bağımlı hale getirilmesi, toplumsal ve siyasi belirlenme sürecinin komplolara indirgenmesi demektir. Bence, komplo teorileri çevremizde olup biteni anlamayı kolaylaştırmaz, tam tersine zorlaştırır. Bilimsel düşünce, neden bazı komploların bazen başarılı, bazılarının ise başarısız olduğu açıklayan nesnel nedenlerin saptanmasına yönelir.

Türkiye Cumhuriyeti, şer'i düzenli ve çok uluslu bir militarist tarım imparatorluğunun çağın gelişmelerine ayak uyduramayıp dağılması sürecinde kuruldu. Yani, imparatorluk döneminde başlayan, şeriattan akıl düzenine, çok uluslu luktan ulusçuluğa, seyfiye hakimiyetinden sivil topluma, tarımsal üretimden sanayi ekonomisine geçiş sürecinde bir aşama olarak ele alınmalıdır. Son aşama değildir; tipik bir geçiş dönemi ürünüdür, bir ara kademedir.

Osmanlı-Türk toplumunun 1800'lerin başında Tanzimat ile başlayan serüveni bilinmeden ve dış dünyadaki gelişmelerle üstüste gelecek şekilde objektif bir analize tabi tutulmadan, Türkiye'nin 1923'te, 1946'da yada 1993'te önünde hangi almaşıkların olduğu bence kavranamaz. Cumhuriyetin kuruluşu ve evrimi, 19.uncu yüzyıl boyunca Osmanlı Devletini ve toplumunu sarsan derin dönüşüm ve çatışmaların etkisindedir. Görünürdeki ve resmi ideolojideki bütün ayrışma çabalarına rağmen, devlet felsefesi açısından son dönem Osmanlı devleti ile Cumhuriyet arasında özde süreklilik vardır.

Şunu söylemeye çalışıyorum: Türkiye, yakın tarihinde bir kaç geçişi iç içe yaşıyor. Ekonomik düzeyde tarımdan sanayiye, hatta sanayi-sonrası üretimine geçiş var. Siyasi düzeyde, çok uluslu bir imparatorluktan elde kalanla milli devlet yaratmaya çalışılıyor. İdari olarak, mutlakiyetçi ve militer bir devlet yapısı yerine sivil topluma temellenmiş bir demokrasi arayışı var. Kültürel ve toplumsal düzeyde ise, şeriat düzeninden, hatta bir anlama teokratik devletten laikliğe geçiş var.

Bu dört büyük dinamiğe toplumun farklı kesimlerinin farklı tempolarla katılması ve farklı tepkiler göstermesi çok da şaşırtıcı değildir. Gerek 1920'lerde devlet yeniden kurulurken, gerek daha sonraları iç yada dış etkenlerle bu

dinamiklerin hızlandığı anlarda, hem toplumun içindeki hem de toplumla devlet arasındaki ilişkilerin gerginleştiğini izliyoruz.

Sayısal olarak azınlıkta kalan, ama askeri ve sivil bürokraside, kamuoyu oluşturan odaklarda ve siyasi sınıf içinde etkinliği yüksek bir toplum kesiti, İttihat Terakki'ye ve hatta daha öncesine giden deneyim ve uygulamaların etkisi ile, milli devletin kuruluşunu ve laikliği kendisine temel hedef almıştır. Bu kesimlerin gözünde, ekonomik gelişme ve demokratikleşme, ikincil hedeflerdir. Öncelik, İmparatorluğu bitirdiği düşünülen çok ulusluluk ve çok kültürlülüğün yerine Türk milliyetçiliğinin konmasında ve toplumsal ilerlemeyi engellediği düşünülen şer'i düzenin yıkılmasındadır. Demek ki, bu kesim için, demokratikleşme ve ekonomik gelişme, ancak üniter milli devletin kuruluşu ile ve laikliğin güçlendirilmesi ile çelişmedikleri takdirde devreye sokulabilirler.

Devletin işleyiş biçimine uzun süredir damgasını vuran, kendilerini yerine göre "ilerici", "laik", "Atatürkçü" şeklinde niteleyen bu kesimin anlayışıdır. Devletin felsefesi, bu anlayışlar çerçevesinde oluşmuştur. Temel varsayım, toplumun bu iki hedefi arzulamadığıdır. Yani, devlet tarafından yönlendirilip denetlenmediği takdirde, toplumun kendi dinamikleri Türkiye'yi ya bölünmeye, ya komünizme, ya teokratik bir devlete, yada bunların bir bileşimine götürecektir. Dolayısı ile devlete Atatürkçü kesimin hakim olması zorunluluğu vardır. Bu kesimden pek çok kişinin ilke olarak demokrasiye karşı olmadıkları halde demokrasinin içerdiği fikir ve örgütlenme özgürlüklerine fiilen karşı çıkmalarının ardında bu mantığı buluruz. Rejim, siyasi seçkinlerinin "toplum korkusu" üstüne inşa edilmiştir.

Toplumda sayısal olarak çoğunluğu teşkil edenlerin durumu daha karmaşıktır. Onların ne düşündüğünün önemli bir göstergesi olarak seçimlerde kullandıkları oylar alınabilir. Serbest Fırkadan bu yana, istikrarlı bir şekilde "üniter devlet-laiklik" ikilisinin oluşturduğu kemalist projeden uzak duran partilere oy veriyorlar. Ancak, kemalist projenin 1923-50 arasındaki tek parti diktatörlüğüne yada 1960 ve sonrasında tek parti diktatörlüğünü restorasyon amaçlı darbelerine karşı da direnmiyorlar. Yani, toplumun çoğunluğu kemalist projeye karşı aktif bir tavır geliştirmiyor, projeyi sessizce kabulleniyor. Büyük kütlelerin bu zımni desteği olmadan, Cumhuriyetin devlet felsefesinin uygulanabirliği olamazdı diye düşünüyorum.

Örneğin, "devletçilik" kavramı bu gergin ilişkilerin tümünü taşımaktadır. Kemalizm, ekonomik gelişmeyi yavaşlatmak pahasına, sermaye birikimini devletin denetiminde tutmaya çalışmıştır. Özel sermaye birikimine, sivil toplumu güçlendireceği ve sınıfların oluşmasına neden olacağı korkusu ile karşı çıkılmıştır. Kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği, ekonomik yada toplumsal olarak etkin yada rasyonel olmasından dolayı değil, sivil toplumun devlete karşı güçlenmesini engelleyeceği için tercih edilmiştir. 1950'den bu yana, devletçilikten her uzaklaşmanın ekonomiye nasıl dinamizm getirdiğinin açıkça görülmesine rağmen devletçiliğin seçkinler arasında böylesine yaygın taraftar bulabilmesinin sırrı burada, kemalist devlet anlayışı ile tutarlılığında yatmaktadır.

Son yıllarda, bu felsefenin kendisini yeniden üretmekte zorlandığını görüyoruz. 12 Eylül, kemalist projeyi savunanlar arasında daha 12 Mart'ta başlayan bölünmeyi iyice derinleştirdi. İlerici kesimin sivil kanadının çok büyük bölümü darbeyi ve kurduğu rejimi sıcak karşılamadı. Özünde 1930'ların rejimini

yeniden kurmayı hedefleyen bir askeri darbe, 1930'lar hayranı kesimler tarafından Atatürkçülükten sapma olarak ilan edildi. Sık sık tekrarlıyorum: tek reel Atatürkçülük 12 Eylül Anayasasında ve rejiminde varolandır.

Daha sonraki gelişmeler, dünyada olup bitenlerden de etkilenerek, devlet felsefesinin yasakladığı sivil toplum güçlerinin siyasi arenaya çıkmasına yol açtı. Bugün, kürtler, islamcılar, solun sivil toplumcu kesimi ve liberaller, farklı amaç ve nedenlerle de olsa, devletin resmi ideolojisi dışında kalıyorlar. Önümüzdeki dönemde, Türkiye yoğun bir şekilde bireyi ve sivil toplumu öne çıkartan ve devleti onlara tabi kılan siyasi felsefeleri tartışacaktır.

Türkiye'de devlet kurumunun, çoktandır sahip olduğu "Kemalist" özelliğiyle ve "korumacı" olmaktan çok "müdahaleci" karakteriyle, aslında topluma karşı örgütlenmiş olduğu söylenebilir mi? Burada genetik kültür kodu "müslüman" olan halka karşı devletin Kemalist özelliği birbirine ne kadar yakın, birbiriyle ne kadar barışık?

Bence devletle özdeşleştirdiğimiz bürokratik seçkinlerin halkla arasındaki gergin ve istikrarsız ilişkiyi az önce sözünü ettiğim "toplum korkusu" kavramı çok iyi özetliyor. Reformların kültürel bir boyutu olması kaçınılmazdı. Ancak, Türkiye'nin kendi özgül tarihi, reformcularla halk arasındaki kültürel zıtlaşmayı öne çıkarmıştır.

Bunun ille böyle olması gerekmiyordu. İlk akla gelen Japonya örneğidir. Hızlı sanayileşme ve ekonomik büyüme, Japonya'da geleneksel kültür kalıplarının tedrici dönüşümü ile beraber gerçekleşti. Kültürel süreklilik içinde reformların yapılabileceğine bir başka örnek Abdülhamit dönemi olabilir.

Değişim sürecine bu açıdan bakınca, Eric van Zürcher'in Aktüel Dergisindeki mülakatında söylediklerine katılıyorum. Bir etki-tepki süreci sonucu, bugünkü islami hareketler büyük ölçüde kemalizmin ürünüdür. Kemalizm, değişim ve reform programının ekonomik ve siyasi boyutlarındaki ciddi yetersizlik ve zafiyetleri, kültürel düzeyde bir çatışma ve zıtlaşma yaratarak dengelemeye çalışmıştır. Kültürel olarak halktan kopuk bir seçkinler zümresinin, otoriter (hatta belli anlamda totaliter) bir yapı içinde siyasi iktidar tekelini elinde tutması, halk kütlelerinin sizin deyiminizle "genetik kültür kodunun" müslümanlıkta sıkışıp kalması ile sonuçlandı.

Önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin bundan sonraki evrimi açısından en önemli yol ayırımlarından biri buradadır. Türkiye insanının genetik kültür kodu "demokrasi" mi olacak? Yoksa, kemalizmin mirası olan "laik" ve "müslüman" kodlar arasındaki zıtlaşma mı sertleşerek süregelecek?

Türkiye, sivil toplumu demokratik reformlarla güçlendirebildiği ölçüde, gerek kemalist laiklik anlayışının, gerek onun karşıtı olarak varolan islamcılık anlayışının zayıflayacaklarını, yerlerini müşterek bir değer olarak demokrasiye bırakacaklarını düşünüyorum. Fukuyama'nın Tarihi Sonu kitabında çok sevdiğim bir ifade var: demokrasinin varolması için önce demokratlar gerekir diyor. Kesinlikle doğru. Bir yandan toplumsal seçkinlerin, diğer yandan sıradan vatandaşın müşterek genetik kültür kodu ancak "demokrasi" olabilir. Ve ancak böyle olduğu takdirde baskıcı ve buyurgan devletin yerine vatandaşın hizmetindeki demokratik devlet geçebilir.

Türkiye'de sivil bir iktidar var mı? Varsa ne kadar var, yoksa neden yok? Türkiye'de devletin bizzat kendisi sivilleşmeyi ne ölçüde engelliyor?

Sivil toplum kurumları üstünde yükselen demokratik siyasi yapıların gelişmesine izin verilmeyince, otoriter bir rejim oluşur. Bütün otoriter rejimlerde, askeri bürokrasinin özel bir ağırlığı, bir gücü vardır. Bu Türkiye'de de böyledir, başka ülkelerde de böyledir. Ancak, yukarıda söylediklerimi tamamlamak için bir noktayı açmak istiyorum. Ne tek parti rejiminin, ne de darbelerin faturası tek başına askerlere çıkartılamaz. Başka yerleri bilmem, ama Türkiye'de askerler daima sivillerden büyük destek ve teşvik görmüşlerdir.

27 Mayıs'ı yaşayan nesildenim. Bir an önce darbenin gelmesi için nasıl sokaklara döküldüğümüzü unutmadım. Darbe gelince, kentsel seçkinlerin nasıl bayram yaptıklarını, gazetelerin nasıl darbeye övgüler yağdırdıklarını, kurucu meclise seçilebilmek için nasıl mümtaz şahsiyetlerin kuyruğa girdiklerini biliyoruz. Ne Menderes ve arkadaşlarına idam kararını veren mahkeme başkanı Saim Başol, ne de bu idamları teşvik eden Profesör Velidedeoğlu asker değildi.

Hele 1960'lı yıllarda, cuntaların mutasavver darbeden sonra kuracağı hükümette kimlerin bakan olacağı en ilerici ve en demokrat sivilleri en çok uğraştıran konu idi. 1961'den 1971'e, Türkiye'nin en iyi eğitim görmüş, en seçkin insanları, askeri rejimi savundular ve darbeyi teşvik ettiler, 12 Mart hükümetlerinde görev aldılar.

12 Eylül darbesinden sonra da durum çok farklı değildi. Beni en çok etkileyen olaylardan biri, görevleri Anayasa'nın ve hukuk devletinin korunması olan Anayasa Mahkemesi üyelerinin, Anayasa'yı toptan kaldıran cuntayı büyük bir merasimle ziyaret edip kutlamaları olmuştu. Bunun da mı kabahati askerlerin?

İlk sorunuza verdiğim cevap, bunları içeriyor. Türkiye toplumunda, hem siyasi etkinliği yüksek hem de sayısal olarak küçümsenemeyecek seçkinler kesimi, demokrasiyi üniter devlete ve laikliğe karşı bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle, her ikisini koruyacağını düşünülen silahlı kuvvetler iktidarına iyi gözle bakılmıştır. Asgarisinden yadırganmamıştır. Kemalistler, rejimin askerin vesayeti altında olmasında, kendi laiklik ve milliyetçilik anlayışlarının garantisini görmüşlerdir. Dolayısı ile, askerin etkinliğini azaltacak ve sivil toplumu ve demokrasiyi güçlendirecek değişimlere de aynı gerekçelerle karşı çıkmışlardır.

Daha önce de belirttiğim gibi, çözüm, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan demokratik bir hukuk devletine bir an önce ulaşmaktan geçiyor. Bu sıralarda, "Özgür Birey, Örgütlü Toplum, Demokratik Devlet" şeklinde benim özlemlerimi özetleyen bir sloganı her fırsatta tekrarlıyorum.

STATÜKO İLE DEĞİŞİM ARASINDA

(Yeni Demokrasi Hareketi, YDH Yay. 1994)

Sayın Başkan, değerli MÜSİAD üyeleri[†],

MÜSİAD yöneticilerine bu nazik davetlerinden dolayı teşekkür ederek konuşmama başlamak istiyorum. Bu tür konuşmalar, birbirimizi tanımak için önemli bir fırsat oluyor. "Hayvan koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe" diye bir atasözümüz vardır. Gerçekten, böyle yüz yüze konuşup birbirlerine dert anlatmaya çalışmak, sorular sorup onlara cevap bulmak, insanlar arasındaki diyalogun gelişmesinde çok yararlı.

Sanırım ki ben buraya gelip konuşma yapan ender TÜSİAD üyelerindenim. Üniversiteden ayrıldıktan sonra profesyonel yönetici olarak işaleminde çalışmaya başladım ve o arada TÜSİAD'a üye oldum. Doğrusu ya, TÜSİAD'ları, TÜGİAD'ları, GİYAD'ları, MÜSİAD'ları çok destekliyor ve savunuyorum. Bunların çok önemli sivil toplum kurumları olduğuna ve ülkemizin sivil topluma çok ihtiyaç duyduğuna inanıyorum. Sivil toplumun ise ancak ve ancak toplumun örgütlenmesiyle güçlü olabileceğini biliyoruz. Özgür birey ancak örgütlü bir toplumda ortaya çıkabiliyor... Demokratik bir devlet ancak örgütlü bir toplumda ortaya çıkabiliyor...

Eğer toplum kendi içinde ve kendiliğinden örgütlenmezse, genellikle ortada ne bireysel özgürlükle ne de demokrasi kalıyor. Gönüllü sivil toplum örgütlenmeleri o nedenle çok önemli. Ancak. ne yazık ki Türkiye bu tür gönüllü örgütlenmelere çok sıcak bakan bir kamu otoritesine sahip değil. Örgütlenme üzerinde hala yoğun yasaklar, kısıtlamalar var. Herhalde önümüzdeki dönemde temel konulardan biri, toplumun tüm kesitlerinin, kendilerinin tayin edeceği kurallar içinde ve kendilerinin tayin edeceği biçimde biraraya gelebilmesine olanak verecek bir siyasi ve toplumsal çerçevenin oluşturulmasıdır.

Yeni Demokrasi Hareketi'nin oluşum süreci ile ilgili analizi Türkiye'de olup bitenlerle sınırlamamak, dünya düzeyindeki gelişmeleri de kapsamak gerekir. Hepimizin bildiği gibi, yakın tarihte dünya çok büyük değişiklikler yaşadı. Sovyetler Birliği'nin aniden çözülüp dağılması neredeyse bir siyasi ve toplumsal deprem niteliği kazandı. Böylece soğuk savaş bitti ve yarım yüzyıl dünyaya hükmeden garip ve açıklanması zor bir kutuplaşma sona erdi. Bu olay, dünyanın pek çok ülkesinde değişim taleplerinin artmasına yol açtı.

Şimdi baktığımızda çok daha iyi görüyoruz. Soğuk savaş döneminde iki süper gücün nükleer tehdit altında kutuplaşması dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de değişimin önünde çok ciddi bir engelmiş. Bu kutuplaşmanın ortadan kalkmasıyla beraber aniden değişim taleplerinin arttığını, değişim hızının bir anlama yeni bir ivme kazandığını izliyoruz.

[†] Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneğinde (MÜSİAD) 10 Aralık 1993'de yapılan konuşma

Fakat Sovyetler Birliği'nde olup bitenler bir yerde buz dağının sadece görünen kısmı. Aslında dünya sizlerin çok iyi bildiği bir alanda, ekonomide, çok daha uzun süredir ve çok daha derinden giden sizlerin ama çok önemli değişimler yaşadı. Bunları globalleşme sözcüğüyle özetliyoruz. Birbirinden neredeyse su geçirmez duvarlarla ayrılmış gibi duran ülkeler arasında geçtiğimiz 50 yılda özellikle iktisadi ilişkilerde müthiş bir artış olduğunu beraberce yaşadık.

Uluslararası ticaret, mal ve hizmetlerde insanoğlunun tahayyül etmekte zorlanacağı düzeylere yükseldi. Savaş öncesinde, yada 1945 sonrası ilk onyıllarda, 50'lerde, hatta 60'larda, dış ticarette hakim eğilim ülkelerin kendi üretmedikleri malları ithal etmeleridir. Yani son 20-30 yıla kadar dış ticaretin genel yapısı buydu. Halbuki, şimdi çok farklı bir durumla karşı karşıyayız. Artık dış ticaretin esas büyük bölümü, aynı malları üreten ülkeler arasında oluyor. Amerika, Almanya gibi ülkeler, pek çok sektörde hem en büyük üretici, hem de en büyük ithalatçı oldular. ABD dünyanın en büyük otomobil üreticisi, aynı anda en büyük otomobil ithalatçısı. Benzer gözlemleri İngiltere, Fransa, vs. tüm ülkeler için yapabiliriz.

Globalleşmenin bir anlamı, dış ticarette mutlak üstünlüklerin yerini mukayeseli üstünlüklerin alması, genelde korumacılığın terkedilmesi. Ancak, belki daha da önemlisi, sermaye akımlarının ulaştığı boyuttur. Ülkeler arasındaki doğrudan yatırımlar inanılmaz düzeylerde seyrediyor. Ülkeler, yabancı sermayeyi çekmek için birbirleri ile yarışıyorlar. Uluslararası finans sistemi ise, her gün trilyonlarca doların döndüğü tam anlamıyla global bir piyasa oldu. Doğrudan yatırım yada kredi cinsinden sermaye, insanlık tarihinde hiç bilmediğimiz bir akışkanlığa kavuştu.

Bütün bunları şunun için söylüyorum: son dönemde sadece Sovyetler Birliği'nin çözülmesi olayı yok. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Doğu Blokunun ortadan kalkması şüphesiz çok spektaküler şekilde yaşandı. Büyük bir siyasi olaydı ve medya tarafından izlenmesi kolaydı. Birgün bir takım adamlar gidip güm güm vurarak Berlin Duvarını yıktılar. Başka birgün Rusya'da Yeltsin bir tankın üzerinde darbeye karşı durdu. Medya açısından izlenmesi ve yansıtılması kolay, çarpıcı olaylardı.

Halbuki, öbürlerinin aynı medyatik değeri yok. İthalatın her yıl % 10 yada % 15 artması, hizmetler kesiminde liberalizasyon, yabancı sermaye yatırımları, öyle spektaküler televizyon programlarına yada gazete başlıklarına izin vermiyor. Ama, sonuçları hiç olmazsa o kadar, hatta çok daha önemli bir takım değişimler böylece yavaş yavaş birikiyordu. Şimdi o birikimin sonunda geldiğimiz yeri hayretle izliyoruz.

Sovyetler Birliği yeni çözülürken, daha doğrusu çözüleceği iyice ortaya çıktığında "birbuçuk dünyaya gidiyoruz" diye bir hipotez ortaya atmıştım. Biliyorsunuz, ondan önce üç dünya teorisi vardı. Birinci dünya gelişmiş ve kapitalist Batı idi; ikinci dünya sosyalist bloktu; üçüncü dünya da yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler vardı. Benim birbuçuk dünya teorisine o sıralarda epey eleştiri geldi. Ancak, zaman ne kadar haklı olduğumu ortaya koydu. Önümüzdeki dönem haklılığımı pekiştirecek.

Birinci dünya, yada buna tam dünya diyebiliriz, ekonomilerinde yüksek verimliliği ve buna tekabül eden yüksek katma değeri sağlayan ülkelerden oluşacak. Bu ülkelerde çalışan insanlar çok yüksek verimlilikle çalışıyorlar ve bu sayede yüksek katma değer elde ediyorlar. Yüksek katma değer elde ettikleri için de gelir ve refah düzeyleri fevkalade yüksek oluyor. Daha yakından bakınca, yüksek verimlilik ve katma değerin tek başına gelmediğini, başka özelliklerle beraber geldiğini görüyoruz. En önemlisi, işin siyasi boyutu. Birinci dünya ülkeleri, şu yada bu şekilde demokrasi ve insan hakları temelinde inşa edilmiş siyasi rejimlerle yönetiliyor. Bunlara bir bütün olarak bakınca, kendi aralarında mal, hizmet, sermaye, insan ve fikir akımlarına kısıtlama koymadıklarını görüyoruz. Bence, söz konusu dünyanın en ilginç ve farklı özelliği de bu, yani malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların ve fikirlerin hareketliliği, seyyaliyeti, bir ülkeden öbürüne kolayca gidebilmesi olacak.

Öbür, yani yarım dünya ise bunları gerçekleştiremeyen ülkelerden oluşacak. Bunlar, her ne sebeple olursa olsun, ekonomilerinde yüksek verimliliği gerçekleştiremeyen, vatandaşlarına temel hak ve özgürlükleri veremeyen, demokrasiyi yaşama geçiremeyen, dolayısı ile diğer ülkelerle ilişkilerinde kısıtlamaya gitme zorunda kalan ülkelerdir. Dış rekabetten olduğu kadar yabancı fikirlerden korkacaklar. Vatandaşlarının seyahat ve bilgilenme haklarını vermeyeceklerdir. Dünyadaki dolaşımın dışında kalacaklardır. Böyle bir yarım dünya düşünmek gerekiyor.

Biz, tarihi nedenlerle birinci dünyaya Batı diyoruz. Aslında bu yanlış. Şüphesiz Batı bu işin başını çekmiş. Bu süreçler ilk önce Batıda ortaya çıkmış. Ama, artık coğrafi yada tarihi anlamda Batı kavramını aşmış. Bunun da en iyi örneği, Japonya'dır. Japonlar beyaz ırktan değil; hristiyan hiç değil, hint-avrupa dili konuşmuyorlar; çoğrafi olarak da doğunun en ucundalar; ama bugün Batı dediğimiz ülkeler topluluğunun en önde gelen üyelerinden biri Japonya. Batı ile dil, din, ırk, kültür, tarih, etnik yapı, vs. hiç bir müşterek unsur olmamasına rağmen Japonya'yı batılı kılan nedir? Türkiye açısından bu soru, ve soruya verilecek cevap çok önemli.

Şunu vurgulamaya çalışıyorum. Tamsayılı dünyayı futboldaki birinci lige benzetirsek, Japonya, beyaz ırktan olduğunu, hristiyan olduğunu, Hint Avrupa dil ailesinden olduğunu iddia etmeden birinci lige çıkıp, birinci ligde başarı ile oynayan bir ülke. Demek ki birinci lige çıkmak için hristiyan ve beyaz ırktan olmak, Hint-Avrupa dil ailesinden gelmek gerekmiyor. Yüksek verimliliği ve demokrasiyi üretebilmek gerekiyor.

Bu arada olayı daha karmaşıklaştıran ve dünyadaki değişimi hızlandıran başka gelişmeler var. Onlara da kısaca değinmek lazım. Biri Avrupa Birliği; diğeri Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA). Bunlar, ülkelerin geleneksel anlamda egemenlik haklarını terk etmelerine işaret eden yeni kamu otoritesi biçimleridir. Devlet demekte zorlanıyorum; kamu otoritesi biçimi gibi genel bir ifade kullanıyorum. Ama, aslında devlet demek gerekiyor. Yusuf Bozkurt Özal'ın kullandığı "süper devlet" kavramı yakışıyor. Örneğin Avrupa Birliği (eski adı ile Avrupa Topluluğu) bizim bildiğimiz anlamda devlet değil. *Supranational,* yani milletlerin üstündeki bir birlik.

AB'nin en ilginç tarafı, toplumların bir zorlamayla değil de kendi iradeleriyle milli egemenliklerinden vazgeçiyor olması. Yani bir an için 10 milyon nüfuslu Belçika'yı düşünelim. Bir yanında 60 milyonluk Fransa, öbür yanında ise şimdi 80 milyon olan Almanya var. Karşı sahilde gene 60 milyonluk İngiltere. Belçika, bunların arasına sıkışmış ve bunlara kıyasla küçük bir devlet. Ona rağmen, ben bu ülkelerle beraber olmam demiyor. Onlar büyük ülke, ben küçük ülkeyim, ama ziyanı yok, biz beraberce ve eşit olarak yeni bir süper devlet kuralım diyor. Böylece Avrupa Birliği projesinin içinde yer alıyor.

Aynı şeyleri Danimarka için de söyleyebiliriz. Danimarka ülke olarak daha da küçük; nüfusu sadece 5 milyon. Yani İstanbul'un Rumeli yakası kadar. Ama, bakıyoruz ki, Avrupa Birliğine üye olurken Danimarka da 80 milyonluk Almanya'dan korkmuyor. Eyvah, Almanya bizi ezer, yokeder demiyorlar ve eşit ilişkiye girdikleri kanısındalar. Bu nedenle de milli egemenliklerinden vazgeçip egemenliği bir üst organa, milletler üstü bir kamu otoritesine devretmeyi kabul ediyorlar. Benzer bir durum, ABD ile Kanada arasında yaşanıyor. Kanada 25 milyon nüfuslu, o bölgenin standartlarına göre nisbeten küçük bir ülke. Şimdi Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) içinde yeryüzünün rakipsiz süper gücü ABD ile karşılıklı gümrük birliğine gidiyor. Bunu kendi özgür iradesi ile yapıyor. İki ülke arasındaki büyüklük ve güç farkına rağmen, NAFTA içinde eşit olacaklarını düşündüğü için yapıyor.

Bütün bu anlattıklarımız, Türkiye'nin ne kadar büyük bir yol ayrımnıda olduğuna işaret etmek içindi. Bizler, **Yeni Demokrasi Hareketi** olarak, Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli yol ayrımında olduğunu düşünüyoruz. Türkiye, siyasi olarak bir yol ayrımındadır. Ekonomik anlamda bir yol ayrımındadır. Kültürel anlamda, kendi kimliğini tanımlaması anlamında bir yol ayrımındadır. Çünkü, Türkiye uzun süredir statükoyu değiştirmekten korkarak yaşıyor. Değişim olmuyor değil, oluyor. Ama, statüko içinde değişim, neredeyse değişmeden değişim arayıyı galip geliyor. Ancak, artık statüko ile gidebileceği maksimum noktaya gelmiştir. Sınırlar zorlanmaktadır.

Hepimizin bildiği sorunları tekrar etmeye gerek yok. Türkiye'nin önünde son derece ciddi sorunlar vardır. Şu sıralarda hem siyasi hem toplumsal ve ekonomik gündemin birinci sırasına oturan Kürt sorunu vardır. Kürt sorunu tarafından yakın geçmişte gölgelenmiş olsa bile, 70 yıldır süregelen laiklik ve islam gerginliği, demokrasi ile laiklik arasındaki bocalamalar vardır. Her an bir bunalıma dönüşme potansiyelini taşıyan ekonomik istikrarsızlık, yani % 70'lerde seyreden ve ekonomide çok ciddi bir hastalığa tekabül eden enflasyon sorunu vardır. Parti enflasyonun da işaret ettiği, siyasi mekanizmaların tıkanmışlığı, siyasetin işlememesi vardır. Kültürel düzeyde, Türkiye'nin dünyadaki yeriyle ilgili bir hesaplaşmaya ihtiyacı olduğu, hem kimliğini hem de dış politikasını soğuk savaş sonrası dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden tanımlama ihtiyacı olduğu açık ve seçik ortadır.

İstersek, bütün bu sorunları, bu tercih yapma zorunluluklarını, statüko ile değişim arasındaki bir gerginliğin tezahürler olarak düşünebiliriz. Hatta, daha radikal bir söylemde, statüko ile değişim arasındaki bir kutuplaşmadan söz edebilirsiniz. Bu noktada sanıyorum rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a referans yapmak gerekiyor. Özal, değişimin ancak yeni sentezlerle olabileceğini

ilk anlayan ve ilk söyleyendir. Doğrusu, o sıralarda ben de Özal'la hemfikir olmayanlar arasında yer aldım. Bundan dolayı mahcup değilim ama, gerçeği de kayda geçirmek gerekiyor. Zamanında, bu önemli yaklaşımın kıymetini bilmedik. Hepimiz olmasa da, çoğumuz bilmedik.

Statüko ile değişim arasındaki gerginlik, eski kutuplaşmaların bitişine işaret etmektedir. Sağcı-solcu, ilerici-gerici, laik-islamcı, halkçı-demokrat, listeyi uzatmak mümkün... Bu kutuplaşmaların Türkiye'nin değişimine bir katkı yapmadığı, tam tersine değişimi engellediği bence çok açık. Karşımızdaki soru şudur: bu eskimiş kutuplaşmaları ve bölünmeleri nasıl aşarız ve yeni sentezlere ulaşırız? Değişimle statüko arasındaki gerginlikten nasıl çağa ayak uyduracak bir hareketi üretiriz? Değişimi nasıl hızlandırırız?

Yeni Demokrasi Hareketi böyle bir perspektif içinde oluştu. Aramızda gerçekten çok farklı kökenlerden gelen arkadaşlar var. Sağdan ve soldan, yukarıdan ve aşağıdan gelenler var. Neticede farklı kökenden gelen insanlar, geçmişte ne oldukları ile değil, gelecek düşleri ile bir aradalar. Doğrusunun, insanların nasıl bir Türkiye talep ettikleri etrafında birleşmeleri olduğu, ve bunun mümkün olabileceği varsayımından yola çıktık. Yani geçmişi portmantoda bırakıp üstümüze geleceği ceket olarak giyme arzusuyla yola çıktık.

Az önce söyledim, Türkiye bir yol ayrımında dedim. Sentetik olarak, makro düzeyde bakarsak, soruyu epey basit bir biçimde ifade edebiliriz: Türkiye, yukarıda da belirttiğimiz temel sorunlarını, demokrasisini derinleştirerek mi çözecektir yoksa bir kez daha demokratik gelişmesini durdurarak, demokrasisini askıya alarak mı çözmeye çalışacaktır? Bence, hepimizin bireyler olarak da cevap vermek zorunda olduğu esas soru budur. Sorunlarımızı demokrasiyi derinleştirerek mi aşarız yoksa demokrasiden fedakarlık yaparak, bu kadar senedir idare ediyoruz, biraz daha idare edelim diyerek mi aşarız? Bunu Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşları olarak hepimiz cevaplandırmak zorundayız. Kimse bu soruya bizim yerimize cevap veremez. Hepimiz, tek tek cevaplayacağız. 60 milyon vatandaş, 30 milyon seçmen, bu soruya tek tek cevap verince, gerisi kolay gelecek diye düşünüyorum.

Yeni Demokrasi Hareketi, vatandaşlarımızı Türkiye'nin önündeki sorunların ancak ve ancak demokrasinin derinleşmesi ile çözüleceğine ikna etmek üzere yola çıkmıştır. Bizler inanıyoruz ki, Türkiye'nin önündeki bütün sorunlar çözülebilir. Çözümün başlangıç noktası demokratikleşmedir, demokrasidir, demokrasinin derinleşmesidir. Geçmişte Türkiye demokrasiden büyük fedakarlıklar yapmıştır. Bugün toplumun artık demokrasiden fedakarlık istemediğini seslendirme zamanıdır. Sorunların çözümü bu hayati konuya bağlıdır. Şimdi kısaca **Yeni Demokrasi Hareketi**'nin temel bazı sorunlara nasıl baktığını açıklayarak konuşmamı bitirmek istiyorum.

En önemli olmasa bile en güncel sorun, az önce de değindik, kürt sorunudur. Basında, bu konu ile ilgili olarak **Yeni Demokrasi Hareketi**'ne bence son derece haksız suçlamalar da çıktı. Bence, kürt sorununda iki temelde farklı siyasi tavrı ayırdedebiliriz. Bir yanda sorunun siyasi çözüme ihtiyaç duyduğunu söyleyenler var; diğer yanda ise buna karşı çıkan, olayı bir asayiş ve terör sorunu olarak görenler var. **Yeni Demokrasi Hareketi** sorunun çözümünün siyasi olduğunu düşünüyor. Yani, kürt kimliğinin tanınması ve temel hak ve özgürlüklerin

kullanılması anlamındaki kürt sorunu ile PKK terörünün birbirinden ayırdedilmesini savunuyoruz.

PKK, şiddet uygulayan bir silahlı mücadele örgütüdür. Muhatabı, devletin güvenlik güçleridir. Gerekli araçlar kullanılarak hukukun üstünlüğü tekrar tesis edilmeli, bölgede şiddet sona erdirilmelidir. Ama, kürt sorunu PKK'dan ibaret değildir. Türkiye'de dillerini konuşmak ve geliştirmek isteyen, anadillerinde çocuklarına eğitim yaptırmak isteyen kürt kökenli vatandaşlarımız vardır. Bunların taleplerini ciddiye almalıyız. **Yeni Demokrasi Hareketi**, Türklerle Kürtlerin barış içinde ve beraberce yaşamalarını temin edecek demokratik ortamın kurulması istiyor. Bunun nasıl kurulabileceğini araştıralım ve yolunu bulalım diyor.

İkinci çok önemli konu ise laiklikdir. Bu konunun burada özel bir hassasiyete tekabül ettiğini tahmin ediyorum. Çünkü piyasada dolaşan rivayete göre, MÜSİAD, Müslüman İş Adamları Derneğinin kısaltılmışı imiş. Laiklik hiç olmazsa son 70 yıldır önemli bir gerginlik ve kutuplaşma nedenidir. Türkiye'nin yeni bir senteze ihtiyacı vardır. **Yeni Demokrasi Hareketi**, din ve devlet işlerinin ayrışmasını savunuyor. Örneğin, Diyanet İşlerinin kapatılmasını, din adamlarının devletten maaş almasının durdurulmasını, İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin kapatılmasını, ama aynı anda Tevhid-i Tedrisat kanunun kaldırılmasını, cemaatlere ilk, orta ve yüksek eğitim düzeyinde okul kurma yetkisi verilmesini, tarikatların serbest bırakılmasını, kamu mekanlarında da ibadet yerlerinin çıkartılmasını talep ediyoruz.

Bütün bunlar aynı projenin parçasıdır: dinle devletin ayrıştırılması ve devletin resmi ideolojisinin olmaması. **Yeni Demokrasi Hareketi**, devletin resmi ideolojisi olmasına karşıdır. Salt bu nedenle bile, devletin resmi dini olmasına da karşıdır. Türkiye'de bugün devlet kendisine laik diyor ama gerçek hiç de öyle değil. Çünkü, resmi ideolojisinin bir parçası olarak, devlet dini de denetim altında tutmaya çalışıyor. Biz bu anlayışın terkedilmesini, vicdan özgürlüğünün mutlak olarak uygulanmasını ve dini faaliyetlerin topluma bırakılmasını istiyoruz.

Üçüncü önemli reform alanı, hepinizin bildiği gibi ekonomidir. Sizlerin iş adamları olarak yakından bildiğiniz bir konu. Ben, ekonomide gururla kelimenin tam anlamı ile liberal bir platformu savunuyorum. Gururla, çünkü SHP üyesi iken bile açık piyasa ekonomisini savundum. Cesaretle, hatta intiharvari bir cesaretle, korumacılığa ve rant yaratan gereksiz devlet müdahalesine ve kamu mülkiyetine karşı çıktım. **Yeni Demokrasi Hareketi**, açık piyasa ekonomisinde yanadır. Yüksek katma değerin ancak yüksek verimlilikle, yüksek verimliliğin ise ancak rekabetle sağlandığı, 21.inci yüzyıla girerken rekabetin öncelikle dış rekabet olduğu sanıyorum ki bugün çok açık ve seçik olarak görülmektedir. Ekonomide refah ve güç, Türk firmalarının hem içeride hem de dışarıda bütün dünyanın firmaları ile rekabet etmesinden geçiyor. Bunu becerenler yüksek katma değeri yaratıyor. Yüksek verimle çalışıyor.

Rekabet ve açık ekonomi, sorunun kaynak dağılımı ile ilgili kısmı. İkinci, ama bugünün Türkiye'si açısından çok daha önemli olan ekonomik sorun ise enflasyondur. **Yeni Demokrasi Hareketi**, enflasyonun nedenini, kamu maliyesindeki bozuklukta görüyor. Çözüm ise, bütçenin denkleşmesinde yatıyor. Evet, **Yeni Demokrasi Hareketi** denk, yani açık vermeyen bütçeleri talep ediyor. Devlet, ne kadar geliri varsa, o kadar harcama yapmalıdır. Tıpkı sadece gelirlerini

harcayan sorumlu bireyler, aileler ve firmalar gibi. Biz, devletin gelirlerinin üstünde harcama yapmasına karşı çıkıyoruz. Ne gelir alırsa onun yüzde elli daha fazlasını harcayan bir devlet anlayışı, kamu maliyesi anlayışı, ve bütün bunlara yeşil ışık yakan bir popülist siyasi söylemle Türkiye'nin makroekonomik istikrara kavuşması olanaksızdır. Giderek, istikrarsızlık büyümenin de benzer ülkelerin çok altına düşmesine yol açacaktır.

Doğallıkla, açık ekonomi ve denk bütçe önerilerini getiren bir siyasi hareketin devletin piyasada alınıp satılan malları üretmesine karşı çıkacağını tahmin edersiniz. **Yeni Demokrasi Hareketi** ekonomide devlet mülkiyetine karşıdır; kayıtsız şartsız özelleştirmeden yanadır. Türkiye'de devletin ekonomideki mülkiyeti çok yüksektir. Örneğin, ülke arazilerinin % 60'ından fazlası devletindir. Bu oran İngiltere'de % 10, Fransa'da % 8 civarındadır. **Yeni Demokrasi Hareketi** olarak özelleştirmeyi KİT'lerle, Petkim'le, Turban'la sınırlı tutmayı kabul etmiyoruz. Devletin elindeki topraklar da halka iade edilmelidir. Ormanların neden devlet mülkiyetinde olduğunu anlamıyoruz. Piyasada alınıp satılan, özel teşebbüsün yapabileceği tüm ekonomik faaliyetlerden devletin elini çekmesi gerektiğini söylüyoruz.

Buna paralel olarak, gerek kürt sorunu gerek laiklik gerekse ekonomi açısından çok önemli olduğunu düşündüğümüz bir konu, idari yapının ve siyasi sistemin reformudur. Yeni öneriler geliştirdik, geliştirmeye devam edeceğiz. Biz, **Yeni Demokrasi Hareketi** olarak Amerika'yı yeniden keşfetmek derdinde değiliz. Bunların çoğu daha önce başkaları tarafından önerildi. Başarılı reformların çok orijinal olmaları gerekmiyor. Bizim yaptığımız, olsa olsa, farklı zemin ve zamanlarda söylenenleri bir araya toplayıp karşılıklı ilişkilerini bütünleştirerek sunmak.

Türkiye'de idari yapıda son derece ciddi bir tıkanma vardır. Sorun, idarenin aşırı merkeziyetçi olmasıdır. Bütün kararlar doğrudan yada dolaylı Ankara'ya gitmektedir. İdari yapı yerel inisiyatifi, yerinde çözümü olanaksız hale getirmiştir. Belki basit bir tarım ekonomisinde merkeziyetçiliğin etkin olmayan işleyişinin mahzurları hissedilmedi. Ama, bugünün karmaşık ekonomik ve toplumsal süreçleri için hantal ve işlemeyen bir idare oluşmuştur. Çözüm, ademi merkeziyetçi reformlardır. Birincisi, seçimle gelen Bölge İdareleri kurulmalıdır diyoruz. Bunlar, halen merkezi devlete ait sosyal ve ekonomik işlevlerin önemli bir bölümünü üstleneceklerdir. Böylece bürokrasinin minimuma indirilmesi gündeme gelebilecektir. Doğallıkla, belediyelerin de yetki ve sorumluluklarının önemli ölçüde arttırılması zorunludur.

Konuşmamın bu noktasında **Yeni Demokrasi Hareketi** olarak Başkanlık sistemini desteklediğimizi de belirtmek istiyorum. Kuvvetler ayrımına inanan insanlar olarak, yasama, yürütme ve yargı arasında denge kurması, özellikle de yasamaya bir kişilik kazandırması açısından Başkanlık sistemi çok yararlıdır. Halk tarafından doğrudan seçilen ve bakanlarını parlamentodan seçemeyen bir Cumhurbaşkanı, hem yürütmenin etkin ve güçlü olmasını sağlayacak, hem de yasamanın -yani Millet Meclisinin- kendi fonksiyonlarını ifa etmesini kolaylaştıracaktır. Yukarıda değinilen Bölge İdareleri ve yerinden yönetim ilkesi, kuvvetler arasındaki dengeye dayanan demokratik rejimi güçlendirecektir.

Siyasi yapı açısından son derece önemli bir başka konu, seçim sistemi ve partilerdir. **Yeni Demokrasi Hareketi**, dar bölgeyi önermektedir. Seçmenle temsilcisi arasında kurulacak doğrudan ilişki, demokrasinin kurucu unsurlarından biridir. Ancak, pekçok ülkenin uygulamaya başladığı gibi, dar bölge ile toplumsal ve siyasi çeşitliliği birleştirmek için, seçimlerin iki turlu yapılması önem kazanıyor. Böylece, birinci turda, parti önseçimlerin de doğrudan seçmen tarafından yapılması olanağı doğuyor. Partinin aday adayları arasındaki önseçimin seçmenler tarafından yapılması, Türkiye siyaseti açısından devrim sayılacak önemdedir. Aday gösterme tekeli üstüne inşa edilmiş parti içi oligarşilerin şu anda Türkiye'nin değişmesi önündeki en büyük engellerden biri olduğunu sanıyorum hepimiz biliyoruz.

Bunun dışında, önümüzdeki dönemde Türkiye'nin istikrarı ve güçlenmesi açısından hayati önem kazanan dış politika konuları var. Özellikle Cumhurbaşkanı Özal'ın vefatından sonra, dış politikada ağırlığı statükocu kesimler elde ettiler. Konuşmamın başında globalleşme ve değişen dünya koşullarına değindim. Soğuk savaş bitmiştir. Türkiye'nin, adına ister Yeni Dünya Düzeni diyelim, ister soğuk savaş sonrası dönem diyelim, 21.inci yüzyılın yeni koşulları ile tutarlı bir dış politika ekseni oluşturma zorunluluğu vardır. Bir süredir izlenen politikanın Türkiye büyüklüğünde ve gelişmişliğinde bir ülke için çok gurur verici sonuçlar almadığını izliyoruz. Halbuki, ülkenin uzun dönemli çıkarları itibariyle, hiç bir zaman olmadığı kadar aktif dış politikaya ihtiyacı vardır. **Yeni Demokrasi Hareketi**, doğru eksenler oturan aktif bir dış politikanın önümüzdeki dönemde en az ekonomik istikrar ve büyüme kadar önemli olduğunun bilinci içinde hazırlıklarını yapmaktadır.

Dış politika bizi daha önce kısaca değindiğimiz bir başka konuya getiriyor. Türkiye, kendi kimliğini yeniden tanımlama sürecine giriyor. Uzun süredir, 70 yıldan da uzun, belki 150 yıldır, Batı dünyası ile toplumumuz arasında garip bir ilişki süregeliyor. Batıya hem büyük hayranlık, hatta aşk söz konusu; hem de ondan çok korkuluyor, hatta nefret ediliyor. Aşkla nefretin beraberliği, ilişkinin dengesizliğine delildir. Bu ilişkiyi dengeli bir hale getirme zamanı bence geldi, hatta geçiyor. Geçmiş mirasımızı reddederek, sonra da aniden çark edip akıl dışı bir şekilde sahiplenerek bu dengeyi kuramayız. Uzun dönemli çıkarlarını hesaplarken duygunun yerine aklı ikame eden toplumların çok daha başarılı olduklarını izliyoruz.

Türkiye birkaç medeniyetin kesiştiği ilginç bir coğrafyada yer alıyor. Bölgesindeki tüm halklarla iyi yada kötü ama geçmişten kalan müşterek bir tarihi var. **Yeni Demokrasi Hareketi**, Türkiye'nin demokratik rejim içinde bir refah ve istikrar adası olarak kendi bölgesine çok önemli katkılar yapabileceğine inanmaktadır. Türkiye, ekonomide dünya ile bütünleşmiş, teknolojide çağı yakalamış, dış politikada dünya barışına ve refahına katkı yapacak ağırlığı tutturmuş, demokrasiyi bütün hak ve kurumları ile yaşama geçirmiş, içiyle ve dışıyla barışık, kendine güvenen ve kendisine güvenilen, velhasıl özgür ve medeni milletler camiasının saygın bir üyesi vasfını kazanmış bir müslüman toplum örneğini dünyaya sunabilir. **Yeni Demokrasi Hareketi**'nin bu tarihi sürece hayati katkısı olacağına candan inanıyorum.

Beni davet ettiğiniz için tekrar teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

TÜRKİYE'NİN BİR LİBERAL DEVRİME İHTİYACI VAR

(**Polemik Dergisi**, Mart-Nisan 1994)

Liberalizmin geleceği hakkındaki görüşleriniz ve beklentileriniz nelerdir?

Sanıyorum global bir perspektifden bakarak başlamak lazım. Makro düzeyde, liberalizmin iki yüz yıllık tarihinin en parlak dönemini yaşadığını kabul etmemiz gerekiyor. Liberalizmin başlangıcını ister 1770'lere, **Amerikan Anayasasına** ve Adam Smith'in **Milletlerin Zenginliği**'ne, ister 1820'lere, Napolyon'un mağlup edilmesine ve **Corn Laws**'un kaldırılmasına götürelim, neticede o zamandan bu zamana karşısına pek çok rakip çıktığını ama bunların hepsi ile başedebildiğini görüyoruz.

Liberal demokrasi öyle bir gün keşfedilip herkesin sevgilisi olmadı. Olamazdı. Sağdan ve soldan ağır eleştiriler aldı. **Milliyetçilik** ve **korporatizm** liberal düşünceye ve siyasete sağdan gelen çok etkili bir alternatifdir. Bazen jakoben, bazen popüler, ama daima otoriter, merkeziyetçi, militarist ve genişleyici rejimler, liberalizmin karşısında durmuştur. Almanya'da **Nazizmin**, İtalya'da **Faşizmin** ve Japonya'da askeri diktatörlüğün İkinci Dünya Savaşı ile mağlubiyeti, hiç olmazsa gelişmiş dünya için, bu alternatifi devre dışı bıraktı. Ama, Türkiye gibi pek çok ülkede, **milliyetçi-otoriter** alternatif liberalizme karşı direnmesini sürdürüyor.

Soldan gelen eleştiriyi, "**sosyalizm**" sözcüğü simgeliyor. Sosyalist proje, **Sovyet Devrimi** ile kazandığı ivmeyi, 1945 sonrasında Bağımsızlık Savaşlarının oluşturduğu tarihi çerçevede milliyetçilikle ittifak yaparak **üçüncü dünyada** sürdürdü. Sovyetlerin çözülmesi, merkezi planlamanın iflası, fiilen bu alternatifi de tarih sahnesinden çekti. Üçüncü dünyadaki kalıntıları, kendilerine ne kadar sol deseler de, esas yerlerinin milliyetçi-otoriter alternatif olduğunu artık pek gizleyemiyorlar. Türkiye'de bunların hala etkinliği var.

Geriye ne kalıyor? Başka yazılarımda da belirttiğim gibi, **Sosyal Demokrasiyi** liberalizme alternatif olarak görmenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Özünde liberal demokrasi ile çelişmiyor. Özel mülkiyetin, piyasaların, temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin hakim olduğu bir toplumda, **kamunun müdahale biçimlerini** tartışıyor.

Gerek Türkiye'de laik çevrelerin, gerek Batı'lı şahinlerin bir tehlike ve tehdit gibi sundukları "**İslam**" var. Doğrusu, ne müslümanlığın, ne de herhangi bir başka dinin, özel mülkiyetle, piyasa sistemi ile, temel hak ve özgürlüklerle, demokrasi ile yapısal çelişkiler taşıdığına, taşımak zorunda olduğuna bir türlü ikna olamıyorum.

Demek ki, **Fukuyama**'nın tezlerinde bir gerçek payı var. Yakın gelecekte, yukarıda da liberal demokrasiyi tanımlamak için kullandığım dört kavramın, **-özel mülkiyet, piyasa sistemi, temel hak ve özgürlükler, demokrasi**- dünya

üstündeki yaygınlığının artacağını, hakimiyetinin pekişeceğini öngörmek için kahin olmak gerekmiyor. Global olarak, liberal demokrasiyi çok parlak bir gelecek bekliyor.

Türkiye'de liberalizmin toplumsal kökleri var mı?

Türkiye'de liberaller var mı diye soruyorsunuz galiba. Türkiye gibi, liberalizm düşmanlığı neredeyse genetik mekanizmalarla atasından tevarüs eden seçkinlerle dolu bir toplumda, bu soru meşruiyet kazanıyor. Türkiye seçkini, çoklu belirlenmelerin ürünü. Bunların içinde Osmanlı kapıkulu geleneği var; Türk milliyetçiği var; jakobenlik var; pozitivizm var; korporatizm var; siyasi ve ekonomik devletçilik var; popülizm var... Dikkat edilirse, hepsi liberalizmin tam zıttı, tam karşıtı gelenekler. Hep söylüyoruz: **Altı Ok** arasında Demokrasi yoktur.

Bu durumda, seçkinlerin ideolojik haritasına ve toplumsal muhayyelesine damgasını vuran **Atatürkçü** (kemalist) düşüncede, liberalizm bir hasım olarak, bir **rejim düşmanı** olarak tanımlanıyor. Resmi ideoloji, liberalizmi karikatürleştirmiş, kulaktan dolma birkaç basmakalıp slogana indirmiş. Son dönemde, milliyetçi-otoriter kesimlerin "**liboş**" sözcüğü ile liberalleri iyice küçültmeye çalıştıklarını izliyoruz.

Manzara bu. Peki gerçek de bu mu? Bence gerçek çok farklı. Türkiye toplumunun **Prens Sabahattin**'e kadar geri giden bir özgürlük arayışı var. **Terakkiperver Fırka**, **Serbest Fırka**, **Demokrat Parti**, bütün bunlar otoriter-merkeziyetçi milliyetçiliğe karşı çıkışlar. Ve hepsi, toplum tarafından büyük bir heyecanla benimseniyor. Biraz özel mülkiyetten, piyasadan, özgürlüklerden yana ve kendi değerlerini yadsımayan parti görünce, toplum hemen arkasına takılıyor. Toplumun liberal eğilimlere karşı gösterdiği ilginin son örneği rahmetli Özal'ın **ANAP**'ıdır.

Ama, gene de bu soruyu sormak ihtiyacını hissettiniz. Çünkü, örtük bir varsayımınız var. Bence, liberalizmi kemalist projenin bir devamı, hatta yeni bir ivme kazanması olarak istiyorsunuz. Nilüfer Göle'nin **Liberal Yanılgı** dediği olay. Bence bu yanlış. Hem teorik olarak yanlış; hem de fiilen tarihin seyri o yönde gitmiyor. Türkiye'de **sol hareket** bu tarihi hatayı yaptı. Yani, kemalizmle özdeşleşti. Benim -ve başkalarının- çabalarına rağmen... Otoriter-milliyetçi resmi ideolojiden kopamadı; tam tersine onun en güçlü payandalarından biri oldu.

Türkiye'de liberalizmin çok farklı dinamiklerden güç alması söz konusu. Bugün özel mülkiyeti, piyasayı, özgürlükleri ve demokrasiyi savunanların çok büyük bölümü, **otoriter-milliyetçiliğin** ya milliyetçiliğik anlayışına, yada laiklik uygulamasına yada siyasi ve ekonomik devletçiliğine karşı olan kesimler. Çok farklı kökenden gelen insanlar, kısmen farklılıklarını koruyarak da. liberal demokrasiyi müşterek alan olarak tanımlamaya başlıyorlar. Örneğin, **militarist-milliyetçi** resmi ideolojiye karşı özellikle müslüman kimliklerini vurgulayarak karşı çıkan kesimlerin liberal demokrasiyi sahiplenmeye başladıklarını izleyeceğiz. Bunların, toplumda çok güçlü bağlantıları var. Laik gelenekten gelen genç metropol seçkinlerle aynı liberal demokrat platformda diyalog kurulabilecek. Yani, sorunuza cevabım evet olacak.

Yani Türkiye yeni bir liberal hareket ve bir lider mi arıyor?

Türkiye'de güçlü bir liberal demokrasinin nesnel koşulları fazlasıyla mevcut. Özel mülkiyet tarihi olarak yaygın. Devletin ve resmi ideolojinin bütün direnmelerine rağmen piyasa mekanizması hızla gelişti. Dış dünya ile, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda ciddi bir bütünleşme var. Siyasi kurumlarda demokrasi olgunlaşmaya başlamış. Yani, yağ var; un var; şeker var; birilerinin çıkıp helvayı yapması gerekiyor.

Liberal demokrasinin siyasi örgütlenmesini, Rahmetli Özal'ın başlattığı projenin devamı olarak görmeliyiz. Biliyorsunuz, son altı ayında yeni bir sentezle Türkiye siyasetine geri dönüşün hazırlıklarını yapıyordu. Eski kutuplaşmaları aşarak, siyasi haritayı "**tutucu-yenilikçi**" eksenine oturtma yönünde çok yol alınmıştı. Böylece, resmi ideolojinin karşısında olan kesimlerin, liberal demokrasi platformunda birleşmeleri mümkün olacaktı.

Özal'ın vefatı projede geçici bir dağınıklığa yol açtı. Aydın Menderes'in önce **BDP**'yi kurması ve ardından **DP**'ye geçmesi, Yusuf Özal ve Hüsnü Doğan'ın **YP**'yi, bizlerin **Yeni Demokrasi Hareketi**'ni kurmamız, bu dağınıklığa işaret ediyor. Ancak, dağınıklık geçicidir. Özal gibi topluma kendisini kabul ettirmiş bir liberal ve reformcu liderin siyasi yaşamdan ani ve beklenmeyen çekilişinin bir şaşkınlık yaratmış olması normaldır.

Kendilerine sağ yada sol diyen tutucu siyasi partilerin Türkiye'nin önündeki siyasi ve ekonomik sorunlara çözüm getiremedikleri her geçen gün daha belirginlik kazanmaktadır. Liberal demokrasi, süratle kendi siyasi kadrolarını ve liderliği çıkartacaktır.

*Kurucularından olduğunuz **Yeni Demokrasi Hareketi** böyle bir liberal platforma mı dayanmaktadır?*

Evet. Harekete isim ararken, uzun süre "**Liberal Demokratlar**" üstünde durduk. Son anda, yukarıda sözünü ettiğim sentezi düşünerek vazgeçtik. **Yeni Demokrasi Hareketi**'nin yayınladığı broşürde ve Cem Boyner'in ve diğer arkadaşlarımızın beyanat ve konuşmalarında, Türkiye'nin siyasi, idari ve ekonomik yapısında köklü dönüşümler savunuluyor. Eski kutuplaşmalara karşı çıkılıyor. Statüko ve değişim temelinde yeni bir ayrışmanın önemi vurgulanıyor. Siyasetin şeffaflık ve erdem kazanması, reformların başarıya ulaşmasının önşartı olarak getiriliyor.

Kısaca, Türkiye'nin ihtiyacı olan reformların, **merkez** siyasi güçlerin liberal demokrasi etrafında yeniden toparlanmaları ile ve ancak o takdirde gerçekleşeceğini söyleniyor. Sorunlar, demokrasinin **derinleşmesi** ile çözülebilir deniyor.

Sentez fiilen hareketin içinde oluşuyor. Aramızda çok farklı kökenlerden gelen arkadaşlara var. Soldan, sosyal demokrasiden, hatta komünist hareketten gelenler olduğu gibi, sağdan, AP çizgisinden, MHP ve islami kesimden gelenler var. İşadamları var. Kürtler var. Bizleri birleştiren, gelecek hakkındaki düşlerimizdir diyoruz. Bu düş ise, liberal demokrasinin ta kendisi... Ben kendimi **sol liberal** olarak tanımlıyorum ve bu sentezde yerimi buluyorum.

Liberalizmin ideoloji ve uygulama olarak Türkiye'nin siyasetine ve ekonomisine nasıl bir katkısı olacağını düşünüyorsunuz?

Türkiye'nin kelimenin gerçek anlamı ile bir "**Liberal Devrime**" ihtiyacı olduğu çok açıktır. Merkez siyasi partilerin, çeşitli tarihi nedenlerle, bu büyük dönüşümü gerçekleştirme irade ve güçleri olmadığını gözlüyoruz. Türkiye'nin gelişmesini yakından izleyenler, uzun süredir bu gerçeğin farkındalar.

Nedir "Liberal Devrim"? Otoriter-milliyetçiliğin Türkiye'ye giydirdiği **deli gömleğinin** çıkartılmasıdır. Dikilen elbise Türkiye'ye dar geliyor. Hem toplumun gelişmesi nedeniyle dar geliyor. Hem de, dünyanın gelmiş olduğu noktada, bölgesel ve küresel gelişmelerle çeliştiği için, uluslararası düzeyde dar geliyor. Türkiye'yi dikişleri atmış bu elbiseden kurtarmak gerekiyor.

Ülkeye dar gelen elbise "**siyasi, kültürel ve ekonomik devletçiliktir**". Devletin sivil toplumun karşısında, üstünde, onu denetleyen ve gelişmesini engellemeye çalışan yapısıdır. Devlet, KİT'leri ve bütçe açıkları ile büyük enflasyonlara yol açıyor; topluma karşı iktisadi terrör uyguluyor. Hantal merkeziyetçi idari yapısı ile toplumun kendisini denetlemesine karşı duruyor; her geçen gün artan suistimal ve rüşvet olayları ile hem toplumu hem kendisini çürütüyor.

Liberal demokrasi, devlet toplum ilişkisinin ayakları üstüne oturtulması demek. Türkiye'nin 200 yıllık çağdaşlaşma çabasının, modernliğin bizzat toplum tarafından üretilerek sona erdirilmesi demek. Siyasi istikrarın, iç ve dış barışın, ekonomik gelişmenin önünün açılması demek.

Türkiye'nin sorunları açısından liberal projenin öncelikler sıralamasını yapabilir misiniz?

Öncelikleri dört ayrı kategoride toplamak mümkün. Bunları kısaca, **siyasi yapı**, **ekonomi**, **iç barış** ve **ahlak** başlıkları ile ifade edebiliriz.

Siyasi yapıda, Anayasa'dan başlayan -başlamak zorunda olan- bir dönüşüm gerekiyor. Devleti toplumun kurduğu tescil edilmeli. Otoriter milliyetçiliğin "**Kutsal Devlet**" anlayışı yerine bireyin kutsal, devletin ise onun hizmetkarı alındığı bir hukuki çerçeve kurulmalı. Temel hak ve özgürlükler, başta fikir, vicdan ve örgütlenme özgürlüğü olmak üzere, mutlak olarak tanımlanmalı.

Bizce, devletin resmi ideolojisi olmamalıdır. Kuvvetler ayrılığını yaşama geçirmek için **Başkanlık Sistemi**, merkeziyetçiliğe karşı seçimle gelen **Bölge İdareleri**, kentleşen Türkiye için güçlü belediyeler gerekiyor.

Siyasi istikrar, partilerin bugünkü toplumdan kopuk yapısını değiştirmeyi gerekli kırıyor. Seçim sisteminde dar bölgeye ve önseçimin seçmenler tarafından yapılmasına izin verecek şekilde **iki turlu seçime** geçilmelidir.

Ekonomide, rant yaratan ve rant dağıtan **hem otoriter hem popülist** bu çağdışı devlet anlayışı terkedilmeli. KİT'lerin en kısa sürede özelleştirilmesi çok önemli. Ancak, daha da önemlisi, **bütçede denkliğin** sağlanmasıdır. Siyasi sınıfın topluma uyguladığı bu enflasyon terörünü bitirmenin tek yolu bütçenin denkleşmesi; bütçe açığının kalmaması. Bu ise, ciddi bir vergi reformu ile, vergi

kaçağının sıfırlanması ile mümkün. Nihayet, ekonominin dış dünya ile bütünleşmesini, **AT** ile önce Gümrük Birliğinin sonra da tam üyeliğin sağlanmasını savunuyoruz.

Türkiye ekonomisinin yüksek katma değer üreterek global rekabet arenasına çıkabilmesi, bir yandan eğitimde, diğer yandan sosyal güvenlik kurumlarında köklü reformlar gerektiriyor. Yerinden yönetimin ve ademimerkeziyetçiliğin özellikle bu iki konuda çok büyük katkı yapmasını bekliyoruz.

İç barışın önkoşulu, Türkiye'nin Kürt sorunu ve islam-laiklik gerginliğini aşmasıdır. Her iki sorun için liberal çözüm, **demokrasinin derinleştirilmesidir**. Türkiye bir yol ayrımındadır. Sorunlarını, demokrasisini derinleştirerek mi çözecektir yoksa bir kez daha demokratik gelişmesini durdurarak, demokrasisini askıya alarak mı çözmeye çalışacaktır? Bunu Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşları olarak hepimiz cevaplandırmak zorundayız. Kimse bu soruya bizim yerimize cevap veremez.

Kürt sorununda, çözüm kürt kimliğinin tanınması ve temel hak ve özgürlüklerin kullanılması anlamındaki kürt sorunu ile PKK terörünün birbirinden **ayırdedilmesinden** geçiyor. Liberal demokrasi, Kürt kökenli vatandaşlarımızın dillerini konuşma ve yazma, medyada kullanma, çocuklarına öğretme haklarını doğal kabul eder. Terörle mücadeleyi ise kamunun temel görevlerinden biri olarak görür.

Laiklikde ise, din ve devlet işlerinin kesinlikle birbirinden **ayrılmasını** sağlamalıyız. Diyanet İşlerinin kapatılması, din adamlarının devletten maaş almasının durdurulması, İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin özelleştirilmesi, bu arada Tevhid-i Tedrisat kanunun kaldırılması, cemaatlere ilk, orta ve yüksek eğitim düzeyinde okul kurma yetkisi verilmesi, tarikatların serbest bırakılması, kamu mekanlarından da ibadet yerlerinin çıkartılması laikliğin dinle çelişkisine son verecektir.

Dış barış, Türkiye'nin dünyadaki yerini tarif etmesinden geçiyor. Kimliğini liberalizm ve demokraside tanımlayan bir Türkiye, bölgesinde ve dünyada barışın ve istikrarın tesis edilmesine çok büyük katkılar yapmasını engelleyen en önemli ayak bağlarından kurtulacaktır. Demokrasiyi ve modernliği üretmiş, bilgi toplumuna ulaşmış, özgür dünya ile ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşmesini tamamlamış bir müslüman ülke olarak Türkiye, 21.inci yüzyılda dünya siyasetine yön veren **büyük güçlerden** biri olmaya adaydır.

Son olarak ahlaki sorunlar var. Otoriter-milliyetçi modernleşme çabalarının toplumda yarattığı en büyük hasar, ahlaki değerlerin **erozyonudur**. Tek tek ele alındığında insanlarımız belki son derece güçlü ahlaki değerler sahipler. Ama, rejimin yapısı, ahlaki değerlerin, ahlaklı davranışın kamusal alandan kovulmasına yol açmıştır. Rüşvet, suistimal, nepotizm, yakınlarını kayırma, siyasi gücü şahsına ve çevresine çıkar sağlamak için kullanmak, kamu erkini elinde tutanlar için olağan kabul edilir hale gelmiştir.

Liberal demokrasinin siyasi ve toplumsal yaşantımızda gerçekleştireceği en büyük reform, bireysel ve siyasi **erdemin** yüceltileceği ve erdemli insanların

erdemsizler karşısında ezilmeyeceği bir toplumsal dokunun oluşmasını sağlamak olacaktır.

Çok önemli bir konuya değindiniz. Liberalizmin ahlakı nasıl oluşabilir?

Liberalizmin ahlakı olmaz. Devletçiliğin yada sosyalizmin de olamayacağı gibi. Ahlaki değerler, **bireylere** aittir. Birey, inanç dünyası içinde vicdanını, yani ahlaki değerlerini oluşturur. Vicdanı ona nelerin yapılamayacağını, çıkarına olsa bile yapılmayacağını söyler. Yalan söylemenin, hırsızlık yapmanın, sokakta bulunan paranın üstüne oturmanın, sınavda kopya çekmenin, vergi kaçırmanın, iftira etmenin, başkalarına şiddet kullanmanın, evlilik dışı ilişkiye girmenin, içki içmenin, vs. doğru yada yanlış olduğuna bu değerlere bakarak karar verir. Ona göre davranır.

Liberal demokrasi, bireyi toplumun kurucu temeltaşı olarak aldığı için, onun değerlerinin kamu yaşamını denetlemesine olanak sağlar. Yalan söylemeyen insanlar, kendilerini yönetenlerin yalan söylemelerine izin vermezler. Onların bu görevlere seçilmelerine izin vermezler. **Kamu şeffaflaşır**. Yöneticiler seçmenlerine hesap vermek zorunda kalırlar. Otoriter rejimin "Kutsal Devlet" paravanası arkasında sakladığı **kokuşmuşluk ve çürümüşlük** gün ışığına çıkar. Liberal demokrasi, sağlam ahlaki değerlerin toplumu kavramasına olanak verir.

Liberal demokrasiyi ABD'de kuranlar, koyu hristiyan, püriten protestanlardı. Tüm kamusal alanı toplumun ve bireyin denetimine verirken, kahramanca bir varsayımları vardı. Bireylerin güçlü ahlaki değerleri olduğuna, ahlaksızlığın kökeninde toplum tarafından denetlenmeyen **mutlak siyasi iktidarın** yattığına inanıyorlardı. Son iki yüzyıl, onların haklı olduğunu kanıtladı. Liberal demokrasi ile güçlü ahlaki değerlerin elele gittiği görüldü.

Otoriter-milliyetçi yapısının Türkiye'yi mahkum ettiği bir sürü optik yanılgıdan biri de, Batı dillerinde "**libertaire**" denen, özel yaşamda ve özellikle cinsel konularda geleneklere karşı çıkarak bireysel özgürlüğü savunan görüşlerin liberalizme maledilmeleridir. Yukarıda değindiğim "liboş" sözcüğünde bu anlam mündemiçtir. Sözcük, liberalizmin dejenere, halktan kopuk, ahlaki değerleri olmayan sosyetiklere ait olduğu ima etmek amacı ile kullanılıyor. Gerçek ise bunun tam tersidir.

Benzer şeyleri Refah Partisi söylüyor. Yerel seçimler yaklaşırken, sık sık gündeme gelen Refah kazanırsa ne olur sorusu var. Sizce Refah kazanırsa ne olur?

Refah'ın yerel seçimleri kazanıp kazanmayacağını bilmiyoruz. Bana küçük bir ihtimal gibi geliyor. Ama, oylarını yükselteceği anlaşılıyor. Buna şaşılmaması gerektiğini düşünüyorum. Seçmenin Refah Partisine yerel seçimlerde iltifat etmesi bir anlama olgunluk işaretidir. Partiyi Ankara'da denemeden önce **yerel düzeyde** denemek akıllı bir yaklaşımdır. Böylece başarısızsa, merkezi iktidara kıyasla çok daha az zarar verecektir.

Refah Partisi, Erbakan ve çevresinden oluşan üst yönetimi ile gerek ekonomide gerek siyasi ve toplumsal alanlarda **devletçilik** eğilimleri çok güçlü bir

siyasi parti görünümündedir. Bu anlama, otoriter-milliyetçi ideolojinin içinde yer aldığını düşünüyorum. Şu sıralarda pek çok yazarın RP'nin "**Adil Düzen**" diye nitelendirdiğinin aslında 1970'lerde Ecevit'in "**Hakça Düzen**" arayışından farksız olduğunu görmeye başlamaları sevindiricidir.

Gene de, merkez siyasi partilerin Türkiye'yi yönetmekteki beceriksizlikleri karşısında, küçümsenmemesi gereken bir seçmen kütlesi Refah'a yönelecektir. Bunlar tepki oylarıdır. Ancak, merkezdeki partiler Türkiye'nin sorunlarına kısa sürede çözüm üretemezlerse, oluşacak bunalımlar tepki oylarının artmasına yol açabilir.

Madalyonun öbür yüzünde, Refah'ın, oy oranındaki yükselme ile birlikte kendini yenilemesi, üçüncü dünyacı devletçiliğin yerine daha liberal temaları ve kadroları öne çıkarması ihtimali vardır. Refah'ın belkemiğini oluşturan seçmenlerin ve teşkilatın böyle bir gelişmeye tepkisinin ne olacağını bilmiyoruz. Ama, 27 Mart seçimlerinden sonra, Türkiye'yi birkaç yıldır saran ve Refah'ı şu ana kadar pek etkilememiş gibi duran **değişim dalgasının** Refah'a da sıçraması olasılığını çok yüksek görüyorum.

Hoş, yerel seçimler sonrasında merkez partilerinde de ciddi dalgalanmalar olacağı kesinleşti. En başta DYP var; Çiller'in seçimler sonrasında bugünkü durumunu koruması mucize olur. SHP'de yeni arayışlar, yeni sorunlar gözüküyor. ANAP'ın da iç gerginlikler yaşaması ihtimali yükseliyor.

Bütün bunlar, Türkiye'de **otoriter-milliyetçi devletçiliğin** iç ve dış etkenlerle gerilemesi fakat liberal demokrasinin daha **güçlenmemiş** olması nedeniyle ortaya çıkan geçiş döneminin sancıları olarak görülebilir.